

છટ્ટી યોપડીના અર્થ.

પાડ ૧.

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ; કરજ:
પ્રત્યે=તરફ; સાથે [ધર્મ]
પૂજ્ય=પૂજવા લાયક
નમન કરવું=નમવું; પગે લાગવું
અનેક=(અન=નહિ+એક)=એક નહિ
એટલે ઘણાજ
દુઃખ=આપદા; પીડા. (દુઃખ તથા
પ્રકારના છે, આધિ=મનની પીડા;
આધિ=શરીરની પીડા; ઉપાધિ=
બહારથી આવેલી પીડા)
સ્તન=થાન; ધાધ
અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=નહિ
ગણી શકાય એટલા; ઘણાજ
અણચિંતવ્યા=(અણ=નહિ+ચિંતવ્યા
=ધાર્યા)=અણધાર્યા
અસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=સંખ્યા)
=સંખ્યા વગરના એટલે ઘણાજ
પાળનાર=(પાલ=પાલણુ+નાર=કર-
નાર=પાલણુ કરનાર.

સ્મરણ=ધ્યાન; ભક્તિ
સૂર્યમંડળ=સૂર્ય અને તેની આસ-
પાસ ફરનારા ગ્રહો
ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગોળા
(એ નવ છે)
ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની
આસપાસ ફરનારો નાનો ગ્રહ
નિયમિત=(નિયમ+ઇત=વાજો)=
નિયમ પ્રમાણે
બ્રમણ કરે છે=ફરે છે; ભટકે છે
અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છાછરે)
=ઘણું ઉંડું; અપાર: અથાગ;
ગહન
મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ
પડવાનું મકાન
અગિઆરી=(સંસ્કૃત અગ્ન્યાગાર:
અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ)
પારસીઓના આતશબેહરામ
પૂજવાની જગા
દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના કરવાનું

૨] પહેલીના "ડિક્શન શિક્ષક" અઢી આના.

મકાન

સંતાન=છેયાં છોકરાં; વસ્તાર
પરિવાર=કુટુંબ કબીલો; ખટલો
મરકી=બાણાં માણસ મરી જાય
એવો રોગ; કાલેરા= શીતળા;
પ્લેગ વગેરે
દુષ્કાળ=દુષ્કાળ ઉપરથી દુષ્=નકારો
+કાળ=વખત) અનાજ પાણી
મેંઘા મગે એવો વખત

સદ્વિચાર=(સદ્=સારા+વિચાર)

સાગ વિચાર

દિલાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનું મુખ્ય શહેર
(એ આખી દુનિયામાં સૌથી
સુંદર શહેર છે)

મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી

આપણને નહિ હોય તો આપણા
પાડોશીને હજ્જે=મતલબ કે આ-
પણી પાસે નહિ હોય પણ આપ-
ણા પાડોશી પાસે હોય તો કાઠક
દિવસ આપણને ખપ લાગે.

કહેવત=કહેતી; અનુભવ સિદ્ધ વાક્ય

હિતકર=(હિત=બહુ+કર=કરનાર)

બહુ કરનાર

આરોગ્ય=સુખાદારી, તનદુરસ્તી

આહાર=ખાવાનું

વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ

ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=ખાઈ
પી એશઆરામ માટે જીવવાનું
નથી પણ જીવવાને માટેજ ખાવું
જ જોઈએ. મતલબ કે અતિશય
અને ભારે પદાર્થ ખાવા નહિ.

મર્મ=ધ્રુપો ભેદ; શુભ વાત

પવિત્ર=નિર્મળ શુદ્ધ; પાપ વગરનું,
નજર આગળ રાખી=મનમાં ખડા
વર્તન=ચાલ [ફરી.

બ્રૂટ કરવું=અપવિત્ર કરવું;

ખચાડવું.

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=
સારા કામમાં વખત ગાળવો.

તરંગો=વિચારો પર વિચાર

વિચારવા=મનન કરવા.

સતપુરૂષ=(સત=સારો+પુરૂષ)=સારા
માણસ

સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=

આવવું)=મેળાપ; મુલાકાત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૫૫૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ છઠ્ઠી ઓપડીનો અર્થ

વિષય મેઝુદા : ૬૪૩ : ૬ - : ૨૧૨

બીજા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના. [૩

સાર—માણસની મુખ્ય કર્મ ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે. (૨) પાડોશી પ્રત્યે. (૩) પોતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની
રાજધાનીનું શહેર છે. (હીંદુ અને
મુસલમાનની રાજધાનીનું શહેર
હતું. એમાં ૧૮૭૭, ૧૯૦૨ ને
૧૯૧૧ માં દરબાર ભરાયો હતો.)

વેપારની ધમાલવાળા=ખહોળો

વેપાર કરનારા

પુરાણું=જીનું; અગાઉનું

ખંડેર=ખુલ્લી ભોંય

શહિજહાનાખાદ=(શાહજહાં+આખાદ
=વસાવેલું)=શહાજહાંએ વસાવેલું તે

ધમારત=ઉંચી બાંધણીનું મોટું ધર

ધુમટ=અર્ધ ગોળ શિખરવાળું

ઢાંકણ; મુંખજ

અરખીલેખો=અરખી ભાષામાં પત્થર-
માં કાતરેલાં લખાણ.

કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક

મહેલાત=મળ્ય મકાનો

દિવાને આમ=રૈયત અથવા સામા-

રણ વર્ગના લોક માટે કચેરી
ભરવાનું મકાન

દિવાને ખાસ=અમીર ઉમરાવોને
માટે કચેરી ભરવાનું મકાન

એમમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ

ખીખીઓ=અમીરીની સ્ત્રીઓ

હમામખાનું=(હમામ=નાહવાનું+
ખાનું=ઠેકાણું)=નાહવાનું ઠેકાણું

હોજ=છોટી બાંધેલો કુંડ

હોજ=છોટી બાંધેલો કુંડ

હેરત=અચખો; નવાઈ; અચરતી

જગહળી રહેલી=પ્રકાશેલી; ઝગઝગટ

મારી રહેલી

મયુરાસન=(મયુર=મોર+આસન=
બેઠક)=મોરના આસનની બેઠક

(એમાં હીરા માણેક વગેરે જડા-

વ્યાં હતાં. એની કિંમત ટાવર-

નિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ

સાડા ૭ કરોડની કરી હતી)

હેવાલ=ખ્યાન; વર્તાત

ખ્યાલ=ખાસણ; અટકળ

૪] ત્રીજીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

શરાફ=હુડી, બ્યાબુ વગેરે કરનાર
પેઢી=શરાફની દુકાન
દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
જમા થયેલા=ભેગા થયેલા
સત્વતનત=રાજ્ય સત્તા; હકુમત;
પાદશાહી
એશઆરામ=મોજશોખ
નિરદમી=(નિર=નહિ=ઉદમ+મ્=
વાળો) ધંધા વગરનો
નવાણુ=પાણીની જગાઓ, જેવા કે
કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
જગ જાહેર=દુનિયામાં પ્રખ્યાત
કુતુખમિનાર=કુતુબુદ્દીન બંધાવેલો
મિનારો
સાટ=ઉંચો સ્તંભ
અશોક=ચંદ્રગુપ્તનો પૌત્ર; બિંદુ-
સારનો પુત્ર (એણે બૌદ્ધ ધર્મને
આશરો આપ્યો હતો)
હજરો=કબર; રાજો; મિનારો

હફ્યભેદક=વાંચતાં અક્ષરોસ થાય
એવો
વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની ગતિ
વગેરે જોવાની જગા.
મજલા=માળ
અટક=બાધા; પણ; નિયમ; પ્રતિજ્ઞા
વૃંદાવન=ગોકુલની પાસેનું વન;
(જ્યાં શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી હતી તે)
જયસ્તંભ=જીતનો થાંભલો; કીર્તિ
ઢાળેલો=નાખેલો; દાટેલો [સ્તંભ
મહુમ=સ્વર્ગવાસી; અગાઉ થયેલા
કૈસરેહિંદ=હિંદનો સિંહ એ નામ-
નો ઇતકાળ છે.
જંગી=ધણોજ મોટો
રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજા+અ-
ભિષેક+નવા રાજાપર દૂધ પાણીની
જે ધારા કરવી તે)=રાજાએ
તખ્તનશીન થવું તે

જવાબ—દિલ્હીમાં જેવા લાયક મકાનો ક્યાં ક્યાં છે અને તે
કોણે બંધાવેલાં? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યું? દિલ્હીનો કયો ભાગ
જોતાં અચખો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણ્યો છે? દિલ્હીમાં
દરબાર ક્યા ક્યા સનમાં ભરાયો હતો? જુમામસીદ કુતુખમિનાર.

ચેતીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના [૫

જયસ્તંભ વિષે શું જાણો છો ? હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું ?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=ઝોડામાં જશ મળે એવું

કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દળ=લશ્કર; સેના

મહારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો

ધૂસી ગયો=દાખલ થયો

વાદળ=જીથ; ટોળું

ચીરી=વિખેરી, કાપી નાખી

પ્રતાપી=પરાક્રમી

દાખવવામાં=ખતાવવામાં

પાણી પાની કરવી=કાયરપણું

ખતાવવું.

હક=અખત્યાર; દાવો; માલકી

સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=કરનાર)

=મદદ કરનાર

નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું

તેનું સાર કરવું તે; કૃતચતા

લાલી=તેજ; શૌર્ય

પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મ-મેલા)

આપદાદ

અપ=મેળવેલી કીર્તિ

માવવ્યંદ્રદિવાકરો=કાયમ;

હયાત; સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી

સાથરે=પથારીએ

રોળ=કેર

તુંખડા=ઢોલકાં; માથાં

અડકતે ચડતાં=અટવાઇને આવતા

તરવાર તાણી તૂટ્યા છે=તરવાર

લઇ ધૂમે છે

ખાણુની હેલી કીધી છે=તીરનો

વરસાદ વરસાવ્યો છે

ભાજીમૂળા=ભાજીમૂળા જેવા;

કમતાકાતવાળા

ગિડી પડ્યા છે=ધસીને દોડ્યા છે

વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની

ઝાઝેર=ધણું

પગ વાળવાનો=નચિંતે ખેસવાનો

કારમી=ભયંકર; બિહામણી

કીકિઆરી=ચીસ

કાયાનો ધર્મ=શરીરનું ભાન

વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે

સંચરી=જર્થ

હર=શિવ

શર=ખાણુ; તીર

૬] પાંચમા ધોરણનો “ ડિક્શન શિક્ષક ” ચાર આના.

ટંકાર=અવાજ

સંહાર=નાશ

હારમો=ભયંકર

જેર કરો=તાબે કરો

જ્વેષ=જ્વેષા, લડવૈયા

મદો=પુરો; બહાદુરો; શરવીરો

સિસોદીઆ, તુંવાર; ઝાલા; સલુબરા

=એ રજપુત કુળની શાખાઓ છે.

પાવ=પગ

પાવ પાછો ન ધરો=પાછા ન હઠો.

ચેતર=પ્રતાપના ઘોડાનું નામ

ધાવ=ફટકો

પિતૃ=પિતા

પંડ=પિંડ

મહી=પૃથ્વી

ફેર ન મળે=નકકી; ખચિત

લાવ=લાહવો; ઓરીસો

દુર્લભ=(દુર+લભ=)=મળવું ટકણુ

દાવ=વખત

તલપાવી=કુદકો મરાવી

હોદ્દો=છત્રીવાળી અંખાડી

નિરંકુશ=(નિર=નહિ+અંકુશ=દાખ)

=દાખ વગરનો; સ્વતંત્ર

વકરાએલા=ખીજવાયલા

દારણુ=મોટું; જખરું; ભયંકર

ધંપ્રામન=(ધંપ્ર+આસન)=ધંપ્રનું

આસન

મહિમાવાન=મોટાઈવાળું

વિધાતા=ખદા

મિથ્યા થવાનો=મટવાનો

ઉલટેલાં=સામા થએલાં

અળગુ=આધું; દુર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ=જીવ+ધાત=હત્યા

+અક=કરનાર)=મરણુ નીપજે

તેવો

વિમાનમાં પગ મૂકતો થોભાવો=

સ્વર્ગે જતો અટકાવો

સાહિત્ય=હથિયાર

અધારા ઉલેચવાનાં થશે=મહેનત

ફેગટ જશે.

મરદાની=મરદાઈ; બહાદુરી

વિલંબ=વાર; ઢીલ

પૂર્ણ પરાક્રમ=પુરેપુરી બહાદુરી

અનુચ—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, તુંવાર

ચોમાસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” નો આના. [૭

તરવારે કરી શત્રુનો સંહાર કરો. (૧) ઝાલા, કારમો ક્રોધ કરી બાલા વાવરો, સલુબરા સાવધ રહીને મહા જોષ જોર કરો. (૨) મદો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો; પ્રતાપ ચેતક ઠોકવી, સલીમ શિર ધાવ દે છે. (૩) પુરો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પંડ લે નહિ; જુદામાં જ્ય કીધા થકી નવ ખંડમાં કીર્તિ રહે છે. (૪) મહી વિષે મરવાનું છે. એમાં ફેર ન મળે, ક્ષત્રી મદો જુદામાં તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ. (૫) ઓ ! શુરા શિશોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિનો લાવ લો. (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ. રજપુતો ! કામઠાનો અવાજ કરી બાણ વાપરો. હે ! તુંવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો (૧) હે ! ઝાલા રજપુતો લયંકર ક્રોધ કરીને બાલા વાવરો; સલુબરા સાવધ રહી મોટા લડવૈયા તામે કરો. (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન ઢુકરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારું નામ અમર કરો. પ્રતાપસિંહ સલીમના માથા પર ફટકો મારે છે. (૩) હે ! શુરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ. (પિતા નાખુશ થાય) લડાઈમાં જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમાં આબરૂ (કાયમ) રહે છે. (૪) પૃથ્વીમાં જન્મ ધરીને (નક્કી) મરવાનું છે. એમાં લગાર પણ ફરક નથી. ક્ષત્રી મરદો લડાઈમાં મરે છે પણ ઘેર મરતા નથી. (૫) ઓ શરવીર સિસોદીઆ રજપુતો ! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે. પ્રતાપસિંહને આબરૂ આપો અને તમે આબરૂ મેળવો. (૬)

સાર—હંમેશાં ધણીનું બલુ ધન્યવું.

પાઠ ૪.

કુદરતનું વર્ણન

દીસંત=દેખાય.

મંગળકારી=(મંગળન

કાર+ધ) આનંદદાયક

પરિતાપ=(પરિ=ચારે

૮] સુરત જિલ્લાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” ત્રણ આના

તરફથી=તાપ=દુઃખ) =પુરેપુરું દુઃખ નિવારી=મટાડી મધુર=મીઠી કામળ=નાભુક; સુંદર શી=કેવી તરુવર=(તરુ+વર)=મોટાં ઝાડ અમૃત=મિઠાશ ખીલે=લે; ચાખે રસીયું=ઓપ ચઢાવ્યો પરમ=મોટું શોભન=શોભનાઈ લોભન=મોહ પમાડવું તે લોચન=આંખ; નેણ સ્વર=સૂર અવાજ સરિતા=નદી મલિનતા=મેઢાપાણું. ગંદકી સમાવતી=મટાડતી	શશી=ચંદ્ર અંતર=મન વિહારતો=વાતો; મોજ કરતો લે'રી=તહેર; તરંગ પસારતો=ફેલાવતો હરે=લઈ લે પુરણુ=પુરું વાસીત=(વાસ+ષ્ટત) =વાસવાળું; સુગંધીદાર શ્રમ=થાક વિરમતા=આરામ લેતાં; શાંત થતાં નાવડી-નાની હોડી ધવળ=સફેદ; ઘોળું ખળળ=ખળખળ નાવિક=ખલાસી સમો=વખત વાગોળતા=મોંમાં પાછું	લાવી ચાવતા કદીય=કદી શીંગડી=નાના નાભુક શીંગડાં કંઠની=ગળામાંની ગાજતી=વાગતી પથિક=(પથ+ઇક) વટેમાણુ: રસ્તે જનાર ઝોઢણુ=ઝોઢવાનું લુગડું બ્રાંત-ખોટો વિચાર શાંતિ=જાંપ ત્રાસ=ખીક નિવાસ=રહેઠાણ સકળ=બધી રચના=શોભા ઉચરતી=ખોલતી કીરતી=વખાણુ; સ્તુતિ કરતા=કરનાર; પરમેશ્વર
---	--	---

અન્યથા—જંગલ મંગળકારી દીસંત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી
કામળ મધુર ચંદની શી ખીલે (છે!) સહુ તરવરો અમૃતને ખીલે
(છે) (૧) બધું વન રૂપેરી રસે રસીયું (હોય તેવું) પરમ શોભન (તે

ગુજરાત પ્રાંતની સાંભૂંની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૬

લોચને લોલન (કરનાર છે) મીઠો સ્વર કરતી જની સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્ર તથા કીરણો રમતાં (જણાય છે. વળી) વિહારતો શીતળમંદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી શશી તથા છમ્મી અંતર ઉછળે છે. (૩) (તે પવન) વન (નાં) ફૂલોની ઘણી સુગંધી હરે (છે ને તે વડે) તે વનને પુરણ વાસિત કરે (છે) દિવસના અતિશે શ્રમ પામતાં પશુ પંખી (લાં) છુપી ગયાં (ને) વિરામતાં (જણાય છે) (૪) નદી મહીં જળ કાપતી નાવડી (ને) સફેદ સઢ અતિ પવને ફુલ્યો (છે) અરે એનું ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) ખરે ધવળ વસ્ત્રથી ઢાંકી દીધું (છે) (૫) જળમાં ખળળ બહુ શબ્દ થતા; બહુ શ્રમથી નાવિક ઢાંકતા (હતા) સમો જતાં નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના) બળદ ખેસી શું ઘાસ વાગોળતા ! (૬) કદીય વાંકડી (શીંગડી) ડોલતી (જણાય) કંઠની ઘંટડી મધુર વાજતી (સંભળાય છે) પથિક બયની જાંત તજ નિરાંતે ઝોઢણુ તાણી (ને) સૂધ ગયાં. (૭) અહીં શાંતિ નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ સકળ રણિઆમણી રચના (પોતાના) કરતા તણી કીરતી ઉચરતી. (૮)

સમજુતી—જંગલ આનંદદાયક દેખાય છે. માણસોનાં દુઃખને મટાડી આ મધુર કોમળ ચાંદની કેવી શોભી રહી છે ! બધાં જાડ અમૃતને ઝીંબે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણુ કરે છે. (૧) બધું વન રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય ! મતલબ કે રૂપેરી ચાંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે. એવું જે ઘણું શોભિતું તે આંખને લલચાવનારું છે અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમાં લોભ ઉપન્ન કરે છે એટલે જાણે ભોલાજ કરીએ એવી આંખને ધમ્મજ થાય છે.

૧૦] મુંબઈ હલ્લાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના.

મધુર અવાજ કરતી નદી મેલાપણું (મેલ) અને તાપ શાંત કરતી. (૨) નદીના પાણીમાં ચંદ્રનાં કિરણ રમતાં જણાય છે, વળી મોજમાં લાતો ઠડો ધીમે પવન પાણીમાં ઝીણા તરંગો હલાવતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની જમી ઉછળતી હોયની ! એવું આપણા મનમાં લાગે છે. (૩) તે પવન વનમાંનાં ફૂલોની ઘણી સુવાસ લઈ લે છે. ને તેવડે તે (પવન) જંગલને પુરેપુરું સુગંધીદાર કરે છે. દિવસની ઘણી મહેનતથી થાકેલા પશુપંખી ત્યાં છુપાઈ જઈને આરામ પામતા જણાય છે. (૪) નદીમાં પાણી કાપતી જતી હોડીનો ઘોળો સદા ઘણા પવનથી ફુલેલો જણાય છે, અરે એવું પેટ મોઢું હશે તેથી ખરેખર ઘોળો લુગડાથી તેને ઢાંકી દીધું છે. (૫) હોડીના ચાલવાથી પાણીમાં ખળખળ ઘણા શબ્દ થતા અને ઘણી મહેનતથી ખલાસીઓ ઢાંકતા હતા; વખત થઈ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે. તેના બળદ ખેસીને કેવા ઘાસ વાગોળે છે ! (૬) કદી ને બળદોની વાંકી શીંગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાંની ઘંટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે. વટેમાર્ગુઓ ખીકનો ખોટો વિચાર છોડી દઈને નચિ તે સોડતાણીને સૂઈ ગયા છે (૭) અહીંયાં શાંતિ (શીતળતા) રહેલાણુ કરી રહી છે તેથી અહીંયાં તો માણસ ખીક ભૂલી જાય છે; આ બધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આમર ખોલતી હોયની ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનું ભાન કરાવતી હોયની ! (૮)

પાઠ ૫.

સંસ્કૃત=સંસ્કાર પામેલી; શુદ્ધ અને

સુંદર થએલી

સમુદ્ધ=જથા; વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સંસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુંદર થએલી

પુરોહિત=કુળ ગોર

પુરુષ=અદ્વિતીયસ્વામી

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના. [૧૧]

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી
વિદ્તા=(વદ્ધ ધાતુ=જાણવું)=
પડિતાઈ

પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય: અસંસ્કૃત; ચાલુ

સવાલ--હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય
અને તે કયા કયા? વધારે અગત્યની ભાષા કઈ છે અને શા માટે?
હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો.

પાઠ ૬.

પૂછપ=પૂછે છે

પાતશાહ=પાદશાહ (અલાઉદ્દીન)

પ્રસી=એવી

ગુજરાતી=ગુજરાત

કહીષ=કહ

કિસી=કેવી

કિરૂં=કેવાં છે

માંગલદુર=માંગરોળ; એ કાઠિયા-

વાડમાં એક શહેર છે

અણહિલપુર=અણહિલપુર

ઝાલાવાડી=ઝાલાવાડના

સૂરડ=સોરડ; સૌરાષ્ટ્ર

હિ કિસી=કેવી છે

ઝાપા=ઝાપ

પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મનાં ગ્રંથો

ભાષાંતર=તરબુમો; બીજી ભાષામાં
નકલ

નિરાળી=બુદ્ધિ; નોખી

અપભ્રંશ==મૂળ શબ્દનું થએલું

અશુદ્ધ રૂપાંતર; વિકાર પામેલી

નિકટ=ઘાડો; નજીકનો; પાસેનો

રોડું=ભાંગેલી છંટનો કટકો

પોચકું=જરા જેટલું

ઠાપર=હાંદણું; વાસણ

ધાગો=દોરો

વકટલેડ=એક, એને માટે ગિલી

દંડાની રમતમાં વપરાય છે

(એ શબ્દો દ્રાવિડ ભાષાનાં છે)

ચલણી=ચપરાતા

રૂદિ=રિવાજ

ઉચ્ચાર=બોલ

સંક્ષેપ=ટુંકા

માસિક=(માસ+ષક)=દર માસે નીક-

ળતું ચોપાનીઉં

૧૨] પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના.

પાઠ ૭.

સંપ=એકમત; એક્ય

ઉદ્દેશ=હેતુ; મતલબ

સુધારાવટ=(સુધારા+વટ) સુધારાપણું

રાજ્ય પ્રકરણ=રાજ્યવહીવટ

ડગલે ડગલે=વારે ઘડીએ

કુસંપ=(કુ+સંપ) અણુઅનાવ

વણુસાડે=જગાડે

ફળેતી=ગેરઆખર

વિધન=હરકત

ધાતમેલ=ગરબડ; પ્રપંચ

પ્રકૃષ્ટિત=આનંદી

ખરકત=લાભ; ફાયદો; કૃપા; પુષ્કળ

હોવું તે

ચિઠીઆપણું=ખીજવાટ; બળિએત્રપણું

સંપીલા=(સંપ+ઈલા)=સંપવાળા

દ્રોહ=વેર બુદ્ધિ; અપકાર

રાજ્યદ્રોહ=રાજ્ય પ્રત્યે વેરબુદ્ધિ

રાખવી તે

તૂટ=બુઠાણું; તરકટ; તોફાન

ધર્મઠગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઠગનાર

ઉપદ્રવ=હરકત; પીડા; ઈર્ષ્ય

અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણ; બુર

દાઝ=જાગણી; બળતરા; દયા

ધાર=માન; સમજ

દૈવ=નસીબ

આર=આરો; છોડો

કુવેંમ=ખોટા વહેમ

મત્સર=અદેખાઈ; કીનો; દ્રેષ

આકરી=ખરાબ; માડી

સુસંપ=(સુ+સંપ) સારો સંપ

જંપ=જ્ઞાન્તિ

પડી=પડીકું

અનવય—હું દીનમાં દાઝ ધરું છું અને દેશીને વિનંતી કરું છું વળી ખરેખર કહું છું એમાં લેશ બુદ્ધિ ન ધાર. બહુ સુરાજ તો કુસંપથી સહુ તૂટી ગયાંજ; હું શું દૈવ વાત કહું છું કે દુઃખનો આરો નહિરે, કુવહેમ, મત્સરે કરી આવી આકરી દશા ઘઈજ સુસંપની પડી વિના માર રોગ ન જશેરે, માટે કુસંપને નસાડવાને, સુસંપ જગાડવાને; અને જંપનેજ વધારવાને ઝટ લઈ તું વિચાર રે. (૧)

સમજૂતી—મને મનમાં દયા આવે છે અને તેથી હું દેશીઓને અરજ કરું છું કે હું જરેખર કહું છું તેમાં જરા પણ જીકું માનશો નહિ, ધણા સારા રાજ્ય તો અણુમનાવથી બધા નાશ પામ્યા હું નસીબની શી વાત કહું કે દુઃખનો છેડોજ નહિ. ખોટા વહેમ અને અદેખાધએ કરી આપણી આવી જુરી હાલત થઈ છે, સારા સંપત્તી પડી વગર દુઃખરૂપી રોગનો ભાર જશે નહિ. માટે કુસંપને હાંકી માઢવાને, સારો સંપ ફેલાવવાને, અને શાંતિ વધારવાને તું જલ્દી વિચાર કર.

પાઠ ૮.

એકાંત=નયો વાસ
હાસ્ય વિનોદ=આનંદની ને હસવાની વાતચીત
ખુદાવંદ=ખોટા સાહેબ (ખોટા દરજ્જા વાળાને અરજ કરતાં વપરાય છે)
એક વચની=ખોલેલું પાળનાર
તકસીર=ગુનોહ; વાંક; અપરાધ ચેતી=સમજી
જહાંપનાહ=(જહાં=દુનિયા+પનાહ=રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર. ખોટો પાદશાહ
તાણુખ=અચરત

એકનો જે થયો નહિ=માન્યું નહિ
સૂચના=આગમચેતી
કનડે છે=હેરાન કરે છે
ખો=લત; કુટેવ
ટળવળે=પિડાઈ
દમ સુકાઈ જશે=પાયમાલ થઈ જશે
ગત=સ્થિતિ
રકઝક=વાદવિવાદ; તકરાર
અનદાતા=(અન=અનાજ+દાતા=આપનાર)=જીવાડનાર
ખાવીંદ=હાકેમ; ધણી
આકરાં=ભારે
હીકમત=ફળા; તદખીર; યુક્તિ

જ્ઞાપર—અક્ષવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે. (પાંચમી ચોપડી પાઠ ૨ જાનાં સમયસૂચકતા દાખલા આપવા.)

૧૪] ત્રીજા ધોરણનો "સુખમણિત શિક્ષક" અહીં આના.

પાઠ ૯.	રાત (એક પહોર જા)	વેઠ=પીડા
ધર કેમ ખુશ	ધડી એટલે ત્રણ કલા-	મિષ્ટ=મીઠું ભોજન
થતો નથી તે	કનો થાય છે)	પરાણે=અજાતકારે
આખત.	જપે=કરીતે એસે	મગન=ખુશી
પ્રસન્ન=ખુશ; રાજ	ચંદન=સુખડ; સુગંધી-	ડાલે=ડાકું ધુણાવી હા
નવ=નહિ	કાષ્ટ	પાડે
કીરતન=ભજન; ગુણ	કુંડી=મસાલો છુંદવાનું	ભગવત=મંત્રવર
ગાન	પત્યરનું કુંડું	ભૂષણ=ધરેણું
અતીશે=ધણું; વધારે	કુદકું=લાકડાનો દરતો;	મણિ=હીરા; રત્ન
તારે=તહારે	(મસાલો છુંદવાનું	મુક્તા=મોતી
ડાચાકૂટ=નકામી વાત-	હોય તેને કુદકું કહે-	વીણુ=વગર
ચીત	છે)	સુત=છોકરો
ભવ=ભવારી; ગમેતેમ	રગડે=વાટે ઘૂટે	જપવા=જપ કરવા;
બોલવું	એકાદશી=અગિયારસ	ધ્યાન ધરવા
પર=પારકી	ઓચ્છવ=ઉત્સવ; પવિત્ર	ગળાં કાપે=વિશ્વાસઘાત
નિંદા=અહમોષ	દિવસ	કરે
પૂજન=પૂજા સેવાની	જગરણુ=ઉજ્જગરો	ગળગળો=ગરીબ
ક્રિયા	ભાંડ=ભુંડા બિલતસ	ભાવા=આળા; ઢોંગ
કાયા=શરીર	શબ્દ બોલનાર	અન્ય=બીજા
કપે=કૂળે	ભવૈયા=ભવાઇ કરનાર	અનુચિત=(અન+ઉચિ-
મંજીશ=રમવાનાં પાનાં	સારી=આખી	ત=સાયક)=અયોગ્ય;
કૂટતા=રમતા	હુખુ=ધી વગરનું	અપદિત
આઠ પહોર=દહાડો ને	પરણા=પરોણા	કર્મ=કામ

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૧૫]

અંતર=માન	તર=ઝાડો	નાદ=અવાજ
છળ=કપડ; ઠગાઈ	ઝુકી=લચી	કાન દષ્ટ=ધ્યાનથી;
લહે=મણે	ચરણે નમવાને=પગે	એક ચિત્ત
અંતરજામી=અંતર્યામી;	લાગવાને	પય-ફૂલ
ધંધર	કાજે=માટે	પય પાન કરે નહિ=ધાવે
સ્વામી=ધણી; માલીક	જમુના=યમુના(એ ન-	નહિ
સંગી=સોબતી	દી હિમાલયના	ગાળા=ડોકમાં બાંધેલાં
વૃંદાવન=ગોકુળની પા-	જન્મોત્તરીશિખરમાંથી	દોરડાં
સેતુ વન (જ્યાં શ્રી	નીકળી આગ્રા ને અયો-	પળે=જળ; દોડે
કૃષ્ણ ભગવાને લીલા	ધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં	કમળજળ=પાણીમાં પે-
કરી હતી તે)	વહી ગંગાને મળે છે,	દા ચતુ લાંબી દાંડીનું
કા'ન=શ્રીકૃષ્ણ	એને કાંઠે ચાનેશ્વર,	એક જાતનું ફૂલ.
નાદે=અવાજથી	દિલ્હી, મથુરા, આગ્રા	ટાટડી=ચિથર
બેધી=વીંધી	પટાવા, કાલ્પી-અલા-	ઉદીઓ=ઝિઝ્યો
મુનિવર=(મુનિ+વર=મો-	હાખાદ શહેરો છે)	માણુ=સૂર્ય; સુરજ
ટા)=મુનિઓમાં જે	નીર=પાણી; જળ	શંકર=શિવ; મહાદેવ
શ્રેષ્ઠ તે; મોટા મુનિ	મોહન=પ્રૃથ	સમાધ મેલી રહ્યા=સ્ત-
સાન=સમજ; ભાન		જ્ઞ થઈ ધ્યાન છોડીને
		એક ચિત્ત થઈ રહ્યા

અ-વચ- તારા દીક્ષનું કપટનવ જાએ; (તો પછી) તને પ્રભુ
તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (ના કીરતન અને પ્રભુ) (ના) નામ
સ્મરણમાં તારે અતિશે આજસ (છે) (પ્રભુ તું) આખો દિવસ ડાયાકુટ
લવ (અને પરનિંદા કરવામાં); હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ (૧)
પ્રભુનું પૂજન કરવી વેળા તારી કાયા કપે; (પણ) ગંજા સોમટાં

૧૬] પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

કુટતાં આડે પહોર નવ જ પે. (ટેક) (૨) હરિતું ચંદન ધસતાં, શ્રમથી તારું શરીર બગડે; (પણ કુંડી કુદકું લઈ મરી, મસાલો (અને) ભાંગજ ભાને રગડે, (ટેક) (૩) એકાદશી એવજીવના બગરણુ તને અતિ કંકણુ લાગે; (પણ તું) ભાંડ ભવૈયા બેવા સાર સારી રાતગ બગે (ટેક) (૪) હરિના બગતને બણે વેજજ વળગી હોય (તેમ) લુખું સુકું (બવરાવે) (પણ) સગાં સંબંધી (ને) પડણા આવે તેને પરાણે સિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ જે પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યાં ગણગણતું બોલે; (પણ) જ્યારે ધરની સ્ત્રી ધરેણું માગે ત્યારે ત્યાં હસી (ને) મગન થઈ ડોલે. (ટેક) (૬) ભગવન (ને) ખોટાં મોતી કાચ (અને) ફિડીઆં (નાં) બૂપણુ ધાલે (પણ) સુત (અને) સ્ત્રીને સોનું, રૂપું, મણિ, મુકતા વીણુ નવ ચાલે. (ટેક) (૭) જગ દેખતા જમવા ખેસે, બાકી ખાવાને માટે પણ ન તહાય; ગળાં કાપે ત્યાં ગળમળો થાય. એ વૈષ્ણવનાં ભાવા (છે.) (ટેક) (૮) આ કરવું આ ન કરવું એમ અન્યને શિક્ષા દે (પણ) તું તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે. (ટેક) (૯) અંતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અંતરગમી બણે, દાસ દયાનો સ્વામી જે પ્રભુ (છે) તે તો સાચાનો (જ) સંગી છે. (ટેક) (૧૦)

અન્યથા—વૃંદાવનમાં કા'ન ઉભો ઉભો વાંસળી વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે. (તે) નાદે મુનિવરની વાંસળી વેધી (અને) કાને સાન નવ રહી રે. (ટેક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની સાખાઓ ખૂમી રહી (છે) રે; અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ખૂમી રહી રે, આજ અમારાં બાપ (તે) ધન્ય છે (ટેક) (૨) જમુના નીર ચાલે નહિ રે, (અને) ને) નાદ સણી (મારાથી) ન રહેવાય, (ટેક) (૩) વાછરૂ પય પાન કરે નહિ

(અને) કાન દબને સાંભળે રે; કાને નાદ સૂણવાને ગાયો ગાળા તોડી તાંહાં પળે રે. (ટેક) (૪) ટાટડી જળકમળ ફૂલ્યા, (તેથી જાણે) ભાણુ ઉઠીઓ દીસે છે રે; શંકર સમાધ મેલી રહ્યા (છે) (એ સઘળું) જગતને જાણુ થયું રે; (ટેક) (૫)

સમજુતી—તારા મનનાં છળ ભેદ જાય નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજ થાય ? પ્રભુના ભજનમાં અને ઇશ્વરનું નામ યાદ કરવામાં તને ઘણુંજ આગસ આવે છે, પણ તું આખો દહાડો પારકી બદખોઈ કરવામાં, લવરીમાં અને ડાચાકુટ કરવામાં ચાકતો નથી. તો પછી તારાપર પ્રભુ (૧) ઇશ્વરની પૂજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તારું શરીર ધ્રુજે છે, પણ તું પાનાં અને સોગટાં રમતાં રાત દહાડો ઠરીને બેસતો નથી. (ટેક) (૨) ઇશ્વર માટે સુખડ ધસવાની મહેનતથી તારું શરીર જગડે પણ કુંડી અને ફૂદકું લઈને મરી મસાલો અને ભાંગ હોંસથી વાટે છે; ત્યારે તારું શરીર જગડતું નથી. (ટેક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓઝવના ઉગ્નગરા કરવા ઘણા ભારે લાગે છે, પણ તું ભાંડ અને ભવૈયા જોવાને માટે આખી રાત જાગે છે. (ત્યારે તને ઉગ્નગરા નડતા નથી) (ટેક) (૪) હરિ ભક્ત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુખું સુકું ખવરાવે; પણ જો સંબંધી અને પરોણા આવે તો તેને તું આગ્રહ કરીને મીકું ભોજન મૂકે છે. (ટેક) (૫) ધર્માચાર્ય જે પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાનું બતાવે ત્યારે ત્યાં તું ગણુગણુતું (કચવાતું) બોલે છે. પણ જ્યારે ધરની બાયડી ધરેણું માગે ત્યારે તું હસીને ખુશી થઈ હા કહે છે. (ટેક) (૬) ઇશ્વરને ખોટાં મોતી, કાચ અને કિડીઆનાં ધરેણાં ધાલે છે, પણ છોકરાં અને બાયડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ. (ટેક) (૭)

૧૮] પહેલીને “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીં આના.

દુનિયાને ખતાવવાને જપ કરવા એસે છે, આકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસઘાત કરે ત્યાં ગરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે. (ટેક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવું એમ ખીજને શિખામણુ દે છે, પણ તું તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય કામ કરે છે. (ટેક) (૯) તારા મનના પ્રપંચ ખીજે જાણે નહિ પણ ઈશ્વર જાણે છે; દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એ તો સાચાનોજ સોખની છે. (ટેક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાંસળી વગાડે, તે વાંસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ તેમની પણ વાંસળી વિધાન જાય છે. મતલબ કે તેઓ વાંસળીના મધુર સૂરમાં મશગુલ થઈ ગયા અને તેથી કાંઈને ભાન રહ્યું નહિ. (ટેક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લગી રહી છે. અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લગી રહી છે તે જાણે કહેતાં હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે. (ટેક) (૨) એ અવાજ સાંભળીને યમુના નદીનું પાણી વહેતું નથી, અને હરણના મનમાં મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામાં હાલતા નથી. મતલબ કે સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે. એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાતું નથી. (ટેક) (૩) વાછરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઇને સાંભળે છે, કાને અવાજ સાંભળવાને માટે ગાયો ગળામાં બાંધેલું દોરડું તોડીને ત્યાં જાય છે. (ટેક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમાં પેદા થતાં કમળ) ખીટ્યાં તેથી જાણે સુરજ ઉગ્યો દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઈ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઈ રહ્યા છે. એ બધી દુનિયાને ખમર પડી છે. (ટેક) (૫).

પાઠ ૧૦

| પરવાણું=એક જાતના દરિઆઈ

ચોર્થાસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” જે આના. [૧૯

પ્રાણીના લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થતો
મેદ. (એનો રંગ લાલ; યુક્તાત્રી
કંઈક પીળો મળી રૂપે હોય છે.)

જંગલ, ઝાંઝીયાર=આફ્રિકામાં
શહેર છે.

માડાગાસ્કર=આફ્રિકા ખંડમાં બેટ
છે. દુનિયામાં મોટા ટાપુઓમાંનો
એક છે,

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે
આવેલો

પુરબદારમાં=ખીલતા; નીકળતા
પાસિફિક મહાસાગર=શાંત મહા-
સાગર (અથવા મહાસાગરમાં કે
ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બહુ પગી=(બહુ+પગ+છ)=બહુ
પગવાળા

ખોખું=જીવ વગરનું ખોળાઉં

રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ

અનંત કોટી=(અનંત+કોટી)

બહુજન કરોડ; અતિશય; સંખ્યાબંધ

વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ

ઉષ્ણ=ગરમ

કટિબંધ=(કટી=કટ+બંધ=બંધન)

પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં
ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે જાણ-
વાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાંચ પટા
પાડેલા છે તે દરેકને કટિબંધ
કહે છે.

ઉષ્ણકટિબંધ=કર્ક અંતે મકરવૃત્ત
વચ્ચેનો ૪૭ અંશનો ભાગ; વિષુ-
વવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ રંગા
અંશનો ગરમ પ્રદેશ.

ભંગાણુ=પોચાણુ

વામ=એ હાથને પહોળા પસારી
રાખતા એ હાથ ને છાતી જેટલી
લાંબાઈ

જવાળમુખી=(જવાળા=અગ્નિ=
મુખ=મો+મ્=વાળો)=જેના મોઢા-
માંથી ધુમાડો બળતા પથરા વગેરે
નીકળે છે એવો

વિસામો=વિશ્રાંતિ

નાજિએર=(સંસ્કૃત નારીકર ઉપરથી)

(નારિક=પાણીવાળું+મર=ઉગવું)

=પાણીવાળી જગાએ ઊગનાર

ઝાડનું ફળ; નાજિએરીનું ફળ

૨૦] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા જા. આના.

પ્રતિ=ગત

યુનાની હકીમો=દારસી કે અરબી
વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વૈદ
વિધિપૂર્વક=અમુક રીત પ્રમાણે
ભરમ=રાખ

માવા=ધાતુવગેરેને મારી કરેલી દવા
કિરમજી=સંસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી
(કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થયું) (એ
એક જાતના જીવડામાંથી પેદા
થાય છે)=લાલરંગ; ઘેરો લાલરંગ

સવાલ—પરવાળાના બેટો ક્યાં છે ? પાસિફિક મહાસાગર
નામ પાડવાનું કારણ શું ? (એમાં તોફાન થતું નથી માટે) પરવાળા
કાણે બનાવે છે ? પરવાળાની બનાવટ કહો.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

બ્રિટિશશાળા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના પુસ્તક
પહેલાથી જાતમા સુધીના અર્થ તૈયાર છે.

શાહપોર—સુરત.

પાઠ ૧૧.

તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા
સેવન=ઉપયોગમાં લેવું તે
બક્ષીસ=બેટ
અનિશ્ચિત=નિશ્ચય વગરની
વૃદ્ધિ=વધારો

મૃખતા=મેલકુદાર્ધ
ભંગ થાય=પળાય નહિ
શરમ=સહે
લાભાલાભ=ફાયદા ગેરફાયદા
મહાર્કવાળા=દારના તત્ત્વવાળા
ક્ષય=શરીર દહાડે દહાડે ધસાવું
જાય તેવો રોગ

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના. [૨૧]

સવાલ—તંદુરસ્તી જળવવાનાં મુખ્ય સાધનો ગણાવો. મઘાક-
વાળા પદાર્થ પીવાથી શા શા ગેરફાયદા થાય છે ?

પાઠ ૧૨.

અનારોગ્ય=(અનુ+નહિ+આરોગ્ય=
તંદુરસ્ત)=જેમાં રહેવાથી તંદુરસ્તી
બગડે એવું.

તખીએત=શરીર; પ્રકૃતિ

શરદી=ભેજ; પાણીવાળી હવા.

તંદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સાફ
+ઈ=વાળું)=આરોગ્યતા

પચે=મચે

સડસડાટ=સપાટાખંધ; ઝડપથી

ચુઆ=વરસાદના છાંટા છાપરામાંથી
ટપકે છે તેવી જગા

તાડછાં=તાડનાં પાંતરાં

સગ=સવડ; જોગવાઈ

ભોંયતળાઉં=ધરમાં નીચેનો ભોંયપર-
નો ભાગ

વેધ=ધર બાંધવાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે
ન બાંધવું તે; ખાંભી; બાધ

નિકાલ=રસ્તો; માર્ગ

ફરાગત=ઝાડોપિશાખ; મળમૂત્ર

કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમજ)=
ઓછી અક્ષત

જમાવ થાય છે=ભેગાં થાય છે

ત્રિદોષ=વાયુ, પિત્ત અને કફનો,
બગાડ; તાવ, શ્વેત અને ખાંસીનો
રોગ

ફેફસાં=હવા ભરવાની કાથળાઓ

કાગળ=મેસ

દોરદાંખર=દોર વગેરે

મળમૂત્ર=ઝાડોપિશાખ

ઉલટી=ઓઢારી

ચૂંક=પેટમાં દુખાવો થવો તે

કાગળાઉં=ઓછી ઓછીને માણસ

મરે તે રોગ

જમાવ=મેચું

૨૨] પાંચમા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના.

સાર—ધર બાંધતી વખતે કઈ કઈ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી ?
ધરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩.

કાશી=એ ગંગા નદીપર હિંદુઓનું
પવિત્ર જાત્રાનું ધામ છે તે.

યાત્રા=જાત્રા

કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનું નામ છે

તીર્થક્ષેત્ર=જાત્રાનું ઠેકાણું

મંદિર=ઠેકાણું; ધામ

મુક્તિપુરી=(મુક્તિ=મોક્ષ+પુરી=
નગરી)=મોક્ષની નગરી

અશક્ત=(અ+શક્ત=શક્તિ=)

કમજોર

દેહ પડે=મરે

જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે

ખ્યાલ=વિચાર; ધારણા

સોષ=જોગવાઈ; સવડ

બાથું=મુસાફરીમાં સાથે રાખેલો

ખાવાનો પદાર્થ

ચોરચખાર=ચોર વગેરે

પાગવાર=ઘણીજ

ખીન=વગર; વિના

ઘાટ=ઓવારો

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=દોડો+મેધ
=ભોગ; બળિદાન) દસવાર ઘોડાનું

બળિદાન આપેલી જગા

ગ્રહનિરીક્ષણ=(ગ્રહ+નિરીક્ષ=ધારીને

જોવું+અણ એ પ્રત્યય નામ કરે

છે)=ગ્રહનું અવલોકન

વિચિત્ર=તરેહવાર

ઘટાકાર=(ઘટ+આકાર)=ઘટના
આકારનું

ઘાટ=આકાર; ડાળ

શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મહાદેવ
નું દહેરું

વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામાં જાણીતું

શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણું)

મહાદેવનું દહેરું

બિલીપત્ર=(બિલી=બિલા+પત્ર=પાંદડાં)
=બિલીના પાંદડાં

દર્શન=ઝાંખી

જ્ઞાનરૂપ=(જ્ઞાન+રૂપ=કુવો) અક્કલનો

કુવો (એમાં નહાવાથી અક્કલ
વધે છે)

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૨૩

ભાવિક=(ભાવ+ધિક=વાળો)=આસ્થા

વાળા; શ્રદ્ધાળુ

આચમન=જમણી હથેલીમાં પાણી

લઈ ચૂસી જવું તે; ચાંગળું

પાણી પીવું તે.

ગજવા કાતર=ખીસ્સા કાતર;

ચોરી કરનાર.

સાવધ=સચેત; હોશિયાર; આલાક

ઝરખાદાર=(જરખા=માળનો આગળ

વધારેલો ભાગ+દાર=વાળા)

=ગોખવાળા

ખિચોખીચ=સભર; સંપૂર્ણ;

પાસેપાસે

કિનખાખ=કસખ અને રેશમથી

બરેલું તરેહવાળું કપડું.

કુમાસ=પોત

મજલીન=એક જાતનું ઝીણા

કુમાસનું કપડું

પીતાંબર=(પીત=પીળું+અંબર=

રેશમી વસ્ત્ર)=પીળું રેશમી વસ્ત્ર;

અખોટીઉ

નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ; ઉત્તમ

મૂર્તિ=પથ્થર કે લાકડામાં કોતરેલું

કે ધાતુનું ઘડેલું દેવ દેવીનું

જે સ્વરૂપ તે

નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના

આંખ ધરાતી નથી=વારંવાર જોવાનું

મન થાય છે.

દળદબો=ભપકો; ઠાક

સાજ=શણગાર

શ્રેષ્ઠ=મોટામાં મોટું

ધુરંધર=ઘણા મોટા

આચાર્યો=મોટા ગુરુઓ

પાઠશાળા=(પાઠ+શાળા)=કોલેજ

અનાદિ=(અન+આદિ=આરંભ)=જેને

આરંભ નથી તે; ઘણા જુના

પદ્ધતિ=રીત; રિવાજ

પાઠ ૧૪.

ખંત=કાળજી; ચેતક

સાયવટ=(સાય+વટ=પાણું)=સાચા-

પાણું

કુમળું=નાનું

પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી=જે

આદત પડી હોય તે મટાડી મટે

નહિ.

ખુખી=વખાણવા લાયક ચતુરાઈ

૨૪] ત્રીજા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના.

મહાવરો=અભ્યાસ
 જાહે=વધારે; અતિશય
 મહાસલા=મરજીમાં આવે તેમ કરવા
 પરીક્ષા=(પરિ+ઇક્ષ=તપાસવું+આ)
 ચોગરદમથી તપાસવું તે
 આદરી=આરંભી; શરૂ કરી
 મુક્તાદ્ધન=મોતી
 અંકુર=ફળગો
 હૃદયકમળ=જેમાંથી પ્રેમ પેદા થાય
 છે તે; અંતઃકરણરૂપી કમળનું
 ફલ.
 અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કરવું)
 દેખાદેખી; એકનું જોઇ બીજાએ
 કરવું તે
 અનુરૂપ=જેવું
 તર્ક=વિચાર; કલ્પના
 શોધક=(શોધ+અક)=શોધ કરનાર
 પ્રગ્નસત્તાક=(પ્રગ્ન+સત્તા+અક)=
 રૈયતની સત્તાવાળું
 પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો; મુખી
 ઉઢી અસર=સારી લાગણી

બાહ્યાવસ્થા=(બાહ્ય+અવસ્થા)
 નાનપણ
 જનેતા=મા.
 ભક્તિભાવ=ખરો પ્રેમ
 જીવન=જિંદગી
 સાંપડે છે=મળે છે; આવે છે
 પાયા વગરના=નકામા
 સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી
 મૂળ=શરૂઆત
 પ્રતાપ=બળ

પાક ૧૫.

વિવેક=ખરું ખોટું સમજવાની
 શક્તિ
 જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો
 લોટો
 બગાસું=સુરતીથી એકાએક મોં
 પહોળું થાય છે તે
 હુંપદ=અહંકાર; ગર્વ
 સંભાવિત=આખરેદાર; પ્રતિષ્ઠિત
 પરિચય=ઓળખાણ; સહવાસ
 બીજાસ=ભુડા

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયું? આપણા કરતાં
 મોટા, જરોબરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવું? આપણે ધેર

ચાથીનો “ ડિક્શન શિક્ષક ” ચાર આના [૨૫

કોઈ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણો પોશાક કેવો રાખવો ? સાગ માણસ દેખતાં કંઈ કંઈ ક્રિયા કરવી નહિ ? અગ્રેજ લોકોને મળવા જવામાં કયા કયા નિયમો યાદ રાખવા ?

પાઠ ૧૬.

છત્રે=છત્રીથી

છાંય=છાયા

છડીધર=છડી ધરનારા;

ચોપદાર

છજતા=શોભતા

હોદ્દો=છત્રાવાળીઅંઆડી

રસિક=આનંદી

ગિરાજતા=શોભતા

આયુષ=આવરદા

ભાગ્યમાં=નસીબમાં

આગ્યમાં=આગમાં

ઉપયોગ=મોજમઝા;

સુખવિલાસ

જોગ=સાયક; યોગ્ય

અજોગ=અયોગ્ય;

નાસાયક

ખજને=ત્રિજેરીમાં

સોડતાણી=મોઢું ઢાંકીને

મસાણુ=હિંદુ લોકોનાં

મુઝદાં દાટવા બાળ-

વાની જગો

છંદપુરી=છંદ રાગની

નગરી

અનુસાર=મળતી; જેવી

નગરીઓ=શહેરો

નોખ=શોભા

કાટીધજ=કરોડો પતિ;

લખેશરી

ગરજતા=ગાજતા;

બોલતા

ગોખ=ઝૂંખો; રવેશ;

માળનો આગળ

વધારેલો ભાગ

સુંદરી=ખુબસુરત સ્ત્રી;

દેખાવડી સ્ત્રી; કુટડી

સ્ત્રી

ગુણુસાર=સારા ગુણુ-

વાળી.

મદં=મરદ; પુરુષ

કો=કોણુ

કાર=કેકાણું

ગદં=ધૂળ; ખાડો

મટો=ટળો

ભ્રાત=ભાઈ

સ્થામ=કૃષ્ણ

ચરણુ=પગ

સ્મરણુ=યાદ

ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણુ=લોક)

=ચરણ, મૃત્યુ ને

પાતાળના લોક

મધ્ય=માં

હસ્ત=હાથ

કરણુ=કાન

કૃપાળ=કૃપાળુ; દયાળુ

નેત્ર=આંખ

વદન=મોઢું

દંત=દાંત

ખાનપાન=ખાવા પીવાનું

૨૬] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અભાગી=કમનશીળ	તેમના મરણ પછી	શ્રીફળ=નાણિયોર
પામ્યો=કમાયો	શિક્ષા પામવાને માટે	હારે=ચુકાવે
કાંપ=કચરો	રહેવાનું ઠેકાણું; દોળખ	લહે=લે
જામ્યો=એકઠો કર્યો;	માર=તત્ત્વ	આઘ=પહેલું; પ્રથમ
બાઝયો	પોથી=ચોપડી	અંત=છેલ્લું
બ્રડીક=વખત	ભોજન કરનારી=રાંધ-	વાયા=વાણી
આયુ=આવરણ, ગિંદગી	નારી	અવિચળ=રિથર; સ્થાયી,
મનરંજન=(મન+રંજન)=મનને ખુશ કરે	લહો=લો; જાણો	અચળ
એવી	અંતર્બહિર્ભાષિકા=અંદરથી અને બહારથી	દનદન=રોજરોજ
ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો +ઉત્તર)=છુપો જવાબ	સમજાય એવી સમ-	આદિ=પહેલા
નાથ=ધણી; સ્વામી	સ્યા; ગુપ્ત અને ખુલ્લો	વરણ=અક્ષર
નરક=પાપી પ્રાણીઓને	અર્થ સમજાય એવી	ગામેતી=પટેલ
	સમસ્યા	શાશ્વત=જેનો નાશ નહિ તે.

અનુવચ—(જેને) છત્રે છાંય થતી (અને જેની આગળ) છડી-ધર છાજતા, અને (જે) રસિક હાર્યાના હોદ્દામાં બિરાજતા; (વળી જેના) ભાગ્યમાં આયુષ (અને) અનેક શિક્ષિ ભરેલી (હતી) તે પણ એક દિન ઉછળતી આગમાં સૂતા (૧) (જેઓ ઉપભોગ ભોગવતા) (હતા) (અને તેમાં) મહાસુખ માણતા (હતા) જોગ અજોગ જરી જેતાં (કે) જાણતા (પણ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન બજાવે (અને) ખાણમાં કીધા (હતા) (તેઓ પણ) મસીઃ (કે) મસાણામાં સોડતાણી (તે) સૂતાં. (૨) નોખાં ઇંદ્રિયુરી અનુસાર નગરીઓ હતી; (તે તેમાં)

કોટીધન સાહુકાર ગોખમાં ગરજતા (હતા.) સારા ગુણની સુંદરીઓ (હતી) (અને) મદદમાં મહા ગુણ (હતા;) તે (નગરીઓ) કો જાણે કંઈ દાર ગદ્દમાં મળી ગઈ! (૩) માટે હે! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારો. બ્રાત પાપી મટો. (અને) ભલા અને પવિત્ર થઈ જાઓ; (અને) જીવનનું ફળ ભગવાનનું ભજન જાણી (તેને) ભજો; અંતર પ્રીતિ-આણી (તમે) નિત (તેનું) ધ્યાન ધરો. (૪)

અન્યથા—હે મિત્ર શ્યામ (ના) ચરણ (નું) સ્મરણ (કરવું) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે;) તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોડ વાત કાચી (છે;) (હે) કૃપાળુ તેં હસત, ચરણ, કરણ (અને) નાક કીધું (છે,) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દંત આપી (વળી) જ્ઞાન (નું) દાન દીધું, આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે;) (તે વળી) ભૂખ, તરસ, ડંડ, તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કાપે (છે;) તે તને ઘડીએ ઘડીએ યાદ આણે (છે;) (પણ) તું દુષ્ટ અભાગી તે ઈષ્ટ દેવને ન જાણે (હે અલ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જન્મ પામીને (તું) શું પામ્યો? (તે) ભક્તિની શુદ્ધિ ન જાણી (અને) પાપનો કાંપ જામ્યો; (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ધણુંજ સારું કારણ કે જે ઘડીકે જાય (છે તેમાં) તારું આયુષ્ય) ઓછું થાય (છે.)

અન્યથા—નરકનો નાથ કોણ? દહીંતુ સાર (તેને) શું કહીએ? બાળક તણી પોથી તેનું નામ શું લઈએ? ભોજન કરનારી નિત્ય ઘડનું ઘેર શું કરે (છે?) ચતુર પુરુષ એ ચાર (અક્ષના) ઉત્તર મનમાં વિચારી લેહો. જો સમજી શકે તો માન દઈ જેસવા ઝોટલી આપું; (અને જો) નહિ સમજી શકે તો (હું) તને કહું (હું કે) જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી, (ધી ચોપડી રોટલી જમ.)

૨૮] સુરત જિલ્લાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” ત્રણ આના.

અનવય—શ્રીફળમાં શું હોય ? દગો કરતાં શું હારે ? ગામડા મહી અધિક ભારે પદવી કોણુ લહે ? મટે નહિ તે કોણુ ? સૌથી પરમ દુઃખ શું છે ? આદ્ય તે અંત (અક્ષર) દાટી, ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વરણુના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણુનો કવિજન કહે છે.

સમજુતી—જેને છત્રીથી છાયા થતી. અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા; અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામાં શોભતા; વળી જેના નસીયમાં આવરદા અને ઘણી દોલત ભરેલી હતી; (મતલબ કે પૈસાદાર તથા લાંબી ઉંમરવાળા હતા) તે પણ એક દિવસ જોસમર બળતી આગમાં (ચિતામાં) સૂતા (મરણુ પામ્યાં.) (૧) જેઓ મોજમજા ભોગવતા હતા. અને તેમાં ઘણું સુખ સમજતા હતા; તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પણ જેતા કે જાણતા પણ નહિ; (મતલબ કે મરજી મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રિજેરીમાં અને ખાણમાં કરોડો રૂપીઆ ભેગા કર્યા હતા; તેઓ પણ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાણમાં સોડ તાણીને સૂતા. (મરણુ પામ્યાં) (૨) શોભામાં ઇંદ્ર રાજની નગરી જેવાં શહેરો હતાં; તેમાં કરોડપતિ સાહુકારો ઝરખામાં ગાજતા હતાં; (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમાં સારા ગુણુવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમાં મોટા ગુણુ હતા: તે નગરીઓ કેણુ જાણુ કયે ઠેકાણુ ખાડામાં દટાઇ ગઇ ! (૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત વિચારો; ભાઇ તમે પાપી ટળી, ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓ, જીવતરનો લાભ ઇશ્વરનું ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો; મનમાં હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનું સ્મરણુ કરો. (૪)

સમજૂતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચરણનું ધ્યાન ધરવું એજ ખરી અને સારી રીત છે; તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે; હે દયાળુ તે હાથ, પગ, કાન અને નાક ક્યું છે; અને આંખ, મોં અને દાંત આપીને વળી સમજણ પણ આપી છે. આજ પણ એજ ખાવા પીવાની ઘણી વસ્તુ આપે છે; અને વળી ભૂખ, તરસ, ટાઢ તડકો તથા સર્વ દુઃખને દૂર કરે છે; તે (ઇશ્વર) તને વારંવાર યાદ કરે છે, પણ તું પાપી, કમનસીબ તે મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ) ને જાણતો નથી. હે અલ્યા જીવ ! તું વિચારી જો કે અવતાર લઇને તું શું કરાયો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) તે ભક્તિની તદ્દમીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો કર્યો; પણ હજી ઇલાજ છે તે યાચ તો ઘણુંજ સાફ, નહિ તો જે વખત જાય છે; તેમાં તારું આવરદા આપું યાચ છે. માટે જિંદગી પુરી યાચ તે પહેલાં કંઈ ઇશ્વર ભજન કરી લે.

સમજૂતી—નરકનો માલિક કોણ છે ? દહીંનું તત્ત્વ તેને શું કહીએ છીએ ? બાળકની ચોપડી તેનું શું નામ લઇએ છીએ ? ભોજન કરનારી દરરોજ ધઉનું ઘેર શું બનાવે છે ? હે શાણા માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમાં સમજો, જો સમજી શકો તો આદરમાન આપીને ખેસવાને ઓટલી આપું; અને જો નહિ સમજી શકો તો હું તને કહું છું કે જમ, ધી, ચોપડી રોટલી, [ધી ચોપડી રોટલી જમ]

ઉપર જે ચાર સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લીટીમાં છે (જમ, ધી, ચોપડી રોટલી.) એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે, નરકનો રાજા જમ, દહીંનું તત્ત્વ ધી, બાળકની

પોથીનું નામ ચોપડી, ભોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર થઈવું ખાવાનું રાટલી કરે છે. અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા.

સમજ્યતી—તાજિએરમાં શું હોય છે ? કપટ કરતાં શું ગુમાવે છે ? ગામડામાં મોટી ભારે પદ્ધતિ કાણુ લહે ? માટે નહિ એવું શું છે ? સૌથી મોટું દુઃખ શું છે ? (ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબ ના શબ્દના) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દખાવી (પછી) ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે. અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે. એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણસ કહે છે. ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબ કયા ? દેવનું નામ નીકળે છે તે નામ કયું ? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયું ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો ?

જવાબ—(૧) કોપડ. (૨) ધર્મ (૩) ગામેતી (૪) શાશ્વત (૫) મરણ. ઉપર જે પાંચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર દાખી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લઇએ તો “પરમેશ્વર” એવું નામ થાય છે. તેમજ છાપામાં પહેલી છ લીટી લખી છે તેના પહેલો અક્ષર લઇએ તો શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છાપાના પદમાંથી વચલો અક્ષર લઇએ તો “દલપતરામ” એવું નામ થાય છે.

પાઠ ૧૭.

=વરસાદ નહિ પડે તે

||ધરે દોર=સીધો

ડાં વાનાં=પ્રતાપ

ગઝગારો=ચળકાટ

અમુલખ+કીમતી

ગ=મોટો દેગડો

સોઈ=સવડ

નાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ=વરસાદ)

જવણી=લશ્કરી મથક

પહેલા ધોરણનો “મુખગચ્છિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૩૧]

યોગે=લીધે

નાનાવિધ=જુદી જુદી તરેહના

અવાલ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા? આગગાડીના એંજનની હકીકત સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં સાડાપાંચ, ચાડાચાર, સાડાત્રણ અને અઢી પુટના માપની કઈ કઈ રેલવે છે ને તે ક્યાંથી ક્યાં સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા ક્યા બળથી આગ-ગાડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગર=કાશ્મીર

દરિદ્ર=કંગાલ; ગરીબ

જવસ્થેજ=ભાગ્યેજ

દરિદ્રતા=કંગાલિયત; ગરિબાઈ

પ્રહર=પહોર; ત્રણ કલાક

કુળવાન=(કુળ+વાન)=કૂલીન

કુળવંતી=(કુળ+વંતી)=કૂલીન

કથની=કુથલી; ખોટી વાતો

ચલાયમન=અસ્થિર; ચંચળ

પાકટ=પુખ્ત

અંતકાળ=મરતાં સુધી; જિંદગી પર્યંત

આપત્તિ=હુઝ, આફત

ઉડાઉ=કમાણી કરતાં વધારે ખર્ચ

કરનાર; નકામું બહુ ખર્ચ કરનાર

પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ;

હંમેશાં

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તંગા; અછત

કરપદ્ધતી=(કર=હાથ+પદ્ધતી=ઇશા-
રત)=હાથની નિશાની

મુદ્રા=ચિહ્ન; નિશાની

શીક્ષિત=તરત ને તરત કહેલી

યાદદાસ્ત=સ્મરણશક્તિ

હારા=છોડીનું નામ

ખિજમલ=કુળનું નામ

પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનું ભલું

કરવાની વૃત્તિ

શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત

મત=હાલત

લિપિ=ભાષા

ચોજ=શોધી; ગોઠવી

બેહદ=(બે+હદ) ઘણોજ

૩૨] ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના

અંધશાળા=(અંધ+શાળા)=આંધ-
જાની નિશાળ

ચિહ્નો=નિશાનીઓ; મુદ્રાઓ

સાર—(૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોંર અને દહતાથી ભણી ગણી હોશિયાર થાય છે. (૨) ઇશ્વરે આપણને સ્વછળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ઇશ્વરનો પાડ માનવો. અને તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા.

પાઠ ૨૦.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં
જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય

તેવું મોટું કામ કરવાની ને
દિમ્મત તે; વગર વિચાર્યું કામ

અનવય—સાહસ કર્મ કર્યાથી દર્પનો નાશ હોય, કવિ સામળ દાસ કહે છે કે એ દષ્ટાંતથી દેખો.

સમજીતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ થાય છે; માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ.

રવાના કરવામાં=મોકલવામાં
બેપરવા (બે+પરવા) બેદરકાર
જામી=કરી

સાહસિક=(સાહસ+ઈક)=સાહસ
કરનાર

પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર, ત્રેતા
યુગના પ્રારંભમાં વિષ્ણુના દશ
અવતારમાંનો છઠ્ઠો ને ચોવીસ-
માંનો ૧૦મો અવતાર છે.

નિજ=પોતાને

ઈદ્રજીત=રવણનો મદોદરીથી થયે
મોટો પુત્ર

શર=શરો

વીર=યોદ્ધો, બહાદુર

વિક્રમ=પરમારવંશનો ઉજ્જવળનો

પરદુઃખભંજન મહારાજ

સીકંદર=અલેક્ઝાંડર; ગ્રીસ દેશનો
રાજા

અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું;
કાયમ; અચળ

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના. [૩૩

જાગે=જાગે; ડેકાણે

યાહોમ કરી=અંપલાવી

આગે=આગળ; અગાડી

ઉધાડપગા=જોડાવગરના

અન્વય — સાહસે પરશુરામે અર્જુનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ નિજ વચને રહ્યો, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઈંદ્રજીતને હણ્યો; સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત ભણે છે. સાહસે સીકંદર નામ સહુ જાગે અમર છે. જો તમે યાહોમ કરીને પડો તો ફતેહ આગે છે.

સમજૂતી — સાહસથી પરશુરામે અર્જુનને માર્યો છે. તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યા. સાહસથી લક્ષ્મણે શૂરા ઈંદ્રજીતને માર્યો. સીકંદરના સાહસથી તેનું નામ બધી જગ્યાએ અમર છે. જો તમે સાહસથી અંપલાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ — સાહસ કેટલી જાતના છે? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં અને નકારા અર્થમાં વાપરી બતાવો. સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં વાપર્યો તે લાવણી બોલો.

પાઠ ૨૨.

વાન=શરીર

નૃપતિ=રાજા

વિમળ=ચોકખી; શુદ્ધ

મોહિની=મોહ પમાડનાર

સદ્વિદ્યા=સારી વિદ્યા

વડું=મોટું

કથું=શા હિસાબમાં;

શા લેખામાં

હીન=વગર; વિના

મૂઢ=મૂર્ખ; અભણ

બગ્ગા=બગલો

કાકિલા કોયલ

કગ્ગા=કાગડો; કાગ;

રાંક=ગરીબ; નિર્ધન

મોર=મુગટ; છોગુ;

ઉપરી

જટા=જાંખો ચોટલો

પતંગ=પતંગીઉં

નિજ=પોતાની

જગચર=પાણીમાંરહેના;

પ્રાણી

બગ=બગલા

ધાયા=દોડ્યા

ગાડર=થેડું

શીપ=માથું

૩૪] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અગ્ન=અકરો	અનુભવ=અભ્યાસ; મહા	ધર્મજ્ઞાન=ધર્મવર સંબંધી
ગર્ધવ=ગધેડો; ખર	વરો	જ્ઞાન
ભોટે=આળેટો	વિભુ=વગર	ઉત્પાત=તે જ્ઞાન; ખોટી
છાર=રાખ	ભાવના=ધર્મિષ્ઠા; ધારણા	મહેનત
શુક=પોપટ	ભંગ=નાશ	તપ=મનની ધર્મિષ્ઠા પુરી
ભાખે=ખોલે	મનસા=મનની; મનવડે	પાડવા માટે દેહ કદ
માનિની=સ્ત્રી	સિદ્ધ=નકકી; મુક્ત	કરવું તે
શ્વાન=કુતરો	ગંગા=ગંગાજી	સમરસ=સરખાપણું;
વાગોળ=એક જાતનું	ટિકક=ટીકું	સરખો પ્રેમ
પક્ષી; વનવાગોળ	વહ્યાં=ગયાં	સંગ્લેગ=મેળાપ
ન્યાળે=જુએ	જપમાળા=જપ કરવાની	સાવ=અંધા
પાડ=પર્વત	માળા	ભોગ=સુખ; વૈભવ
દહ=અચળ; કાયમ	નાકાં=છેડા	તિમિંગલ=મોટો મચ્છ
છપીતે=મંતાછતે	ચર્ચુ=પગ	પેરેપેરે=ચુતિયા; ધીર
નોળાકર્મ=નાકિથી પાણી	પોતા=પહોંચ્યા	ધીર; ક્રમેક્રમે
પીવું તે	શર્ણુ=શરણુ	મથી=ધણી મહેનત કરી
ગજરાજ=મોટો હાથી	કાન ફટયા=કાન બહેર	વેંત=બિસ્ત્રસ
ભક્ષ=ખોરાક	મારી ગયા	અળમો=જુદો; નોખો
પત્ર=પાંદડાં	નાબ્યું=આબ્યું નહિ	ટબ્યો=મટ્યો
કપિ=વાંદરો		આશ્ય=પંજી

અન્યથા—વિદ્યા માન મુકાવે, વિદ્યા પૂર્ણ જશ આપે વિદ્યા (થી) વાન શામે છે, નૃપતિ વિદ્યાને નામે છે) વિદ્યામાંથી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી છે.) વિદ્યાને જગતમાં મોહિની ગણી, વિશ્વ

(તિને) (વશ રહે છે) સદ્વિદ્યા વિશાળ રત્ન છે. વિદ્યાર્થી કશું વડું નહિ; સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું (અને) વિદ્યાહીન જન તે પશુ છે. (૧) જ્યમ હંસ આગળ બગ્ગા (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (તે) સમજવો (જેમ) કોકિલા આગળ કગ્ગા. (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (તે) (સમજવો); જેમ રાય આગળ રાંકા, (તેમ) પંડિત આગળ મુઢ (તે) (સમજવો.) પંડિતમાં ઘણાં પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પંડિત સા શિર મોર છે. શામળ કહે (છે કે) પંડિત આગળ મૂઢ તો ચાકર (અને) ચોર (જેવો) છે. (૨) (વડનું) વૃક્ષ જટા ધર છે) પતંગ નજ કાયા બાળે છે) જળાયર જળમાં નહાવ છે) બગ ધ્યાન ધરવા ધાયા; ગાડર શીપ મુંડાવે છે) અગ્નિ મુખે દાદું રાખે છે) ગર્ધવ જાર(માં) લોટ છે) શુક્ર મુખ(થી)રામજી લાખે છે) વળી મોર માનીની તજે છે, (અને) શ્વાન સકળનું ખાય છે; શામળ કવિ કહે (છે કે) (પશુ) માયા વિના સ્વર્ગમાં કાણુ જાય છે? (૩) ઝાંટ ઉચું બાળે છે) (અને) વાગોળ નીચું ન્યાળે છે.) (વળી) તરવર તાપ સહે છે, પહાડ દદ આસન વાળે છે) નાગ ઘર કરી ન રહે; ઉદરો છપીને રહે છે). ગજરાજ તોળીકર્મ કરે છે.) કપિને કળ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ છે. પશુ) અનુભવ વીણુ ધ્રુવર નવ મળે; ભાવના સહેજ ભગ છે; (તે) પશુ) શામળ કવિ (કહે છે) (જેને) મનસા સિદ્ધ છે) તેને કથરોટમાં (જ) ગંગા છે. (૪)

અન્વય—તિલક કરતાં ત્રેપન (વર્ષ) વહ્યાં, અને જપ કરવાની માળાના નાકાં (ધસાઇ) ગયાં, તીરથ ફરી ફરીને (ચર્ચુ) થાક્યા, તોય હરિને ચર્ચુ ન પોતાં; કથા સૂણી (તે) કાનદં કૂટયા તોય અખો (કહે છે) બ્રહ્મજ્ઞાન ન આવ્યું (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે (જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (તે) સ્નાન

૩૬] ચોથા ધોરણનો “મુખ્યખણિત શિક્ષક” ચાર આના.

કરે, (અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે. અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ ઉત્પાત. ધણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત! (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવાને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમાં મળે કરે (છે) મારે તો સમરસ (હોવાથી) સંજોગ સેજ (છે) (એમ) સાવ સ્વતંત્ર (હોવાથી) (હું) ભોગ પામ્યો. જેમ ભર સાગરે તિર્મિંગલ રમે (તેમ) હું હરિમાં તો દેહ દ્રાણ દમે? (૩) મેં પેરે પેરે મથી ભેયું જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી. તો હું જે આઠ વેતનો બડ્યો તે ક્યાં અળગો જમ (ને) પડ્યો; એમ ભોતાં હરિ હાથ લાગ્યો (જેથી) અખો ટળ્યો અને એ (જ) આથ્ય રહી. (૪)

સમજાવતી—વિદ્યા અભિમાન છોડાવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આગર આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે, રાગ વિદ્યાને (વિદ્યાનને) નમે છે. વિદ્યામાં વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી બોલાય છે; જગતમાં મોહિની જાણીને દુનિયા વિદ્યાને તામે રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીમતી જવાહીર છે, વિદ્યાથી કંઈ પણ મોટું નથી; સારી વિદ્યા આગળ પૈસો કંઈ (વિસાતમાં) નથી તેથી પૈસાદાર અભણ માણસને ઢોર જેવો જાણવો, (૧) જેમ હંસ આગળ બગલો તેમ વિદ્યા આગળ મૂઢને જાણવો. જેમ કોયલ આગળ કોમડો, તેમ વિદ્યા આગળ મૂઢને જાણવો. જેમ રાગ આગળ ગરીબ તેમ વિદ્યા આગળ મૂઢને જાણવો. જેમ દરીઆ આગળ ટાંકું તેમ વિદ્યા આગળ મૂઢને જાણવો. વિદ્યામાં ધણા પ્રાક્રમ છે તેથી વિદ્યા બધાથી મોટા છે. શામળ કહે છે કે, વિદ્યા આગળ તો મૂઢ ચાકર અને ચોર જેવો છે. (૨)

સમજાવતી—વડનું ઝાડ લાંબો ચોટલો (વડવાઘ રાખે છે,) અને મતંગીઈ પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમાં રહેનાર પ્રાણીઓ

પાણીમાં (હમેશા નહાય છે. અને ધ્યાન ધરવા બગલાઓ દોડે છે; થોડા માથું મુંડાવે છે. અને બકરા મોઢે દાઢી રાખે છે; ગધેડાં રાખમાં ત્યાગાટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે; વળી મોર સ્ત્રીના ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનું જ ખાય છે; પણ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમાં કાણુ જાય છે? મતલબ કે કોઈ નહિ. (૩) ઝેંટ ઉંચું જુએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચું જુએ છે; ઝાડો તાપ વેઠે છે; અને પર્વત સ્થિર આસનવાળી પડ્યા છે. નાગ ધરમાં રહેતો નથી, અને ઉંદરો સંતાઈને જ રહે છે; હાથી નાકથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાંદરા ફળ અને પાંદડાંનો ખોરાક ખાય છે; પણ ઇશ્વર ખરી ઝોળખ વગર મળતો નથી. કારણ કે લાવનામાં સહેજ ખામી છે, (તોપણ) શામળભટ કવિ કહે છે કે મનથી જોણે નકકી કરેલું છે તેને તો કથરોટમાં જ ગંગા છે. (તેની પાસે જ પરમેશ્વર છે.) (૪)

સાર-જેઓ ઉપર બતાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે. એમ સમજે છે તે જોડું છે, કારણ કે એવી ક્રિયાઓ તો પશુ, પંખી, ઝાડ, પહાડ હમેશાં કરે છે, પણ તેમનામાં ઇશ્વરને ઝોળખવાની ખરી સમજ નથી, તેથી તે ક્રિયા નકામી છે. માટે મનથી ખરી ભક્તિ અને સાચવટ વગર બીજી બધી ક્રિયાઓ નકામી છે.

સમજૂતી—ટીકું કરતાં ૫૩ વર્ષ વહી ગયાં, મતલબ કે ધરડાં થયાં તે જપ જપવાની માળાનાં નાકાં ઘસાઈ ગયાં; પવિત્ર ધામેએ ફરી ફરી પગ થાકી ગયા, (બહુ તીર્થો કીધાં) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે પહોંચ્યા નહિ; કયા સાંભળી સાંભળી કાન બહેર મારી ગયા, (બહુ કથાઓ સાંભળી) તોપણ અજો કહે છે કે ઇશ્વર

સંબંધી જ્ઞાન પેદા થયું નહિ (૧) એક મુરખને એવી ટેવ હતી કે જેટલા પત્થરને દેખે જેટલા બધાને દેવ ગણીને પૂજે; જ્યાં પાણી દેખે ત્યાં નહાય, તુળશી દેખીને તેના પાંદડાં તોડે; અખો દહે છે કે એ બધો ઉત્પાત કહેવાય કેમકે ઘણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત ? (૨) બધા પરમેશ્વરને મેળવવા માટે કષ્ટ વેઠે છે. પણ અખો ભડત તો પરમેશ્વરમાં પોતાની મેળે મળેલો છે; મારે તો (અખાને તો) સરખો પ્રેમ હોવાથી સહેજમાં પ્રભુનો મેળાપ છે; અને તમામ (મારે) પોતાને તાપે હોવાથી હું સુખ પામ્યો; જેમ મોટા સમુદ્રમાં મોટું માછલું રમે છે તેમ પરમેશ્વરમાં હું રમી રહ્યો છું. તોપણ શરીરને નકામું દુઃખ કેણુ આપે ? (૩) યુક્તિથી મેં ઘણી મહેનત કરીને જોયું; તો (મને માલમ પડ્યું કે) પ્રભુ વગરની કોઈ પણ વસ્તુ નથી; (બધેજ પ્રભુ છે) તો પછી (મારા) આઠ વેંતની ઉંચાઈનો જે ઘડ્યો તે ઘડનાર તે વળી જુદો ક્યાં જઈને રહ્યો; એમ વિચારી જતાં પ્રભુ હાથ લાગ્યો. જેથી અખો ટળ્યો (અખાનું હું પાણું ગયું) અને એ પરમેશ્વર રૂપ પુણ્ય રહી. (૪)

ખાઠ રર.

સફરી=મોટા દરીઆની મુસાફરી
કરનાર
વાધરી=ચામડાની દોરી
જળપ્રવાસ=પાણીની મુસાફરી
ખતેલા=નાનું વહાણ
ફતેમારી=(ફતે+મારી=)ખતેલાથી
મોટું વહાણ

સવા(સ+વા)=સારોપવન-અનુકુળ
સુકાન=વહાણનો ફેરવવાનો દાંડો
સફર=દરીઆની મુસાફરી
સરંજમ=સામાન
મનવાર=લડાઈનું વહાણ
ગંજવર=ઘણું મોટું
ખંદર કર્યા વગર=મુકામ કર્યા વગર

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” બે આના. [૩૬

૮૧=વીસ દંપ્રવેટ

કાટકા=કડાકા

યાંત્રિકઅળ=(યાંત્રિક=યંત્રની+અળ
=શક્તિ)=સાદામાં સાદા યંત્રની
શક્તિ

વિદ્યુત=(વિ+વધારે=વ્યુત=પ્રકાશવું
+ત=ભૂતકદંતનો પ્રત્યય=એણું)
=પ્રાણી માત્રમાં જે ગુપ્તઅળ
રહેણું છે તે; વીજળી (એને
અગ્નિમાં ધલેકદ્રીસીરી કહે છે)

હોકાયંત્ર=(હુકકા=હુકકો=ઘાબડી+યંત્ર)
=વહાણમાં દિશા બદલવાનો સંયો;
એની સોય હાંમેશાં ઉત્તર દિશામાં
રહે છે.

લોહચુંબક=(લોહ=લોહું+ચુંબક=
ચુશી લેનાર)=લોહાને પોતાની
તરફ ખેંચનાર (જે એક એવી
ખતનું લોહું છે કે તેની પાસે
થોડે છેડે સોય વગેરે ખીણું
સાધારણ લોહું ધરીએ તો તેને
તે ખેંચી લઈ પોતાની જોડે
વળગાડી દે છે)

પાક ૨૩

દ્રોપદી=અગ્નિ કુંડમાંથી નીકળેલી
દ્રુપદ રાજ્યની પુત્રી
સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા
મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવું તે
દ્રુપદ=પંચાળ દેશના રાજા; પ્રપદનો
પુત્ર

ભૂદેવો=(ભૂ+દેવો) આદિભૂ
નિવેદન કર=જણાવ; કહી બતાવ
ધુપ્તધુન્ન=હોમ કુંડમાંથી નીકળેલો
દ્રુપદનો ભાકરો

યોગશે=તાકશે; ફેંકશે
જળેજળ=પાણીમાંજ
ક્ષત=ધા; છેદ

મચ્છ=માછણું

ભગિની=એન

વરમાળ=સ્વયંવરમાં કન્યા જે
માળા=હાર પહેરાવી પોતાનો વર
કરી થાપે છે તે; વરવહુની
કાટમાં પરણતી વેળા જે માળા
ધાત્રવામાં આવે છે તે

અન્વય—વીરો સાંભળો, જે ધનુષ ઉડાવશે અને ચક્રમાંથી

૪૦] ત્રીજીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ આના.

જતું શર જે યોજશે; ને જળેજ જોઈ મચ્છને ક્ષત કરશે. તેને (મારી) ભગિની આ વરમાળ પહેરાવશે.

સમજુતી—ભાષ્યો સાંભળો, જે કામકું ઉચકશે અને ચક્રમાંથી જાય એવી રીતે બાણ ફેંકશે, ને પાણીમાંજ જોઈને મચ્છ વીધશે તેને મારી ખેન આ વરમાળ પહેરાવશે,

હાથ ધસીને=પરતાઈને; દીલગીર થઈને

ડોળ=ભપકો

જયદ્રથ=સિંધુ રાજાનો પુત્ર. (એ દુર્યોધનની ખેન દુઃશીલા સાથે પરણ્યો હતો)

બાંકા ટેડા=ફાંકડા

તાવ=તાલ; મૂછપર હાથ ફેરવવો તે સાંધ્યો=તાક્યો

દુંડી=નાભિ; પેટના નીચલા

ભાગમાં જે શરીરનું મધ્ય બિંદુ છે તે

પણુછ=ચાપ; ધનુષની દોરી

ચોષડીઉં=ચાર બડીનો વખત

શિશુપાળ=દમધોષનો વસુદેવની ખેનથી થએલો પુત્ર

નયનવેધ=આંખ છેદવી તે

પ્રખળ=(પ્ર+ખળ) જોરાવર વેધી=વીધી; છેદી

વરો=પરણો

ખેદ=ખળાપો; અફસોસ

કીર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આગર-વાળા

સોયે=જણાયે

સાર્થ=સફળ

પણુ=નિયમ; પ્રતિજ્ઞા; બાધા

દાખી=ખતાવી

વીર્ય=પરાક્રમ. બહાદુરી

ક્ષત્રીજયો=ક્ષત્રી પુત્ર

ભીડે=ધરે

વિપ્ર=બ્રાહ્મણ

લાજ=આગર

સરશે=થશે

અ-વચ્ચ—કોઈ રાએ જોઈ જોઈની અને મચ્છ વેધી કયાએ.

પહેલા ધોરણને “મુખગતિ શિક્ષન” પોણા બે આના. [૪૨

વરો; મચ્છ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) મારું પણ મિથ્યા ન થાએ.
(૧) કોઈ મચ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમાં) ખેદ થાય
(છે;) સૌ ક્ષત્રી કિર્તિમંત સોયે, પણ શું ! અહીંયાં (કોઈ) વીર ન
હોયે ? (૨) વાર મારે મુગટ મુક્યા છે (તો) હવે મારું પણ
સાર્થ (ક) કરો; (તમે) કોટે મોતીની માળા ધાલી છે. તો હવે વીર્ય
દાળી વરમાળ પહેરો (૩) કો ક્ષત્રીજન્યો હામ ન બીડે (તો) વિપ્ર-
માંથી કોઈ કામ કરો; (કે જેથી) સભાકેરી ને મારી લાજ રહેશે.
(અને) વળી કન્યાનું કામ સરશે.

સમજાવતી—કોઈ રાજા બિઠો બિઠો અને માછલાને છેદી કન્યાને
પરણો; માછલાને છેદી કન્યાને પરણો કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી
જાય નહિ. (૧) કોઈ માછલું છેદી શકતું નથી આ જોઈ મને મનમાં
(દીલગીરી) બળાપો થાય છે, અફસોસ છે કે કોઈ માછલાને વીંધવાને
સમર્થ નથી. બધા ક્ષત્રીઓ આગરદાર (પ્રતિજ્ઞાવાળા) જણાય છે. પણ
શું ! અહીંયાં કોઈ બહાદુર નથી ? (૨) વાર તમે મારે મુગટ મુક્યા
છે (તમે રાજા છો) તો હીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો; વળી
તમે ગળામાં મોતીની માળા ધાલી છે તે ખોટી માનું છું; તો હવે
તમારું પરાક્રમ બતાવીને વરમાળ પહેરો (૩) કોઈ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત
કરે નહિ તો આજ્ઞાબાંધી તમે કોઈ મારું કામ કરો; કે જેથી સભાની
ને મારી આગર રહેશે, અને વળી કન્યાનું પણ કામ થશે (૪)

કોડ=હોંસ

દીન=લાયાર

વીનવે છે=વિનંતી કરે છે

કર્ણુ=કુંતીને કુંવારી અવસ્થામાં

સૂર્યથી થએલો પુત્ર

સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ

સંધાણુ=જોડાણુ

સૂતપુત્ર=દાસીનો પુત્ર; સારથિ પુત્ર

૪૨] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના

લગ્નિજતપણું=શરમાળપણું
કોષયુક્ત=ચુસ્તવાળા
નક્ષત્રી=ક્ષત્રી વગરની
સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ
કન્યારતન=કન્યારૂપી રતન
તેજ=આભર; કીર્તિ
વામન=વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર;
દંદ્રના નાનાભાઈ
અગસ્તિ=ઐ નામના ઋષિ; વરુણ
અને ઉર્વસીના પુત્ર
વાન=વાંધો
ચાંચલ્ય=ચંચળાઈ

છટાએ=ખુખીથી
કાપડી=કાપડ વેચનાર; (કારણ કે
પાંડવો કાપડ વેચવાનો ધંધો
કરતા હતા ત્યાર પછીથી સાધુ-
ની સાથે જવા લાગ્યા)
સાધુના વેષમાં અર્જુન
મરોડ=વાંક; લલણ
ગળ્યાં=લાગ્યાં
દક્ષ=નિપુણ; હોશિયાર; ચતુર
ટાઢું કર્યું=નિવૃત્ત કર્યું; કામથી
નવરું કર્યું
વિસ્મે કરે=નવાઈ પમાડે

અ-વચ—જુઓ વિષે હામ બીડી. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)
કાપડી ક્ષત્રીનું કામ કરે છે; છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) તેનો અંગ મરોડ
જુઓ. છટાએ ધનુષ્ય ધર્યું (છે) ગર્વી ભૂપતિના ટોડ ગળ્યાં. છટાએ
ધનુષ ધર્યું (છે) એના નેત્રનો લક્ષ જુઓ. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)
શર યોજવે કેવો દક્ષ છે. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) ઝોહો ! એણે મન્થ
વેળ્યો (અને) ધનુષ ટાઢું કર્યું. વિષે અદ્ભુત (કામ) કર્યું, (તેથી) એ
સઘ વરમાળા પહેરશે.

સસજુતી—(એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે) જુઓ બ્રાહ્મણે કેવી
હિંમત કરી છે ને કેવી ખુખીથી કામઠું પકડ્યું છે ! કેવી ખુખીથી કામઠું
પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે ! એના શરીરની લલણ જુઓ ! એણે
ખુખીથી કામઠું પકડ્યું છે, અહંકારી રાજાઓના હોંશ ગળી ગયા છે.

ખુબીથી કામકાં પકડ્યું છે. એની આંખની નિશાન તાકવાની ખતીલી ધારણા જુઓ. એણે ખુબીથી કામકાં પકડ્યું છે. બાણ મારવે કવો નિપુણ છે. એણે ખુબીથી કામકાં પકડ્યું છે. અરે એણે માછલું વીંધ્યું ને ધનુષ ટાકું પાડ્યું. એ બ્રાહ્મણે નવાઈ જેવું કામ કર્યું તેથી એને દ્રાપદી તરત વરમાળા પહેરાવશે.

અનવય—બાઈ કાંઈ વિસ્મે કરે (એવું) હીસે (છે) દ્રાપદી માળ પહેરાવે છે. (તેથી તેના) મનનું માન્યું થાય (છે); (તેથી) તે અંતરે કરખાય (છે) (૧) બાઈ તે વરમાળા પહેરાવીને મચ્છવેધુની પાસે ઉભાં; એની (દ્રાપદીની) આશા ફળે; અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાઈ તમારું હેત ન વીસરે; અમને (તમારાથી) છુટા પાડ્યાનું દુઃખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમાં (અમે) સુખ માનીશું. (૩)

સમજુતી—બાઈ કાંઈ નવાઈ પમાડે એવું લાગે છે. પણ તમે એને માળા પહેરાવો છો; તેથી એ મનમાં ખુશ થાય છે; (૧) કારણ એના મનનું ધાર્યું થાય છે. દ્રૌપદી તે વરમાળ પહેરાવીને મચ્છવેધુની (અર્જુનની) પાસે ઉભાં. એની (દ્રૌપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાઈ તમારું હેત જુઝાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનું દુઃખ થાય છે. પણ તમને સુખ થશે તેમાં અમે સુખ માનીશું. (૩)

પાડ ૨૪.

મક્કા=અરબસ્તાનમાં શહેર છે(એમાં)
મહમદ પેગંબર સાહેબનો જન્મ
થયો હતો)
હજ=મક્કાની જત્રા કરવી તે

હાજી=જત્રા કરનાર; જત્રાણ
જેદા=અરબસ્તાનમાં રાતા સસુદને
કાઠે બંદર છે.
મજલ=ટપ્પો
જોગવાઈ=સગવડ

૪૪] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

પાક=પવિત્ર

ધારણ કરે છે=પહેરે છે

પાટલી=ધડી

શીખ=જૂનાં ઘડિયાં

શરીર=કીર્તિમત; આખાદ

નિમાજ=અંદાજી; પ્રાર્થના

કરમાન=હુકમ

લખ્ખેક=હું આવું છું

ચુમે=ચુંબી કરે

ચાલ=ચાલથી

પટ્ટી=લણી

અલેદિરસવામ=જેના નામ ઉપર

રહેમત રહે તેવા

ખુતબા=ધર્મનો ઉપદેશ

ભોગ=અગિદાન

મહમદ પેગંબર=ઇશ્વરના ભાનો

સંદેશો લાવનાર મહમદ; ઇસ્લામી

પંથનો સ્થાપનાર

મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે

(અહીં આ મહમદ પેગંબર સાહેબ

મરણ પામ્યા હતા)

ઈસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ

શેતાન=પણિત; અપવિત્ર

પાક ૨૫.

પ્રાચીન=જુનું

અર્વાચીન=હાલનું; ચાલતા સમયનું

ત્વચા=ચામડી

બહેરીન=ઇરાની અખાતમાં ખેટ છે

સિહલદ્વીપ=લંકા (એની આકૃતિ

જમરખના જેવી છે)

છવાઇ રહે છે=ખીલી નીકળી છે;

જણાય છે.

અડદીયા=કાળા

સટકીડિ=ઝટ મરી જઈ છુટે એવી

ગાંઠ

ચીમટા=ચીપીઆ

ભસ્મ=રાખ

વડ=પ્રકાર; જાત

વીધ=છિદ્ર; કાણું

અંકાય=નકકી થાય; ધરાય

સરકા=શેરડી, તાડી વગેરેના ખાટા

થએલો રસ

પાક ૨૬.

નિલ્લ=કોઇનું બુંદું ખોલવું તે

ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અથવા

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” જે આના. [૪૫

કારણ સર કોઈની છુપી વાત
બીજા ધણા માણસ આગળ
કહેવી તે
કુટેવ=(કુ+ટેવ) ખરાબ આદત
ચર્યા=વાદવિવાદ
કુચલી=નકામું ટહાપલું; સાર વિનાની
લાંબી વાત; નિંદા
મંડળીની હવામાંજ ફેર પડતો=
મંડળીમાં કાંઈક જીંદીજ અસર
થતી
છાપ=અસર
ધર ભાંગે છે=ધરમાં તૂટ પડે છે
ચાનક=ખાંત; ચેતક; કાળજી
ગીચત=નિંદા; નાલેસી; કોઈની
પાછળ તેનું ભુંડું બોલવું તે
હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે ધર્મ
વિધિ પ્રમાણે કાપેલી
તાજુખ=વિસ્મય
ખોડ=એખ; ખામી
ચીડ=કંટાળો; અણુમમો
નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ
ખાસીએત=ટેવ આદત
જડમૂળથી=સમૂળથી; તદ્દન

જીભડી=જીભડી; જીભ
લુલી=જીભ
વિકટ=અધર; મુશ્કેલ
પાઠ ૨૭
પ્રાતઃકાળ=પ્રભાત
ચિત્ર=ચિતાર; આળેહુખ વર્ણન
મર્યાદા=છેવટની હદ; છેડો
અરણ્ય=સૂર્યનો સારથિ
સારથિ=રથ હાંકનાર
ચંદ્રના મુઆ પછી=ચંદ્રમાં અસ્ત
થયા પછી
કુમુદિની=કુમુદ ફૂલનો વેલો; પોયણી
પ્રિયા=ચહાલી
સેવતી=એક જાતનું ફૂલનું ઝાડ
નાસિકા ઇન્દ્રિય=શ્વાસ લેવાની ઇન્દ્રિય; નાક
દિવાકર=(દિવા+કર)=દહાડાનો કર-
નાર; રવિ; સૂર્ય
ચોપદાર=છડીદાર
તેડી=સાચવટ
ધોર=મોટો અવાજ
પ્રભાતીકાં=સવારના પહોરમાં
ગાવાની કવિતા

૪૬] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧ આના.

અમથો રાગડો કાઢી જીડું રડવા=
ખોટો વિલાપ કરવા

સાતમી ચોપડીના

અર્થ દર્શાવના

દોપિસ્તા=સહીરૂંચોપડી ધુટેલા જાડા
પત્તાં

ધત્યાદિ=(ધતિ=એ પ્રમાણે+આદિ=
ખીજ) એ પ્રમાણે ખીજ પણુ;
વગેરે

બંધ=બંધન

શંખણી=કંકાશિએણુ; નકારી

આળસુ=જેને કામ કરવાનું મન
ન થાય તે

એદી=વણોજ આળસુ; ખીસકુલ
કામ નહિ કરનાર

અંગ વસ્ત્ર=(અંગ+વસ્ત્ર)=શરીર
ઢાંધવાનું લુંગડું

સહસ્ત્રલિંગ=(સહસ્ત્ર=હજાર+લિંગ)
મહાદેવની હજાર દેહરીવાળું.

વનવાગલા=વનવાગોળ

સફળ=સિદ્ધ; પૂર્ણ

નિષ્ફળ=નકામી; ફેકટ

ચિંતાતુર=(ચિંતા+આતુર)=રીકરમંદ

લાદીને=પીઠ પર લાર લરીને

ધનુર્વિદ્યા=(ધનુર+વિદ્યા)=કામડું

એચી બાણુ મારવાની વિદ્યા

પાઠ ૨૮.

કબીરવડ=એ નર્મદા

કિનારે આવેલા શુક્લ-

તીર્થની સામેના ખેટમાં

વડ છે. (એના જેવો

ખોટો દુનિયામાં ખીજો

નથી એને માટે એવું

કહેવાય છે કે મહાત્મા

કબીરે અહીં વડનું

દાતણ કરીને ચીરી

નાખેલી તેમાંથી એ

વડ ઊગી નીકળેલો.)

ભારયો=દેખાયો; જણાયો

જોઈયો=લડવૈયો

એકાંતે=શાંત જગામાં

કહે=માપમાં; ઉચાં

અને વિસ્તારમાં

અચરતી=નવાં

મોરું=મહાર પડતી

શોભિતી વસ્તુ; નાક

મોરાનો=મોખરાનો;

આલૂપણનો

મગરૂન=અભિમાની;

અહંકારી

સત્સંગે=કબીરના સમા-

ગમથી; સારી સોખતથી

કબીરા ભગતમાં=કબીર

પંથીઓમાં

ગુજરાતની પ્રાંતની સાંભૂં ની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૪૭

તંતુ=વડાઈ; મૂળી	હીન કરમના=ઓછા	ચૂગવું=ચાંચ મારીને ખાવું
ખુચે=ભોંયમાં પેશી	ભાગ્યશાળી; કમનસીબ	કુમસા=ટુંકા ને જાડાં
ગિળી નીકળે	થાળાં=મૂળીઆં ખાઝેલી	ખુશનુમા=આનંદ આપ
સંકેલી=એકલી કરી;	ઉંચો જગા.	નાર
નાની કરી	ગલી=સાંકડો રસ્તો	ઠાર=ઝાકળું; હીમ
જટા=માથાપરના	રમણીય=સુંદર	ઠરી=ટાઢી થઈ; સતોષ
લાંબા વાળ	લાલ=ફકકડ પુરુષ	થયો
ગિર=પર્વત	લલના=ફકકડ સ્ત્રી	ખરી=ખરી પડી; જતી
ભેડી=ઘટામાંથી પેશી	લાલ લલના=ફકકડ સ્ત્રી	રહી
મિત=મધ્યમ; થોડો	પુરુષો	ખરીજ=ખરેખરી
અમળ=ચોકખું; નિર્મળ	જપ=છત્વરના નામનો	વિશેષ=ખાસ કરીને
ઘરા=ભરાવ	મંત્ર વારેવારે મનમાં	ગંભીર=ગ્રોહ
છાયા-છાંયડો	ખોલવો તે	નમંદા=રેવાળ
ખગ=પડી	છાપી=પથરાઈ	કૃતાર્થી=વારેલું પામેલો
	હરિત=લીલાં	નરમદા=નર્મદા શીકર કવિ

સમજૂતી—ધુમસને લીધે દૂરથી કખીરવડ ભુરો ઝાંખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉભેસો દેખાયો, હારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે ખેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયની ! એવો એ કખીર વડ સવારે એકાંતે શોકને હરે છે. (૧) મોટાઈમાં અને દેખાવમાં એ (કખીરવડ) જગતમાં નવાઈ પમાડનાર જણાય છે; ખરે ! જે દેશમાં આવું ભૂપણ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂજ કેમ નહિ રહે ? કખીરના સમાગમથી એ (કખીરવડ) કખીરપંથીઓમાં પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઈના વધારાને લીધે એ હંમેશ અમર કેમ નહિ કહે-

૪૮] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અહીં આના.

વાય ? (૨) પ્રથમની ઝાડની ડાળોમાંથી ફૂટીને નીકળતી ભોંયમાં પેસી જાય એવી વડવાઈની શોભાથી ઘણા શરમાઈને શિવજી બિઠ્યા ને પોતાની જતા સંકોચીને હિમાલય પર્વત પર જઈ રહ્યા. (૩) એ વડની એવી ઘટા કે જેમાં ઉનાળામાં પણ સૂર્યનું એક પણ કિરણ ધણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, ઉંચે એવી ઘટા હોવાથી નીચે શિતળ છાયા પડે તે જાયાનું લોકો સુખ લે છે; ખુલ્લી બાજુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઈએ તેટલો પવન આવવાથી માણસોનાં મનને ખુશી કરે છે, (૪) ઘણાં જનું અને પક્ષીઓ અહીં રહીને ઉંચા પ્રદારનું સુખ પામે છે, અહીં ઘણા જાત્રાળુઓ પુણ્ય સમજીને ઉતરે, અહીં ઘણા શિક્ષારીઓ બહુ મમત કરે છે, અહીં હજારો લોકોનો સમાસ થતાં અડચણ પડતી નથી. એ વડની છાયામાં ૧૫૦૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મેટો છે. (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે અક્યક્તિ દેખાય છે. ને કોઈ કોઈ પશુઓ બેઠપર અહીંતહીં ચરે છે તે જોવાં; ભારે ઘટા જોવી, ને કોઈ પક્ષીઓના સ્વર સાંભળવા, શરીરમાં ચોક્કસ વાયુ લેવો, આવું સુખ કમનસીબ માણસો હોય તે ન લે. (૬) ઘટા અને મુળાંઓની આબુઆબુ થએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ઘણી ગલીઓ થઈ છે; વડવાઈઓની પોલાણમાં કેટલીક ગુફાઓ થઈ, અને તેમાં શોભિતી ઘણી બેઠકો બની છે. જેમાં નિરાંતે ફકકડ સ્ત્રી પુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાંતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમાં) ઈશ્વર સ્મરણમાં બેસી શકે, (જોગી બોગી બનેને ફાવે એવી જગ્યા છે.) (૭) જાડાં, લીલાં, કુમળાં, કુમસાં પાંદડાં જાયા કરીને શોભે છે વળી રાતાં (પાકાં) ટેટા ખાઈને ઘણાં જીવો પેટ ભરે છે, બાજુ પરથી ઘણા આનંદલાયક

રંગના કિરણો પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાંધેલા પડો હીમથી (હીમનું પાણી પડેલું હોવાથી) તડકામાં બરફ સરખાં ચળકતાં જણાય છે (૮) હે ! કબીરવડ તને જોઈને મારી આંખ ટાઢી થઈ (સતોષ થયો) મારી પાપવાળી બુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જાત્રા થઈ, હે ગંભીર કબીરવડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે, વધારે શોભે છે, અથવા હે નર્મદા નદી હું નર્મદાશંકર કવિ તારા દર્શનથી ઘણો સુખી થયો છું. (૯)

પાઠ ૨૯.

મસહુર=પ્રખ્યાત; નામીયા

નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=ગરિબાદ

રસ=લહેજત; શોખ

બંધારણુ=બાંધો

સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ દાખલ

જે રકમ મળે છે તે

નિર્વાહ=ગુજારો; પોપણુ

ઉદાહરણુ=દૃષ્ટાંત; દાખલો

બાહુબળ=જનત મહેનત

ઉંચે સ્થાને=ઉંચી પદવીએ

મનોબળ=મનનું જોર; મગજશક્તિ

મંત્રી=કારભારી

સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો

કરનાર

તંત્રીપણુ=વર્તમાનપત્ર વગેરેમાં

લખાણુ કરી તે ચલાવવાનું કામ

ગયું દીકું ન પડ્યું=જવાથી કામને

હરકત ન આવી; કામ અટકી

ન રહ્યું

ઈન્સ્પેક્ટર=તપાસનાર

ડેપુટી=તાબાનો

વહોરી=માથે લઈ

બીકું ઝડપું=આગેવાની કરી

ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ

પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ

પ્રાથમિક=(પ્રથમ+મક)=શરૂઆતની

અભિપ્રાય=સલાહ; વિચાર

વર્નાક્યુલર=દેશી ભાષા; (ગુજરાતી)

સોસાયટી=મંડળી

પ્રસાર=ફેલાવો

ઉન્નતિ=ચઢતી

પ્રયાસ=મહેનત; યત્ન

૫૦] બીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના.

ઉદય=ચઢતી; ઉત્પત્તિ; વૃદ્ધિ
અર્પણ=અક્ષીપ્ત; ભેટ
નિખાલસ=નિષ્કપટી; શુદ્ધ મનના
પાઠ ૩૦.

ઢંઢેરો=રૈચત માટે સરકાર તરફનું
જાહેરનામું
નામદાર=(નામ+દાર) પ્રખ્યાત
ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની=ઇંગ્લાંડથી
હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવા આવેલી
મંડળી

સ્થાપન=મંડાણ; શરૂઆત
મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર
રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ+વ્યવસ્થા)=
રાજ્ય બંધારણ

ગરબડ=ગોટાળો
પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીયસભા
સનંદ=પરવાનો; પટેલ
મારફત=દારા; વડે
સમસ્ત=બધા; સધળા

અભયવચન=(અ+ભય+વચન)

ખીક વગરના ખાતરી બરેલા ખોલ
પ્રગટ કર્યો=જાહેર કર્યો
હસ્તક=તાબે; કબજે

વાઇસરોય=રાજાનો પ્રતિનિધિ; રાજ
ને બદલે નિમાયલો અધિકારી
તહનામું=સલાહનો કરાર
કરારનામું=સરતનો પટેલ
સદરજુ=ઉપર કહેલી; મજબૂર
ધક્કો=તુકસાન

મરતબો=માન; મોટાઇ
રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજાની
ફરજ

ઇતરાજી=નાખુશી; કમ મહેરબાની
સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણ)
શાંતિ

લોકાપયોગી=(લોક+ઉપયોગ+ઈ)=
લોકના જરૂરની

વૃદ્ધિ=વધારો
સમગ્ર=આખી; બધી
આબાદાની=ચઢતી
સામર્થ્ય=જોર; બળ

પાઠ ૩૧.

લંડન=એ ઇંગ્લાંડમાં ટેમ્સ નદીને કાંઠે
બ્રિટિશ રાજધાનીનું શહેર છે
(એ દુનિયામાં મોટામાં મોટું)

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૫૧

શહેર છે)

રોનકદાર=(રોનક+દાર) ઘાટદાર
ઝળાંઝળાં થઇ રહેલી=પ્રકાશેલી

ગ્યાસ=વાયુ

જંગી=મોટી

સુરંગ=જમીનમાં દારૂ ભરી ઉડાવવો તે

ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ

ગાડી, ઘોડા, માણસ અને આગ

ગાડીને જવાનો રસ્તો.

ટનલ=જમીન ખોદીને તળેથી

ખનાવેલો રસ્તો

રઢિઆળું=સુંદર; ડુટકું; સુશોભિત

પદ્મલિપેક=ગાદીએ બેસવાની ક્રિયા

દફન કરવું=દાટવું

પેલેસ=મહેલ

મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન; સંગ્રહસ્થાન

ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી

ખખતર=લોઢાની જળીનો અંગરખો

મુગટ=તાજ

ખીજ=પૂલ

નેશનલ=પ્રજા સંબંધી

સાહસિક=(સાહસ+ ઇક)=જોખમ

વેકનાર

દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન+ઇ)

=દેશનું અભિમાન રાખનાર

પાઠ ૩૨.

કૃતચતા=(કૃત+ચ+તા)=નીમકહવાલ
પણું

લાગણી=ભાવ

વૃત્તિ=લણ

હિચો ભાવ=આરથા

શ્રવણુ=માત પિતાની આસા પાળનાર

આહ્વાણુ

વિમુવિઅસ=નેપ્સની પાસે ઇટાલી-

માં જવાળામુખી પર્વત છે તે

લાવા=જવાળામુખીના મોંમાંથી જો

ઉતો રસ નીકળે છે તે

અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનેર

રસ

ગરક થઇ ગયું=દટાઇ ગયું

લીલો=ટાઢો; ઠડો

અસાધારણુ=(અ + સાધારણુ)=

ધણીજ; સાધારણુ નહિ તે;નવાઇને

ભકિતમાન=ભકિતવાળા

ક્ષેત્ર=જમીનનું ઠેકાણું; ધામ

ગુણીઅલ=ગુણુ જાણનાર

પર] ચોથા ધોરણનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીર
આભારી=(આભાર+ઇ)આભારવાળા
પંક્તિ=દરજનો; પ્રકાર
કૃતમ=(કૃત+કામ+મ=નાશ કરનાર)
=ઉપકારના બદલામાં અપકાર
કરનાર

કૃતમતા=નીમકહરામી

કરમ=બુંડા કૃત્ય

ધોર=ભયંકર

ચટકા ભયાંજ કરતું=મનમાં ખેદ
ચયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભગ્ન=મોટી સુંદર

મત્સ્યેન્દ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી;

જોરકનાથનો ગુરુ

મઠી=કુંપડી; પર્ણકુટી; મરડીઓ

યોગશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનું

શાસ્ત્ર

ઉપદ્રવ=હરકત; અડચણ

ખો=ગુફા; બખોલ; કેાતર

હાડકું પથુ ન જડે=હાડકાંના ચુરે-

ચરા થઇ જાય

અંધારા=તંમર; અકરી; ફેર.

વેદાંત=એ નામનું એક શાસ્ત્ર

પારંગત=પાર પામેલા

ચંડિકા=એ નામની દેવી; માતા

યયાશક્તિ=શક્તિ મુજબ

કુળદેવતા=ગોત્રજ

દષ્ટદેવતા=પોતે પસંદ કરેલો દેવ

જતિ=ગોત્રજ

સ્થાનિક=મઠવાળા; આશ્રમવાળા

પંથીઓ=પંથવાળા

વિરોધ=વિરુદ્ધપણું; અણુબનાવ

ઝાંઝવા=ઝાંખ; અંધારા

એક ખીજના ખભા ઉપર માથા

કરી બેઠી રહેતાં હતાં=એક ખીજને

ઢાળ પડતાં વળગી રહ્યાં હતાં

તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની

જગો

હં=જથો

ચાતુર્માસ=ચોમાસામાં સાધુઓ

એકજ જગ્યાએ ચાર મઠીના

રહે છે તે

તાણાવાણા=વણવાની સાળપર

હભા આડા દોરા રાખવામાં

આવે છે તે

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યચિત્રિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૫૩

અનહદ=હદ વિનાનું; માણુજ
વરસાદની દૃષ્ટિ=વણોજ વરસાદ
પડખામાં=ખાણુમાં

ચોરજ=જુદીજ; ન્યારી
ફોક=ફોકટ; નકામું
ગોરખ=એ નામનો તપસ્વી

પાઠ ૩૪

વિનાશ=નાશ પામવું તે
વિનાશકાળે=નુકસાન
થવાને વખતે; દુઃખ
આવવાને વખતે; નાશ
થવાને વખતે
વિપરીત=અવળી; ઉલટી
સમાણી=સમાન; જેવી
મતિ=પતિવ્રતા
પ્રતિજ્ઞા=પણ; આત્રા
પ્રમાણી=અનુસરી; તે
પ્રમાણે ચાલી
કુરંગ=હરણ
હણવા=મારવા
મતિ બ્રહ્મ કીધી=મુદ્ધિ
બગાડી
કાળજાની=સૂત, ભવિ-
ષ્ય અને વર્તમાન એ
ત્રણે કાળની હકીકત
જાણુનાર

પાની=પગલું; પચ
ધરાવી=મેળવી
જમાવી=એકઠી કરી;
મેળવી; પાથરી
દૂત=જુગાર
વળુંધી=વળગી;
મદુપુરી=મદવ રજપુ-
તોની રાજધાની;
દારકા
સુરા=દાર
ભરાણો=ભરાયો
શરીર શુદ્ધિ=શરીરનું
જ્ઞાન
વેત્તા=જાણનાર
નિકટ=પાસે; સમીપ
લઘું=લીધું; ભોગવ્યું
સંત=સાધુ
ટળે=દૂર થાય; મટે
તૃણા=મેળવવાની ઇચ્છા

ઈર્ષા=અદેખાઈ
મોહ=માયા
મત્સર=ક્રોધ
મમતા=મારાપણું
પ્રકટે=પેદા થાય
ઉર=મન
દહ=પાકું; સચોટ
પતિત=પાપી; ધર્મથી
બ્રહ્મ થએલા
ઓધારીઆ=ઉગાર્યા;
ઉદ્ધાર કર્યો; તાર્યા
પરતાપ=મહિમા
સિદ્ધ=મુક્ત
શુક=વ્યાસના પુત્ર
આદિક=ખીજા; વગેરે
મુનિવર=મોટા મુનિ
ચોંટયું=લાગ્યું
મર્મ=ભેદ; છુપી વાત
અનુપ=(અન+ઉપ=ઉપ-
મા)=કાઈની સાથે સર

૫૪] બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના.

ખાવી ન શકાય એવો:	છૂટે=જતી રહે	વ્યાપક ઈશ્વર
ઉત્કૃષ્ટ	માયાની જાળ=જગતના	મુક્તાનંદ=સાધુનું નામ છે
મહંત=મોટો સાધુ	પ્રપંચ	
સેવ્યે=સેવા કર્યાથી	પરિષ્કલ્પ=પરમેશ્વર; સર્વ	આજપંપાળ=કાંકાં

અનવય—સીતા સમાણી કોણુ શાણી સતી (હતી,) (કે જેણે) સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી. (તેણે પણ) કુરંગ હણવા (ને) મતિ બ્રષ્ટ ક્રોધી, (એ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સૂઝી) (૧) કૌરવ કેવા કાળજાની હતા ? (તેમણે પણ) કુસંપમાં પાછી પાની ન કરી (તે) દ્વેષ સહિત ક્રોધી કપૈ મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સૂઝી) (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમાં સુકીર્તિ જમાવી (તેણે પણ) ઘૂતને વળુંધી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે (૩) યદુપુરી (ના) યાદવ યાદ આણો, (તેમનો) જીવ સુરા વિષે ભલો બરાણો (તેથી તેઓ પણ) સરીરની સર્વ શુદ્ધિ મૂકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે (૪) રાવણુ રૂઝા શાસ્ત્રવેત્તા હતો, નવે ગ્રહો (તેની) નીકટમાં રહેતા (તેણે) સીતા હરી (ને) કુબુદ્ધિ (એ) કષ્ટ લલ્યું. (એ) વિનાશકાળે (૫)

સમબ્યુતી—સીતાના જેવી કોઈ કાઠી સતી ન હતી કે જે હંમેશાં ધણીના હુકમ મુજબ ચાલી; તેણે પણ હરણુ મારવા માટે બુદ્ધિ બગાડી જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી બુદ્ધિ સૂઝે છે. (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજાની હતા, (બીજા, દ્રોણ, સંજય) તેઓ પણ કુસંપ કરવામાં હઠ્યા નહિ. તે ક્રોધી (કૌરવો) અદેખાઈ સહીત કપાઈ મુઆ. (ટેક) (૨) નળ રાજાએ ન્યાય કરવામાં ઘણી માહિતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામાં સારી આમર ફેલાઈ હતી તેણે પણ જુગારને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (ટેક) (૩) દ્વારકાના બદ્ધવોને

ત્રીજા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના [૫૫

સંભારો કે તેમનો જીવ દારૂ પીવામાં ધણો ભરાયો. મતલબ કે દારૂ પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનું બધું જ્ઞાન જૂલીને અંદર અંદર લડીને કપાઈ મુઝ્યા (ટેક) (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હોતો, અને નવે ગ્રહો તેની સેવામાં પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનું હરણ કરવાની નકારી બુદ્ધિ થઈ તેથી દુઃખ વ્હોયું. જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી બુદ્ધિ સૂઝે છે. (૫)

સમજુતી—સાચા સાધુપુરુષનો સમાગમ ખરું સુખ આપે છે. ખરું સુખ આપનાર છે, મોટે સંત સમાગમ કરવો. સંત સમાગમથી આશા, તૃષ્ણા, અદેખાઈ, અહંકાર, માયા, ક્રોધ, મારાપણું, એ અવ-ગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમાં ઇશ્વરનું પાકું જ્ઞાન થાય છે. (ટેક) (૧) સંત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનું મન થયા. અને વ્રજા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, જેની આજ્ઞાનો મોટો મહિમા ગવાય છે. (ટેક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સત્સંગથી સિદ્ધિવાળા પુરુષ થયા અને તેમનું મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના જ્ઞાનમાં ગ્રાંટયું. એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો. (ટેક) (૩) મહંતનો મહિમા મોટો છે, કે જેમની સેવાથી માયાની જાળ (જગતના પ્રપંચથી છુટાય છે; અને પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ વધે છે, મુક્તાનંદ કહે છે કાંકાં છોડી દઈને સંત સમાગમ કરો. (ટેક) (૪)

પાઠ ૩૫.

ઘાડાં=મોટાં

ગીચ=પાસે પાસે

સિદ્ધાંત=એ નામનું એક જાડ છે

જેમાંથી કિવનિન બને છે

જવરનાશક=(જવર=તાવ+નાશ+અક)

=તાવ દૂર કરનાર; તાવ કાઢનાર

દેવદાર=એક જાતનું ઝાડ (એ ઝાડ

હિમાલયમાં થાય છે)

સૌંદર્ય=શોભા; ખુશસુરતી

પર્ણ] ચોથા ધોરણનો “મુખગચ્છિત શિક્ષક” ચાર આના

કાષ્ટઔપધિ=ઓસડના કામમાં આવે
 એવું લાકડું; વનસ્પતિની દવા
 ટુંક નજર=તાત્કાલિક લાભ
 ઉન્નત=(ઉન્ન+નત=ગાંડું=મગર)
 અહંકારી; ઉદ્ધત; અવિચારી
 વોકળા=નાળાં
 સંહાર=નાશ; કતલ
 ઠાંકણું=ઠાંકણું
 ડેરાદુન=ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં સહેર છે.
 તકના=જ્યા; ખંડ
 ખંડ=ભાગ
 અખનુસ=એક જાતનું ઝાડ
 જીપિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમાં રાજ
 કે રાણી ગાદીપર બેઠા પછી રપ,
 ૫૦, ૬૦ વરસે જે મોટા ઓચ્છવ
 કરવામાં આવે છે તે
 ઠાંકણું=અવસર; વખતે
 અવસર=રૂંડું ટાણું
 હિતકરક=(હિત+કરક)=મહુ
 કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=ખીજને નુકસાન
 કરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ

નુકસાન થાય
 કરે તેવું ભોગવે=જેવું કામ કરે
 તેવું ફળ મળે
 બગદાદ=એશિયાઈ તુર્કસ્તાનમાં
 સહેર છે.
 શીદા શીદા=મોહીત; મોહ પામેલું
 અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિ-
 તાબ કે જગીર મળેલી હોય તે
 ઉમરાવ=સરદાર; શ્રીમંત
 નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
 બેગ=અમીરી ઇલકાબ
 આગા=શેઠ
 કરાર=કચ્છાત; કરાવ
 કાબુ=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર
 મુફતી=મુસલમાન ધારાશાસ્ત્રી
 જુમ્મા=શુક્રવાર
 ખલીફ=મહમદ પેગંબરના વારસ
 દસ્તખસ્તા=(દસ્ત=હાથ+ખસ્તા=
 આંધેલા) હાથ બેઠીને; અદખસર
 કાનુન=ધારા
 લક્ઝ=શબ્દ; વેશ્ય
 દામ=પૈસા
 હાડકાંની ખરાબી થશે=માર ખાતાં

પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૫૭

હાડકાં ભાંગી નશે
 દરિઆફ=વિચાર
 ખીસિઆણા=ઝાંખા; વીલા
 ધાણ વળી ગયો=ધણોજ ખાખો
 ખાણ પડી=ધાર ભાંગી ગઈ
 પેટપકડીને હસ્યા=ખૂખ હસ્યા
 પાઠ ૩૭.
 સૌર્ય=હિસાહ શક્તિ; બદાદુરી
 વાટપાકુ=રસ્તે લુટનારા
 ધોળે દહાડે=મધા લોક દેખે એવા
 દિવસના પ્રકાશમાં
 ધાડ=લુટારાની ટોળી
 પાલક=રક્ષક કરનાર; રક્ષક
 ધાડપાકુ=ધાડપાડી લુટનારી ટોળીનો
 માણસ
 શરાપુરા=ધણા બહાદુર નર
 પાળીઆં=પત્થરમાં કોરેલા લેખ
 કેસરીઆ=સુદ્ધમાં મરતાં સુધી
 પાછી પાની ન કરતાં લડવું તે
 સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણું;
 પવિત્રતાપણું

પાઠ ૩૮.

ઝેર=અદેખાઈ

વેર=દુશ્મનાઈ

પર=પારકી

ચિતા=ચેહ

રવાં ઉભા થઈ જાય=કંપારી છૂટે;
 પ્યાર, અચખો કે ભય વગેરે
 વૃત્તિને લીધે શારીરિક લાગણી
 થઈ આવે

રણસંગ્રામ=લડાઈનું મેદાન
 વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન; વટો-
 ણીઓ

ધાડું=જનકું; ધટ

જીતે તાળવે આંધી=મરવાની
 દરકાર ન રાખી

સ્વાર્પણ=(સ્વ+અર્પણ)=જાતનો
 ભોગ આપવો તે

સૌભાગ્યવંતી=સારા ભાગ્યવાળી;
 જેનો ધણી જીવતો હોય તે સ્ત્રી

આરે=કાંઠે; કિનારે
 ડગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યું નહિ;
 લોભાયો નહિ.

દુઃખનો આભ=ધણુંજ દુઃખ
 ટેક=વટ; પણ; નિયમ,
 યુગમ=જુગ; જમાનો

નાતીલા=નાતના

જાતીલા=જાતના

૫૮] સુરત જિલ્લાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” ત્રણ આના.

હરખ=ખુશી થા	સુર	રહેવાશી
લેખ=જાણ	આશ્રય=છાંય; મદદ	ખાડાં=ટોળાં
કુકર્મી=નકારાં કામ કરનાર	ધવળ=ધોળ	કુવેતર=કુવાનું પાણી
મારણ=મારનાર	મંગળ=કલ્યાણ	પાઇ પાક કરવાની
તુલ્ય=ખરાબર	ધારા=કાપડા; નિયમ	જગા; વાડી
વિધવિધ=તરેહતરેહના	નિર્જળ=કમજોર	હિમાચળ=(હિમ=બરફ
વૈભવ=સુખનાં સાધન	કોળીનાળી=કોળી વગેરે	+અ=નહિ+ચળ=ખસે)
પટકુળ=એક જાતનું લુગડું	સંસ્થાન=પાસેનો મુલક	=જ્યાંથી બરફ ખસે
હુલકર=હોલકર	ફાંસીખોરા=ફાંસીઆ	નહિ તે; હિમાલય
ખરાબી=પાયમાલી	ફેલ=ઢોંગ	પ્રવેશ=દાખલ, આરંભ
કોણજ માવ=શી ગણતરીમાં	વાટ=રસ્તો	માળવ=માળવા
પ ઢારા=હુટારા	વનમાં વાટ પાડી ન શકે=	આદિક=વગેરે
નેળ=વાવટા	રસ્તો રોકી ન શકે	સજ્જે=પહેરજે
તનુજ=છોકરાં	ધીંગા=મજબુત	શણુગાર=સાજ;આભુ-
ગુલતાન=મશગુલ; ચક-	કાડી=કાઠિઆવાડના	પણ
	રહેવાશી	મહી=પૃથ્વી
	જત=જત સંસ્થાનના	

સમજૂતી—અદેખાઇ ગઈ અને દુસ્મનાઇ ગઈ, વળી ઘણો જીલમ કરનાર પણ ગયાં, પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળીમળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે; જે બિચારી બકરીનો પણ કોઈ કાન પકડી શકતું નથી; મતલબ કે ગરીબમાં ગરીબ જે બકરી તેને પણ કોઈ દુઃખ દઈ શકતું નથી તો પછી માણસને; તો કેમજ દુઃખ દઈ શકાય? મતલબ કે કોઈને પણ દુઃખ દઈ શકાતું નથી.

માટે હે ! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તું મનમાં) ખુશી થા. (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમાં થયું છે, અને એ રાજ્યે તારી આગર વધારી છે એમ તું જાણી બચાવે નહારા કામ કરનાર ચોર ગયા તે કપટનું જોર નાશ પામ્યું તે તું જો, હવે મહમદ સરખા મારનાર નથી, અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી. માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૨) જીવંતી રાજ્યોનો તો સમુજો નાશ થયો. અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રગતિ તરેહ તરેહનાં સુખનાં સાધનો મળે છે. (મતલબ કે મરજી મુજબ વર્તી શકાય છે. પહેલાં તો મરજી મુજબ લુગડાં પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાઈને બહાર નીકળી શકાતું નહોતું) માટે હે ? હિંદુસ્તાન (૩) હવે હોલકરથી ખરાબી થઈ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કંઈ ગણત્રી-માંજ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલ્લુ તોફાન કરી શકતા નથી.) સિંધીઆથી હવે કદી પણ કોઈનો નાશ થઈ શકતો નથી અને નહારા પીઠારા લોક તે પણ ગયા, અંગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારાં છોકરાં (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજબબમાં) મશગુલ રહે છે. માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૪) અંગ્રેજ સરકારની એ જોરાવાર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનું ઘોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા (સૌ રાજ) કરતાં શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમજોર માણસને પણ મનમાં બીક રહેતી નથી, વળી કોળી નાળીની બીક મટાડીને સસ્થાનનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૫) ફાંસીઆ લોકો ઢાંગ કરીને જંગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જળરા કાડી લોક અને જત લોકોનાં ટોળાં ઘોડાથી ઓવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે

૬૦] ચોથી ચોપડીના અર્થ સાડા સાત આના.

કુવેતરમાં જન્મને લક્ષકર અનાજ લટી શકતું નથી, માટે હે! હિંદુસ્તાન૦
(૬) (દક્ષિણમાં) લંકાથી તે (ઉત્તરમાં) હિમાલય સુધી અને (પૂર્વમાં)
કલકત્તાથી (પશ્ચિમમાં) કચ્છમાં દાખલ થતાં સુધી, પંજાબી, સિંધી
અને સોરડીઆ લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકના બીકના
ને દુઃખના દિવસ ગયા અને સુખના છહાડાનું દાન આપ્યું, માટે હે!
હિંદુસ્તાન૦ (૭) તેટલા માટે તું (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અંતઃ
કસણથી એનો પાડ માન, અને હંમેશ (મનમાં) ખુશી ખુશાલ રહીને
સ્વર્ગના જેવો શણગાર પહેર, વળી દલપતરામ કવિ પોતાના ખરા
મનથી એવો આશિર્વાદ આપે છે કે તું (હિંદુસ્તાન) દુનિયામાં મોટી
મોટાઈ મેળવજે. હે! હિંદુસ્તાન એ આગાર પરમેશ્વરનો સમજીને તું
(મનમાં) ખુશી થા (૮)

પાડ ૩૯.

અકર્ત્તી=જેની આણુ નાનાં મોટાં
ઘણાં રાજ્યો ઉપર વર્તાવી હોય
તેવો; એક સમુદ્રથી બીજા સમુદ્ર
સુધીના પ્રદેશનું રાજ કરનારો
કે જેને બીજા સર્વ રાજ્યો
ખંડણી આપતા હોય તેવો

મહારાજધિરાજ=(મહા+રાજ+અધિ
+રાજ)=મોટા રાજના રાજ

દિગ્વિજયી=ઘણા રાજ્યોપર જીત
મેળવનાર

દયાશ્રુપતિ=કદ્યાશ્રુનો રાજ

આજ્ઞાકિત=હુકમ પાળનાર; હુકમમ
રહેનાર; તાબેદાર

સામંત શિરોમણી=સઘળા યોદ્ધા-
ઓમાં શ્રેષ્ઠ

શિરોમણી=શ્રેષ્ઠ; મોટો

યુદ્ધકૌશલ્ય=લડાઈમાં કુશળતાપણું
સેવામાં=હજુરમાં; નોકરીમાં;

પરાજય=હાર

છળભેદ=દગોડટકો; કાવતરું

ઘાટ ધડોશી=મારી નાખવાના ઉપાય
શોધણો

ફેડી=લાલચો આપી પોતાના

ગુજરાત પ્રાંતની સાંઠ જૂની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૬૧

પક્ષમાં લઘ

દીપ=યાદી

લક્ષ્મી ચાંલો કરવા આવે ત્યારે

મેં ધોવા જવું નહિ. પણ તરત

કપાળ ધરવું=મળતો લાલ તુરત

લઘ લેવો.

સ્વહસ્તે=(સ્વ+હસ્તે)=પોતાને હાથે

મસ્તકે=માથે

શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી; યશસ્વી; ધન

સંપત્ત

રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પણ રાજા

ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી; ગુજ-

રાતના રાજા

નીમકહલાલ=કૃતરા; કરેલો ઉપકાર

ગણનાર

તન=છોકરો; પુત્ર

સુલટોપરિ=(સુ+લટ+ઉપરી)=મોટા

ચોદાઓમાં શ્રેષ્ઠ

સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ)

લશ્કરનો મોટો ઉપરી

અષ્ટ=અગ્રકેલી; અપવિત્ર ચએલી

નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ધ)=કપટ

વગરના; નિખાલસ

ચોકખાં મનના=પવિત્ર મનના

સામાવાળીઆ=વિશ્દ પક્ષવાળા

રિપુ=શત્રુ; દુશ્મન

લાંચ=પગાર કરતાં ખીણું કંઈ

છાની રીતે લેવું તે

રૂશવત=લાંચ (રૂશવત ફારસી

શબ્દ છે.)

ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે

લડવું તે

પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી;

તરફેણ

દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+ભાવ)

=દેશનું ભલું કરવાની ઈચ્છા

દુર્દશા=(દુર્+દશા)=નહારી હાલત

ધૃચ્છાદિક=(ધૃચ્છા+આદિક)=ધૃચ્છા

વગેરે

નખોદ=સત્યાનાશ

નખોદ વળવાનું=સર્વસ્વ જવાનું

સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો

જય છે

ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત

પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ

તાણ્યો તણાવાનો નથી=લાલચેથી

૬૨] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના.

ડગવાનો નથી

ભરમાવ્યાથી=છેતર્યાથી; ભંભેરવાથી

લૂણહરામ=ફૂતમ્મ; નીમકહરામ

પ્રતિષ્ઠા=આખર; મોટાઈ

ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક

(સ્વર્ગ, મૃત્યુ; પાતાળ)

રાજકોહી=(રાજ+કોહ+ઈ) રાજ્ય

પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર

શીટકાર=ધિકકાર; તિરસ્કાર

સુકાર્તિ=(સુ+કાર્તિ) સારી આખર

ખટો=એખ; કલંક; ડાઘ

પાઠ ૪૦

ઉધાડાં=નવસ્ત્રા; નાગાં

હિંસક=(હિંસ+અક)=હિંસા કરનાર;

ફાડી ખાનાર

કોતર=નદી કાંઠે જે ઉંડા ખાડાઓ

હોય તે; પહાડમાં લાંબો પહોળો

જે ઉંડો ખાડો હોય છે તે

ખખોલ=ઝાડના થડનું પોલાણ; ગુફા;

ગુફા=પહાડમાં જે પોલાણ હોય છે તે

જિંદગી નિભાવવા=ગુજરો કરવા

ઋષિ પત્ની=મુનિની સ્ત્રી

વસ્કલ=ઝલનાં લુગડાં

નગર પહોંચાડીને=અકલ વાપરીને;

બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને

રેડીઓ=સુતર કાંતવના મંચો

હાથ મહેનત=હાથની મજુરી

અનહદ=(અન+હદ) ઘણોજ

ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઈ) નવાઈ

જેવી; આશ્ચર્યકારક

મીલ=કાપડ વણવાનું કારખાનું

છેટાં ભાંગી ગયાં=અંતર ઝાણું થયું

એકત્ર=એકઠાં; ભેગાં

શીટશે=મટશે

પાશેરામાં પહેલી પુણી=પાશેર

રમાંથી પુણીઓ કરવાની હોય

અને તેમાંથી એક પુણી બના-

વવી તે. મતલબ કે કામની શરૂ-

આતજ થવી.

પાઠ ૪૧

શકુંતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મ પુત્રી

દુષ્યંતની સ્ત્રી; ભરતની મા

ગૌતમી=એ એક તપસ્વી સાધ્વી

હતી તે કણ્વના આશ્રમમાં રહેતી

હતી એણે શકુંતલાને ઉછેરવામાં

મદદ કરી હતી.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૬૩

પ્રણામ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક)

નમસ્કાર સાથે

પરિક્રમણ=(પરિ+ક્રમણ) પ્રદક્ષિણા

પ્રિયવંદા=ઋષિ કન્યાનું નામ

ઉત્કંઠા=ધ્રુવ; મરુ

વિયોગ=(વિ+યોગ) જુદાપણું;

જુદાઈ

કલ્પા=આયકા; જુડા

નર્તન=નાચવું તે; નૃત્ય

વિન્નેગ=જુદાઈ; વિયોગ

સકલ=સઘળી; બધી

વનલતા=વનવેલી; વનની વેલો

ઉભરો=મનનો જુસ્સો બહાર

પાડવો તે

અન્ય—(તારા) વિયોગથી હરણો મુખમાંથી દર્શના કલ્પા ભોંય નાખી દે છે એને (ભારને) વિન્નેગના ભાલા વાગ્યા, (તેથી) મોર નર્તન તજે છે. (૧) સકલ વનલતા પણ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડે તેમ પત્ર વેરે છે; (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે. (૨)

સમજૂતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાંથી હરણના આયકા ભોંયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરણોએ ખાવાનું તજી દીધું છે મોરને વિયોગનું દુઃખ થયું તેથી તે નાચ કરતો નથી. (૧) સઘળી વનવેલ પણ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડતી હોય તેમ પાંદડાં ભોંયપર ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જુસ્સો બહાર પાડે છે. (૨) વનજ્યોત્સ્ના=વેલનું નામ છે.

કાશ્યપ=કશ્યપના વંશજ; કશ્ય

મેળાપ=મુલાકાત; ભેટ

સંકલ્પ=વિચાર

ભર્તાર=ધણી; વર

અવર=અન્ય; બીજું

સુદૃત=(સુ+દૃત) સારાં કામ

પ્રમાણુ=જેવો જેમએ તેવો; મન

ગમતો

નવમાલિકા=વેલનું નામ છે.

વધુ=વધુ

વધુવર=વરવધુ

અન્ય—તુજ કામ મેં પ્રથમથીજ (મારા) મન વિષે (તારા)

[૬૪ ત્રીજા ધોરણનો “મુખગચ્છિત શિક્ષક” અઢી આના

સતારનો સંકલ્પ કદી મૂક્યો હતો તે (ભરતાર) રૂપે. કુળે (અને) અવર સદ્ગુણોમાં સમાન (છે; તે) પ્રમાણુ ધણીને હવે (તું) સુકૃતથી પામી. (૧) રડી નવમાલિકાને ઝટ આંખો મળ્યો (તેથી) એને વધુવર નોડ ખરેખર જામી. હવે આ (તમે) બંને વર વિષે સુખીઆં થયાં, તેથી તેની તથા તુજ વિષેની આજ ચિંતા ગઈ (૨)

સમજૂતી—તારે માટે મેં પહેલાંથી મારા મનમાં (તારા) ધણીનો વિચાર કરી મૂક્યો હતો. તે (તારો ધણી) તો રૂપમાં કુળમાં અને બીજા સદ્ગુણોમાં (તારા) સરખો છે. તે ધણીને તારા સારા કામથી મેળવ્યો એમ જાણ. (૧)

તારી રડી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને આંખો (વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની નોડ ખરેખર જામી, અર્થાત્ જોવો આંખો છે તેવી એ વેલ છે; તે પ્રમાણુ શંકુતલાને પણ આંખા રૂપ દુખ્યત મળ્યો, તેથી તમે બંને (શંકુતલા ને વનજ્યોત્સના) હવે વર તરફથી સુખીઆં થયાં; તેથી તેની ને તારી બાબત આજે મારી ચિંતા દૂર થઈ (૨)

માર્ગે પડ=જા

સપુરત=સોંપણુ

એજીવવાળી=દહાડાવાળી, ગર્ભવંતી;

હમેલવાળી

અનસૂયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી

ભારેવહી=ગર્ભવંતી; દહાડાવાળી

નિર્વિધ્ને=(નિર્+વિધ્ને)=વગર હરકતે

શુભવર્તમાન= સારા સમાચાર

પાલવ=છેડો

કુશ=દામ

અમળ=(અ+મળ)=નિર્માળ; સ્વચ્છ

છંદુદી=છંગેરાતું ઝાડ

સામો=ખેડયા વિના એની મેળે

થએલું એક જાતનું ખડ ધાન્ય;

એ નામના ચોખા

મુડીભર=મુડીમાં માય એટલો;

ધણાજ ચોડો

તુલ્ય=ખરાખર; સમાન

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૬૫

અન્વય—પહેલા ધા રૂઆવવા ઇંગુદી કેરં અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડ્યું. વળી મુડીબર સામે દધને ઉછેર્યો એ પુત તુલ્ય મૂગલો છોડી નવ જાતો.

સમજાવતી—પહેલો ધા રૂઆવવાને માટે ઇંગુદી ફળનું ચોકખું તેલ દાલની અણીથી મોઢામાં રેડ્યું; અને મુડી જેટલો સામે ખવડાવીને ઉછેરેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણ મારાથી મૂકી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે.

આપલ્યા=આપલા (દયાથી પુત્ર અર્થે પણુ બોલાય છે.)

શારંગરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય

ભગવત=પવિત્ર મહાપુષ્પ

સંપ્રદાય=રિવાજ; ચાલ; પરાપૂર્વથી ચાલતો વહીવટ

તેડ=કિનારો; કાંઠો; તટ

દુગ્ધંત=પુરનો એક વંશજ; શંકુ-તલાનો ધણી

વૃત્તિ=મરજા; વલણ

બંધુજનો=સગાંતંબંધીઓ

યુવતિ=તરૂણી; જુવાન સ્ત્રી

સત્કાર=આદરમાન

વધુ=વધારે; વિશેષ

અન્વય—તપ એજ ખરું ધન છે એવા અમો ઋષિને જે જાણે છે. (અને વળી) તે સાથે તમતાણું કુળ ઉંચ છે તે ખુશીથી વિચારી લો; વળી આપોઆપ પરસ્પર તે સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઈએ બંધુજનો કોઈ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા. જે રીતે આપના વડે બીજી ધણી રાણી બહુ માનમાં છે; તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો; ખરે તેથી વધુ હિંદ્ય પ્રાપ્ત થવો તો ભાગ્ય આધીન છે. (પણ, વહુતણા બંધુજનોથી વિશેષ ના બોલાય)

સમજાવતી—તપ એજ ખરું ધન છે એવા અમો ઋષિને તમે જાણો છો, તેની સાથે તમારું કુળ પણ ઉંચુ છે તે ખુશીથી વિચારી

૬૬] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અહીં આના.

લો; વળી તમે જાનેમાં એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની ઇચ્છા થઈ હતી, તે વખતે કોઈ પણ સગાંસંબંધીઓ કોઈ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીતે આપના વડે આપની બીજી બંધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે, તેવી રીતે તમે આ તરફની સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે બીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની ખરેખર આને પણ ગણજો. એથી વધારે ચઢતી થવી (બીજી બંધીથી વધારે માનીતા થવું) એ તો ખરેખર ભાગ્ય આધીન છે એ વહુના સગાં-સંબંધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ.

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કોઈએ અપકાર કર્યો હોય
તે સાંખી રહેવો તે; ખામોશ
ધૈર્ય=ધીરજ; સભુરી
વટ=ટેક; શાખ
વહેવાર=આપણેનો સંબંધ
છેડણી=અટક્યાળું; હરકત
ખામોશ=ધીરજ
સંભવ=આશા
વક્તા=છટાથી બોલનાર; ભાષણકર્તા
રાજદારી=રાજકાજ કરનાર
બદમાશ=લુચ્ચો
પીછો પડાવ્યો નહિ=ખતે પડ્યો;
પાછળ લાગુ રહ્યો

મશાલચી=(મશાલ+ચી)=મશાલ
રાખનાર; મશાલ ધરનાર
આજ્ઞાધારી=હુકમ માનનાર
વિશ્વવિખ્યાત=જગજાહેર
વટકણી=લડકણી
પાનું પાડયું હતું=સંબંધ જોડાયો
હતો
ગાળોની વૃષ્ટિ=ધણીજ ગાળો
સોકેટીસ=એક યુનાન પકિતનું
નામ છે
વિપત્તિ=દુઃખ; આફત
રૂંઢમાં=મનમાં
હેબકી=ડરી; ચોંકી
ખેલ=રચના; બનાવટ

માંડવો=મંડપ

મેહ=વરસાદ

વધાઈ=પુશ ખખર

મહાભોગ=(મહા+ભોગ=દુર્દશા)=

ધણીજ ખરાબ દશા

તદાપિ=(તદ+અપિ=પણુ)=ત્યારે;

પણુ તે વખતે પણ

સંજે=રાખે

અનુવચ—પ્રભુને ગમે તે સમે સૌ સહેવું. (અને) રહેમાં સદા રાજી રાજી રહેવું, કદી હેખકી હૈયે હામ ન હારો, ઘણાં કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો. (૧) જુઓ, મેહનો માંડવો ઘડીમાં ચનારો (અને) ઘડીમાં જનારો જેવો હોય છે, ઈશ્વરે વિશ્વનો એવો ખેલ સરજ્યો. (છે) ઘણાં કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો. (૨) ભાઈ એક કાળે વિવાહની વધાઈ મળે. (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે. સદા સારો નડારો કાળ ન ચાલે, ઘણાં કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો. (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જુગિત ચાલે નહિ (ત્યાં) દીલે ધારી જોવું, તદાપિ ન રોવું, દેવને ભજો (અને) શાંતિ સજો એજ સારો, ઘણાં કષ્ટકાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો. (૪)

સમજુતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવું. અને મનમાં હંમેશાં ખુશી રહેવું; કદી પણ ડરી જઇને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ઘણાં દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી. (૧) જુઓ વરસાદના દહાડામાં વાદળની ઘટા ઘડીમાં થાય છે અને ઘડીકમાં વેરાઈ જાય છે; પરમેશ્વરે દુનિયાની એવી રચના બનાવી છે, માટે ઘણાં દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૨) ભાઈ એક વખતે વિવાહની પુશ ખખર મળે છે, અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે; હંમેશાં સારો કે નડારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી માટે ઘણાં દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૩) જ્યાં કદાપિ પણ વખત કદાપિયુ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યાં મનમાં વિચાર કરવો પણ ડરવું નહિ,

૬૮] ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

એવે વખતે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો,
ધણું દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૪)

હરિશ્ચન્દ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી

રાજા; ત્રિશંકુના પુત્ર

અચળ=દૃઢ

દુઃખના ઝાડ ઊંચાં=ઘણુંજ દુઃખ

પાશ=ફાંદો; જાળ

[પડયું

અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ

એવું

અપૂર્વ=અસાધારણ; ઘણુંજ

રડો દહાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૩.

નરદેવ=રાજા

ભીમક=ભીષ્મક; વિદર્ભ

ખીરાંર દેશનો રાજા;

દમયંતીનો પિતા

સુતા=પુત્રી

સુંદરી=સુંદર અંગવાળી

મ્મી

પ્રશંસા=વખાણ; તારીફ

વરી=પરણી

સુર=દેવ; દેવતા

નરાદિક=મનુષ્ય રાજા

વગેરે

વરમાળા=પસંદ કરેલા

ઘણીના ડોકમાં પહે-

રાવવાની માળા

નૃપ=રાજા

કંઠે મણ=ગળામાં પહે-

રાવી

દિવ્યાંગના=દેવતાઇ દેહ-

વાળી; દેવી

તનયા=પુત્રી

તનય=પુત્ર

સાંપડયા=થયાં

સુરપુર=દેવલોકની નગ-

રી; સ્વર્ગ; ઇંદ્રપુરી;

અમરાપુરી

ભાવતાં=ગમતાં

પુણ્યશ્લોક=પવિત્ર

યશ-ચરિત્રવાળા; એ

ચાર ગણાય છે. નળ,

યુધિષ્ઠિર, જનક અને

જનાર્દન કે વિષ્ણુ.

પ્રસરાવતા=ફેલાવતા

જુગદું=જુગાર

સુસ=(સુ+સ)=સારો

જાણીતો; જાની

નિજઅધુ=પેતાનો ભાઈ

પુષ્કર=નળરાજાનો પી.

તરાઈ ભાઈ

અવળુંજ=હિસડુંજ

દુર્દશા=નકારી હાલત

શિરપર ફરે=માથે ભમે

કર=હાથ

કર ગયું=તાબામાં ગયું

સંતાન=છોકરાં

પળ્યાં=ગયાં

સુકુમાર=અતિ ક્રામજા

શૂળ=કાંટાવાળી ડાંખળી	વાનું છે તે; પ્રાણ;	બાહુક=નળરાજ (એ
આકરો=સહન ન થઈ	ધણી	નામ એણે ઋતુપર્ણ
શકે એવો	વ્યાધ=પારધિ; શિકારી	રાગ્નને ત્યાં રાખ્યું
કાંતિ=શોભા; રૂપ	વૈદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રા-	હતું)
ભૂ પરે=જમીનપર	જનની પુત્રી; દમયંતી;	લક્ષણુ=સ્વભાવ; ગુણ;
મુધા=મૂખ	નળની સ્ત્રી	ટેવ
ખગ=પક્ષી	વલવલતી=ટળવળતી	કન્યા=જેયાં
પટ=વસ્ત્ર; લુગડું	કુળગુરુ=કુળગૌર	બાળુડાં=છોકરાં; બાળક
દંપતી=ધણીધણિઆણી	સલુણી=મનોહર કાંતિ-	હર્ષધેલા=હરખધી ગાંડા
ધરતાં=પહેરતાં	વાળી સ્ત્રી	જેવા થએલા
દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ	સહી=નકકી	સાનુકૂળ=(સ+અનુકૂળ)
પળવા=જવા	અલિદંશ=સાપનો (કકો-	=મરજી માફક; પાધરું
પ્રાણુ=ધણી; નાથ	ટકનો) ડાંખ	છકી જવું=છાકી જવું;
અલગું=વિખુટું; જુદું	વિરૂપ=કદરૂપું; બેડોગ;	ફાટી જવું; અહંકારે
ગુણવંતી=સારા ગુણ-	કુખડો	ભરાવું
વાળી સ્ત્રી (દમયંતી)	ઋતુપર્ણ=અયોખ્યાનો	હારવી=ગુમાવવી
રજની=રાત	રાગ્ન	ટકતાં=રહેતાં
હેરાન=દુઃખી	સારથી=રથ હાંકનાર	નીતિ=નિયમ
સતી=પતિ પર પ્રેમવાળી	શીઘ્ર=તરત	કિંવા=અથવા
સ્ત્રી	નરમણિ=પુરુષોમાં રત્ન;	ધૂત=જુગાર; જુગડું
જીવન=જેના વડે જીવ-	રાગ્ન	

સમજાવતી—વિદર્ભ દેશના રાજા બીમકની દમયંતી નામે સુંદર પુત્રીએ હંસને મોઢેથી નળનાં વખાણુ સાંભળીને મનથી તેને (નળને)

૭૦] બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” જે આના.

પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામાં દેવ, મનુષ્ય રાજ વગેરેને છોડી, તેણે પ્રેમથી વરમાળ નળ રાજને ગળે પહેરાવી. (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયંતીથી નળરાજને સારા ગુણુ ને રૂપ વાળાં એક પુત્ર ને એક પુત્રી થયાં, તેઓએ સ્વર્ગનાં જેવા મન ગમતાં બહુ સારાં સુખો ભોગવ્યાં, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આબરૂથી રૈયતને પાળી. (૨) અરે નળરાજ વિચારવાન હતો છતાં પોતાના બાઈ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો; જેના માથાપર નઠારી હાલત બમતી હોય તેને અવળુજ સૂઝે; (મતલબ કે વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું, બાળકો મોસાળ ગયાં. અને નળ દમયંતી એક જુગડાંભેર શહેર બહાર નીકળ્યાં. (૩) અતિ કોમળ પગમાં ઘણી શૂળો, કાંટા, કાંકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતાં ઉતરતાં સહન ન થઈ શકે એવો થાક લાગ્યો, ત્રણ દિવસના અપવાસ થયા અને તેમની આંખો ઉડી પેશી ગઈ, મોંની શોભા ઝાંખી પડી ને શરીરમાં બળ રહ્યું નહિ. (૪) ત્યાં આઘેથી ભોંયપર, ઘણાં પક્ષીને બેઠેલાં જોયાં, તેથી રાજાએ ભૂખનું દુઃખ સમાવવાને તે પક્ષીઓ પર પોતાનું કપડું ફેંક્યું; તે કપડું લઈને પક્ષીઓ ઊડી જવાથી, ઘણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યું. આવું કમનસીબ જોઈને નળની બુદ્ધિ કેકાણે રહી નહિ. (૫) દમયંતીને દુઃખોથી બચવા માટે પીયર જવાને ઘણું કહ્યું પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને પતિથી જુટાં થવું ગમ્યું નહિ, જંગલમાં ઘણા હેરાન થઈને રાત પડતાં બંને જણુ ઊંઘી ગયાં. પણ મધરાતે નળરાજ અર્ધું વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા તજીને ચાલ્યો ગયો. (૬) સતી જગીને જુએ તો ઘણીને ન દીઠો, એટલે બેભાન થઈને ભોંય પર પડી, અને હે નાથ! હે જીવન! ક્યાં ગયા? એમ વારંવાર પોકાર

રતી, ગભરાઇને નળને શોધતી હતી, એવામાં અજગરના મોંમાં આવી પડી. એવા દુઃખમાં ટળવળતી દમયંતીને એક પારખિએ તદખીરથી બચાવી. (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યાં ગઇ, અને ત્યાં દુઃખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ કુળગોરની શોધથી મનોહર કાંતિવાળી (દમયંતી) નકડી પીયરમાં પહોંચી. કર્કાટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નળ ઝડપણું રાખતો રથ હાંકનાર થઇને રહ્યો, પછી સતી દમયંતીનો ફરી સ્વયંવર સાંભળીને પુરુષોમાં રત્ન એવો નળરાજ તરત ત્યાં ગયો. (૮) બાહુક (નળ)નાં રૂપમાં બહુ તકાવત હતો. પણ લક્ષણો નળનાં જોયાં પછી એ બાળક અને દમયંતી નળને હરખાયલાં થઈ મળ્યાં, આ વખતે નાગના ઝેરની અસર (પાસ) ગઈ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો, અને પુષ્કર તાબામાં આવી નમ્યો, ને ગએલું રાજ્ય મળ્યું. માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધું સીધું થાય છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમાં છકી જવું નહિ, તેમજ દુઃખના વખતે હિંમત છોડવી નહિ, કારણ કે સુખ કે દુઃખ હંમેશાં રહેતાં નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજા બધા જુગારથી દુઃખી થાય છે. એ નિયમ મનમાં રાખવો; અને કોઇએ આ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવું નહિ. (મતલબ કે જુગાર રમવો નહિ.) (૧૦)

પાઠ ૪૪.

ઉડતો રોગ=એવી રોગી

ચોટે છે=વળગે છે; થાય છે

પરમાણુ=ઝીણામાં ઝીણા અંશ;

ધણીજ નાની રજકણ

છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમાં

એરી=છેક નાના સૈયડ; ગોબડ

મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ

અવધિ=(અવધ+ધ) મુદત

પ્રાણહર=(પ્રાણ+હર) જીવ લેનાર

કાલેરા=હથોડ; કાગળાઉં

૭૨] સુરત શહેરનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

કાગળાઉં=ઝોડી ઝોડીને મરે તે
રોગ

હથોડ=હથડું તે ઝોડવું

ધોવણુ=ધોતાં નીકળેલું પાણી

નિર્ગત=(નિર્+ગત) શક્તિહીન;
નબળો; કમજોર

નવેસર=ફરીથી; બીજીવાર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ+ધાત+અક)

જીવ લેનાર

ઐર્ધન=ધઉંના દસ દાણાભાર

બાજરીપૂર=બાજરીના વજન જેટલું

પાવલીભાર=પાવલીના વજન જેટલું

પેટું=પેટની નીચેનો ભાગ

પ્લાસ્ટર=લેપ

શેક=ગરમાવે

સન્નિપાત=સનેપાત; વાના ચાળા

પેટમાંતું પાછું વળે=ઉલટી થાય;

ઝોડરી આવે

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ધ) સાચું

બોલનાર

રાજસભા=રાજકારભાર કરનાર

મંડળી

મસલત=વિચાર

સભ્ય=સભા લાયક

મત=અભિપ્રાય; વિચાર

કાન પર ધરી નહિ=પત કરી નહિ

ગણુકારી નહિ.

કારી જખમ=નહિ વીસરાય એવું

દુઃખ

જીરસો=લાગણી

ધાત=ખૂન; કતલ

વ્યર્થ=ફેાકટ

કોલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=ડહાપણુ

તાબુત=તાજીઆ; મહોરમનો તહેવા;

ક્રમ=નિયમ

આગ્રહ=હઠ; જીદ

પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ

નિવેડો=તોડ; નિકાલ

વાસ્તવિક=યોગ્ય

*સમજીતી=સમજ; પિયાર

સમાધાન=સમજીતી; નિવેડો

એકદીલી=અંપ; એકય

પ્રવીણ=નિપુણ; કાબેલ; ચતુર

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૭૩

કુનેહ=યુક્તિ; ચતુરાઈ

હજરત=મુસલમાનને માન આપવામાં

બોલાતો શબ્દ

મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)=

મૂર્તિ પૂજનાર

જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જુનું+ઉદ્ધાર

સમારવું તે)=જુનું સમારવું તે

મુખી=આગેવાન; અગ્રેસર

ફજર=સવાર; પ્રભાત

બડીફજર=પ્રભાત પહેલાં; મળસકું

અગ્રેસર=(અગ્ર=આગળ+સર=જ-

નાર)=મુખી; આગેવાન

અમીન=વિશ્વાસુ; ભરોસાદાર

સંકેત=વિચાર

ઉંચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૭.

હાક=ખુમ

ભાગ્યા=તૂટ્યા; નરમ

પડ્યા

તાક=ગાત્ર; અવયવો

નૈષધ ભાણુ=નૈષધ દેશનો

સૂર્ય: નળ

જોત=તેજનો ભડકો

ઉદ્ધોત=પ્રકાશ

પેરે=પેઢે

કુંડળ=કાનની લાક્ષીએ

પહેરવાનું ધરણું

લહેક=શોભે

અરગજ=ધણી જાતની

સુગંધી મેળવીને બ-

નાવેલો ભૂકો; ચંદન

કમળનયન=કમળની

પાંખડી જેવી આંખ

ફંદ=ફાંદો; પાસ

નાસા=નાક

કીર=પોપટ

પંચ=પાંચ નળ

ગજમુક્તા=હાથીના

ગંડસ્થળમાંથી નીક-

ળતાં મોતી

કુંજર=હાથી

શુંડાકાર=સુંદના આકા-

રના

હૃદયે=જાતીએ

શોભાળ=શોભાવાળી

નાભિ કમળ=જેની હું-

ડીમાંથી કમળ ઉત્પન્ન

થયું એવા; વિષ્ણુ

કટી=કેડ

કુંજરકાળ=હાથીનો દુશ્મ

ન; સિંહ; વાઘ

શાર્દૂલ=વાઘ

ગત્ય=ચાલ; ગતિ

નરપત્ય=નૃપતિઓ; રા-

જાઓ

તવ=ત્યારે

તેજે=પ્રકાશમાં

ભાણુ=સૂર્ય; ભાનુ

ગતે=ગતિથી; જોરવડે

૭૪] બીજી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

વાય=વાયુ	રાજા; મહાદેવના ધ-	બુદ્ધે=લડાઈમાં
મહિમાએ=મોટાઈમાં	નનો અધિપતિ; ભં-	ત્યાગી=મોહ વગરનો;
મેર=મેરૂ પર્વત	ડારી	જેણે સર્વસ્વ છોડી
કુબેર=અલકાપુરીનો	અશ્વર્ય=મોટાઈ	દીધું હોય તે

સમજાવતી—સ્વયંવરમાં ખૂબ પડી કે એ ! નળ આવ્યો, એ સાંભળી સંધળા રાજાએના ગાત્ર શિથિલ થયા. મતલબ કે નરમ થઈ ગયાં, અને જેમ સૂર્યના ઝગવાથી બધા તારાઓ ઝાંખા પડી જાય છે તેમ નળરાજાએ સૂર્ય આવવાથી સંધળા રાજાએ તારાની પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાંખા પડ્યા. (૧) નળરાજાના મુગટ ઉપર પ્રકાશના જેવા હીરા ચળકે તેનાં કિરણ અબડા રહ્યાં હતાં અને શરીર પર સુંગધીવાળા પદાર્થ મધમધે છે. (૨) પુનેમના ચંદ્રની પેઠે મોટું શોભે અને આંખ રૂપી કમળ તો બાણે પ્રેમનો ફાંસો હોયતી ! નાક પોપટની ચાંચના જેવું શોભે છે, એવી શોભાવાળા પાંચ જણ (ચાર દેવ અને પાંચમો નળ) સરખે સરખા આવતા હતા, તેમને કોઈ ન દેખતા સૌ કોઈ એકલા નળનેજ દેખતા હતા. (૩) જેના ગળામાં હાથીનાં મદનાં ટીપાં જેવા મોતીના હાર હતા, હાથ હાથીની સૂંઢના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નામિકમળ ઘણાં શોભાવાળાં હતાં અને જેની કમર સિંહને પણ હડાવી દે એવી હતી. (૪) નળને વાઘની પેઠે ચાલતો આવતો દેખી સર્વે રાજાઓ નાઉમેદ થયા કે એ દમયંતીને જીવાડનાર છે તેથી હવે નકકી એ દમયંતીને પરણશે. (૫) દમયંતીને ખબર થઈ કે જે નળના હાંસે વખાણુ કીધાં હતાં તે નળ આવ્યો; તેનું તેજ તો બાણે સૂર્ય તપતો હોયતી ! પણ ચંદ્રના જેવી તેનામાં શિતળતા હતી. (૬) ચાલમાં તો બાણે પવન જેવો,

મોટાઈમાં તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામાં તો જાણે મેરૂ પર્વત જેવો, અને ધનમાં તો જાણે કુખેર હોયતી! એવો દેખાતો હતો. (૭) સાચું બોલવામાં શિખી રાજા જેવો, મોટાઈમાં નિર્ધૂજ રાજા જેવો, લડાઈમાં જાણે ઈંદ્રના જેવો અને લાગીમાં જાણે હરિશ્ચંદ્ર જેવો નળ આવ્યો. (૮)

પાઠ ૪૮.

ચાણોદ=વડોદરા પ્રાંતમાં નર્મદા
કાંઠે જાત્રાનું ધામ છે
કંઠ=સૂર; ધાટી
પદ=કવિતાનું ચરણ; કડી; દૂક
અચ્છો=સારો; મગ્નનો
નિરાધાર=(નિર્+આધાર)=આધાર
વગરના
દર્શન=ઝાંખી
લાવણી=કવિતાની એક જાત
કરનાળી=ઓર અને નર્મદાના
સંગમપર એક ગામ છે
કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા
કલ્પના=ધારણા; અરકળ
પ્રવાસ=મુસાફરી
નિમિત્તે=કારણે; સખબે
વજ્રભાષા=વજ્રમાં બોલાતી ભાષા
ઉગ્ર=ક્રોધી; તામસી

બાંધો=બંધારણ
લીન=એકતાર; મશગુલ
યશોદા=નંદની સ્ત્રી; કૃષ્ણને
ઉછેરનાર મા
ઓર્શીગણ=આભારી
તંબુરો=એક જાતનું વાજું
કીર્તન=ગુણગાન
ક્ષણભંગુર=નાશવંત
શૃંગાર=પ્રેમ
સાહિત્ય=ઇતિહાસ, અલંકાર, કવિતા
વગેરે ભાષાના ગ્રંથો
ઉભરો=ઉમળકો; લગણી
ચંચળ=ચળાયમાન; ડગમગતી
પ્રકૃતિ=સ્થિતિ; હાલત
તરણો=જીવાન પુરુષો
સૃષ્ટિસૌંદર્ય=કુદરતની શોભા
સંગીત=ગાનું બજાવવું તે

પાઠ ૪૯.

ચાણક્ય=ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન

પ્રપંચ=કાવતરં

વત્સ=નોકરને બોલાવવામાં વપ-
રાતો શબ્દ

પુનઃ=ફરીથી; બીજીવાર

પ્રવેશ=દાખલ

પ્રતિ=તરફ

નિર્દોષ=(નિરુદ્ધોષ)=બીન ગુનેગાર

અચાનક=અચાનક; એકાએક

અન્વય—ચાણક્યને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણ લય પામે,
તો હું તો ગુનામાં છુંજ તો તેહ કૂર થકી મને લય કયમ ન રહે?

સમબ્યુતી—ચાણક્યના એકાએક તેડાથી બીન ગુનેગાર પણ
બીએ, તો હું તો ગુનેગારજ છું તો તે ઘાતકીથી મને બીક કેમ
નહિ રહે? મતલબ કે બીક રહેજ.

અમાલ્ય=પ્રધાન; વજીર

વાઙ્દોષ=વાણીનો દોષ; બોલવામાં ભૂલ

જાપતાપંધ=પહેરા સાથે

વિરાજ્યે=બિરાજ્યે; બેસીએ

અધટિત=(અ+ધટિત)=અયોગ્ય

અકાર્ણ=અણુગમતું; નાપંસદ

મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ; છુપી વાત

મર્મ ભર્યું=ભેદવાળું; દગા ભરેલું

આદર=માન

ધમધોદાર=ધણેજ; પુષ્કળ

ગત=મરણ પામેલો; મહુમ

પૂર્ણિમા=પુનેમ

તુલ્ય=તરાતર; સમાન

પ્રતિપ્રિય=ગમતું કરી બદલો

વાળવો તે

નિવૃત્તિ=શાંતિ; નિરાંત

સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આનંદભેર

અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અલાગીઓ;

કમનશીબ

રાજવિરોધી=રાજથી ઉઘટો ચાલનાર

અઘાપિ=(અઘ+અપિ=પણ)=આજ

સુધી; હજી લગી

માજ=પહેલાંના; અગાઉના

વિરૂદ્ધ=ઉલટી

પ્રતિકાર=ઉપાય; ઇલાજ

વિનયુ=કહ્યું

પાઠ ૫૦.

ધનવંત=(ધન+વંત)=

પૈસાદાર

ધર્મ=કરજ; કર્તવ્ય;

કરવા લાયક કામ

વિનતી=અરજ

રૂડાં=ખરા; સાચા

લક્ષ=ધ્યાન

દો=આપો

વડાં=ખૂબ

જરણુ=ધરડાં

પાંગળાં=પગમાં જન્મથી

ખોડ હોવાથી ચાલી

ન શકે તેવાં

નિકટ=નજીક; પાસે

સ્નેહી=વહાલાં; દોસ્ત

કારણે=કામો

સરો=પાર પડો; કરો;

હરો=લખ લો; મટાડો

દોહલાં=અધરાં

રૂઝવો=રૂઝ લાવો; સારા

કરો

ધ્રજતા=ઝૂંજતા

હાડ=હાડકાં; શરીર

મંદ=ધીમી

અસર=લાગણી

વજ્જ=દયા વગરનું; કઠણ

છાતી=હૈયું

રૂડી=ધણી

ધર્મકાજ=પુણ્યનું કામ

નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગ-

રના; નિરાધાર

તણુંજ=નુંજ

કમર બાંધીને=મંડ્યા

રહીને

કાપીએ=મટાડીએ; દૂર

કરીએ

ધીરવું=આપવું

હણી=નાશ કરી

સંથીએ=મેળવીએ;

એકઠું કરીએ

છાંડળે=મૂકી દેળે;

છોડી દેળે

કરો=વેરા; રિવાજ

હરો=હરણ કરો; છોડી

દો

ધૂત=ધુતારો

દીન=ગરીબ

વે'મ=વહેમ

ચો'પ=કાળજી; ચેટક;

ખંત

દળદરી=ગરીબ

ધર્મબુદ્ધિ=દાન કરવાની

બુદ્ધિ

મોખરે=આગળ

પાત્ર=માણસ

વિનવી=સમજાવી

નિર્જળ=(નિર્જળ)=

પાણી વગરના

નવાણુ=પાણીની જગા-

ઓ (જેવા કે કુવા,

વાવ, તળાવ, વગેરે)

તીર=ઓવારા

સઘ=તરતજ

ધીંગી=મોટી; જખરી

રચો=ખનાવો

નખળાં=કમળેર; માંદા

ચણાવો=ખંધાવો

બલીલાત=સારી તરેહની

૭૮] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫૫ આના.

આદરવી=શરૂ કરવી;	અધા=આંધળા	કાવ્યકળા=(કાવ્ય=કવિતા
ચલાવવી	ધારી શકે નહિ=કરી	+કળા=હુન્નર)=કવિતાને
ઔષધશાળા=ઘરિપતાલો	શકે નહિ	હુન્નર એટલે નવી
દવાખાનાં	પાલણુ=પોષણુ; ગુળરો	કવિતા કરાવવી તે
જાત=શરીર	ઉધારો=ખરચો	ધીર=ધીરજવાન
દુખાળા=રોગી	સંપી=હુળીમળીને	ભુગોભુગ=ધણા કાળ
ભાળી=જોઈ	સુધારી=સુધારો કરી	સુધી
ભાખો=ખોલો	શિરસ્તો=રિવાજ; રૂઠી	ધરાવો=રાખો
ઉઠાવ=જમાવ	જમાવો=ફેલાવો; સારી	શુભ=સારો
ગળેલા=મળી ગએલા;	રીતે ચલાવો	લા'વો=ઓરીઓ
દાઢેલા	ધરો=રાખો	

સમજાવતી—ખરા દેશીઓ હું તમને અરજ કરું છું કે તમે (તમારામાં જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને માટે ખૂબ ધ્યાન આપો, ધણાં ધરડાં, આંધળાં, પાંમળાં માણસો છે તેની અને અધા રોગીની તમારે ખખર લેવી (મતલબ કે મદદ કરવી) (૧) નજીકના વહાલાંનાં કામ કરો અને પારકા માણસોનાં દુઃખ લઈ લો. (મતલબ કે તેમને મદદ કરો) તમે મહેનત લઈને તેમના શરીર અને મનના ધણા અંતરા રોગો મટાડો. (૨) ધૂજતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ મુંગા પ્રાણી દરદત્ત દુઃખ શી રીતે વેઠી શકે? તેમને જોઈને હૈયામાં પણ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાગણી પેદા થશે, તો તમે ધર્મના કામમાં ધણી દયા રાખો. (૩) દુઃખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો હક છે. (મતલબ કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણી દરજ છે. એમ સમજવું.) આટ-

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૭૯

હીજ સમજણ દેખાય છે. તો મંડ્યા રહીને દુઃખ દૂર કરવા એજ દેશીનું અભિમાન છે. (૪) આપણે મરી જમ્મુનું ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી, પણ ધર્મ આવવાનો છે, માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો. (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખરચતાં તે પૈસો પુણ્યના કામમાં ખરચવો.) જેથી કરીને આ દુનિયામાં આખર મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ, (૫) તમે નાત જમાડગના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરઘોડાની શોભાને હરણ કરો. (છોડી દો) જે આખર મેળવત્રા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો ધુતારાને આપવું નહિ. અને (તે પૈસાથી ગરીબોને પોષવા.) (૬) વહેમને જડમાંથી (સમજણ) કાઢી નાખજો, અને સુધરવાને માટે ઘણી કાળજી રાખજો, ગરીબોનાં દુઃખો મટાડો. અને પુણ્ય કરવાની બુદ્ધિને આગળ લાવો. (મતલબ કે ગરીબોનાં દુઃખ મટાડીને પુણ્ય કરો.) (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેવી બીજી (સારી) સમજ નથી નર્મદાશંકર કવિ તમને નમનતાઈથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમે મોજમઝા ભોગવો. (૮)

સમજૂતી—પાણી વખરના (પાણીની તંગીવાળા) ગામોમાં પાણીની જગાએ ગાળી કઢાવો અને જુના વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, આવારા વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમરાવો, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૧) મોટી જબરી ધર્મશાળા બંધાવો, કે જ્યાં માંદાં સ્ત્રીપુરુષો રહે, તે માણસના શરીરનાં દુઃખ મટાડો. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૨) ચોકખી મોટી ઘણા બાળક માય (એવી) નિશાળ બંધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરેહની

વિદ્યા લણાવો, કે જેથી (તેમાં શીખેલા બાળકો પર) આખી ઉંમર સુધીના (જિંદગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૩) મોટાં દવાખાનાં બંધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુઃખી માણસ પોતાનું દુઃખ મટાડે અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે પણ ત્યાં રહી) સુખ લે. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૪) બિખારીને જોઈને (તેમની સાથે) દયા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને પાછો ભીખ માગતો રાખો નહિ. મતલબ કે તેને ધંધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી ભીખ માગવી ન પડે. ઉઠાવ હોય એવા હજારો ઉધોગ કરો, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૫) શરીર ગળાઈ ગએલા, દાઝેલા અને આંધળા હિંમત રાખીને રોજગાર કરી શકે નહિ, એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોલત ખર્ચો એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૬) દરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારો ને બધાના ખપનો સામાન બહુ સસ્તો કરો અને હંમેશાં નફારો વિચાર કરો નહિ. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૭) પારકે દેશ જઈને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો. ઉમંગ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૮) કવિની પાસે કવિતાનો હુન્નર કરાવો (મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો) અને ધણા કાળ સુધી ધીરજવાન એવું નામ રાખો, અરે માણસ આવો વખત (પૈસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ. માટે દરપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઓરીઓ લઈ લો. (૯)

પાઠ ૫૧.

સ્વરૂપ=(સ્વ+રૂપ)=અસલ રૂપ

પ્રવાહ=વહેણ

ગંગાવર=જળારાં; મોટાં

બંધ બાંધ્યો=દરીઆનું પાણી દેશ
પર ફરી વળે નહિ માટે ભીંત
ચણી લીધી

ખુરજ=દિવાલને ટેકા આપનાર જે
ખબભળાટ=તોફાન [ચણુતર હોય તે
મહાભારત=મહુ મોટું ને અધરું
રોગિષ્ટ=(રોગ+ષ્ટ)=સાથી વધારે
રોગ ઉત્પન્ન કરે એવા

સંરક્ષણ=(સં+પૂર્ણ+રક્ષણ)=
પુરેપુરી જાળવણી

આડ=અંતરાય; આડી વાડ

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ=યુરોપમાં દેશ છે. (એ
યુરોપના સઘળા દેશ કરતાં વધારે
પહાડી પ્રદેશ છે)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામાં દેશ છે.
જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર; ઈંગ્લાંડ
જર્મની અને ડેન્માર્કની વચ્ચેનો
સમુદ્ર

બિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમાં
ક્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=સત્વ

કૃત્રિમ=ખનાવટી; નવા કરેલા

રૂપાંતર=ફેરફાર; જુદાં જુદાં રૂપ.
સુએજની સંયોગી ભૂમિ પહેલાં
એશિયા અને આફ્રિકાને જોડતી
હતી. સને ૧૮૬૯માં એ સંયોગી
ભૂમિ ખોદીને નહેર કરી છે.
જેથી રાતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર
જોડાઈ ગયા છે.

સંયોગીભૂમિ=(સંયોગ+ઈ+ભૂમિ)
એ મોટા જમીનના ભાગને જોડનારો
જમીનનો નાનો ભાગ

સામુદ્રકુની=એ મોટા પાણીના ભાગને
સાંધનારો પાણીનો નાનો ભાગ

પાઠ પર.

દ્વેષ=ખાર; કીનો

અવગુણ=(અવ=નીચો+ગુણ)=
નકારો ગુણ; દોષ; એવ.

પેટમાં ડાઘ રાખીને=મનમાં વાત
રાખીને

ગૂડી નાખવું=ઉછરતા લીલા મોલને
વાઢી નાખવો.

કુંદવા=ધાસની ગંજીઓ

ગંજી=ધાસનો ઢમ

૮૨] ચાથા ધોરણનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના

એક મોટી પ્રજા થઇ શકતી નથી=

સંપ રાખી શકતા નથી

મજબુત=સખળ

અવધિ વગરનો=પાર વગરનો;

ધણાજ

હદપાર=હદબહાર; ધણાજ

રહેણી=રીતભાત

વેનિસ=ઘટાલીમાં આડિઆટીક

સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે

સુકુમાર=સંક્રામણ; નાણુક

દેશનિકાલ=દેશપાર; કાળાપાણી

વાટખરચી=રસ્તા ખરચ

કાળાપાણી=દેશનિકાલ

પજવણી=દુઃખ; હેરાનગતિ

વિરોધી=દુશ્મન; શત્રુ

સતાવણી કરે છે=દુઃખ દે છે

રિદ્ધિ=દોલત; ધન

સિદ્ધિ=મોટાઈ

રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાઈ

પાઠ ૫૩.

દીવાદાંડી=સંસ્કૃત દીપદંડ ઉપરથી

(દીપ=દીવો+દંડ=થાંભલો)=દીવો

મૂકવાનો થાંભલો

સહીસલામત=નિર્ભયપણે; વગર

હરકતે

દીપમાળ=દીવો મૂકવાને બાંધેલો

ચણુતરનો થાંભલો

મિનારો=પત્થર કે લાકડાની ઉભા

થાંભલા જેવી ઇમારત; હજીરો

ખરાબો=પાણીથી ઢંકાયેલો ખડક

ખડક=પાણીમાં રહેલા કુંગરા

બારું=નદીનું મુખ કે જ્યાં નદી

સમુદ્રને મળે તે જગો; સમુદ્રમાંથી

ઉતરવાનું ઠેકાણું

હજીરો=મિનારો; (તાપી નદી જ્યાં

આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં

હજીરો નામે એક જગા છે

ત્યાંની હવા ઘણી સારી છે ત્યાં

આગળ દીવાદાંડી પણ છે)

બાકસ=સાહેબનું નામ છે એ હજીરો

તેણે બંધાવ્યો હતો તે ઉપરથી

કરામત=યુક્તિ; ગોઠવણ [ગોખ

ઝરખો=ખારીથી આગળ કાઢેલી ખેડક;

સહાયતા=મદદ

તખક=માળ

પાઠ પઠ.

સાજ=સમાન
ગાવે=ગાય
જશ=આખરે
હામ=હિંમત
ન્યારા=કોઈ બુદ્ધિજ
તરેહનાં.
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો
ભાગ
પોપડા=જમીનનું ઉપલુ
પડ
ઉદ્ભિજ=વનસ્પતિ
સૃષ્ટિ=દુનિયા
બદલાઇ=ફેરવાઇ
ક્રમે=એક પછી એક
મંડાઈ=સ્થપાઇ
નમુનો=કંઈક ભાગ
નિશાની=પત્તો; એંધાણી
પડ=પોપડા
ભૂચર=જમીનપર વસ-
નાર પ્રાણીઓ
સુતું=સોનું
સરવ=સર્વ; અધા

દિલદાઝ=મનની લાગણી
કષ્ટ હરનારા=દુઃખ લઈ
લેનારા
મંડાર=જથ્થા; ખજાના
ચાર=વહાલા
રાજે=શોભે
રજનીરાજ=રાતના રાગ;
ચંદ્ર
નખેતર=નક્ષત્ર
સ્થિરતા=શાંતિ
છાજે=શોભે
રાશી=સૂર્ય ચંદ્રને ફર-
વાનો માર્ગ
સોહાએ=શોભે
અધર=આધાર વગર;
અતરીંગ
ગોલ=ગોળાઓ; ગ્રહો
પોલ=આકાશ પોલાણ
જગદાધાર=જગતનો
આધાર; પરમેશ્વર
ખટખટુ=છ ઝટુ (હે-
મત, શિશિર, વસંત,

ગ્રીષ્મ, વર્ષા ને શરદ)
ધારા=કાચદા; નિયમો
હાટ=ખજાર; ચૌટા
લતા=વેલી
પાપાણુ=પથર
સાથ=જથ્થો; સમૂહ
રહોયે=શોભે
ગાણું=ગાયનથી
કલ=ખોલ
નગ=પર્વત
રઢિયાળાં=શોભિતાં;
દેખાવડાં
સલુણુ=મધુર
ધટધટમાં=દરેક સ્થળે
અગાધ=ઘણીજ
લીલાવાડી=દુનિયારૂપી
વાડી, સૌંદર્યરૂપી વાડી
ક્ષેમ=કુશળ
લલિત=સુંદર
ઉપવન=વાડી; બાગ
લાડતી=વહાલ કરતી
નેક=ટેક

૮૪] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના

સજી=પહેરી	ખગોતણું=પક્ષીઓનું	બાળનાર
ટેક=કાળજી	શુદ્ધ=પાપ વગરના; પવિત્ર	લીલામૃતધારા=સૌંદર્યરૂપી
સર=સરોવર	મુસ્વરૂં=સારા સ્વરવાળું	અમૃતનો પ્રવાહ
રમ્યપાણું=મુંદરતા	પાપ હરનારા=પાપ	લીલા=સૌંદર્ય

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર, આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામાં કવિ અને ભક્તો હિંમત હારી ગયા, એવાં તારાં કામ ધણાં અદ્ભુત છે.

હું પાતાળની બનાવટ શી કહું. તેમાં પડો, ઢોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન, જેમાં ધણી જુની વસ્તુઓ, ધણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ધણી જાતના જીવ છે, ધણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઈ ગઈ અને વળી પાછી રથપાઈ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણાં પણ છેજ. મટોડીનાં જાતજાતનાં પડો અને વળી કાંકરાના જાતજાતનાં પડો અને ચુનાના ને પત્થરના જાતજાતનાં પડો અહીંયા અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારાં વસનારાં અને જળમાં રહેનારાં પ્રાણીઓનાં નિર્જીવ ખોખાં પત્થર રૂપ થએલા હોય છે. ઘેર ઘેરના બધા લોક લોકો અને સોનું વાપરે છે. તે, એ બધું હે ! દુઃખને લઈ લેનાર પ્રભુ તેં મનમાં દયા લાવીને માણસોને માટે બનાવ્યું છે. હે ! વહાલા પ્રભુ તારા હાથપણનો ભંડાર પાર વિનાનો છે. (ટેક) (૧) આકાશની રચના શું કહું ! બધા ગ્રહોમાં સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે(પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનને ગરમી આપે છે, વળી રાત્રે ચંદ્રમા નક્ષત્રના સાહિત્ય સાથે દીપે છે. અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે; સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે, ચંદ્રની કળા

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અહીં આના [૮૫

સૂદમાં વધે છે અને વદમાં ઘટે છે. તે અને આકાશમાંનું ચાંદરણું (સફેદ પટો) જોઈને મન ખુશ થાય છે. અને વાદળના ઘણા રંગો તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે. આકાશનું પોલાણ મોટું છે, તેમાં બધા ગોળા ગ્રહો, (તારાઓ) અંધર રહેલા છે. તું જગતનો આધાર છે, પેલા પોલમાં અંધર રહેલાઓનો પણ તુંજ આધાર છે તેં છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે. (ટેક). (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે ! ઘણું ઢેકાણું શોભિતાં ચૌટાં પાણી-વાળી જગ્યાઓ અને પથરાવાળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પંખીઓનો ને માણસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મંડયો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટ્યસ્થળ છે, અને તેમાં પશુઓના, પંખી-ઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સમૂહ નાટક મંડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રંગ ભૂમિપર એકત્ર થયેલા છે) તે રૂપે, રંગે અને ગુણથી શોભે છે. ને ગાયનથી મન ખેંચે છે. મતત્રણ કે મોહ પમાડે છે. બધા ખેતરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે. અને પક્ષી-ઓના મધુર પ્યારા શબ્દ દુઃખ ભુલાવે છે, સમી સાંજે સિંધુ અને નદી, નાળા લહેરે દીપે છે, તેમજ પર્વત, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાત પણ સુંદર શોભે છે. આવી રીતે બધું સાદું અને સુંદર છે. તોપણ હે ! બનાવનાર પ્રભુ બહુ ચતુરાઈનું કામ જણાય છે. સર્વે સ્થળે ઘણી શક્તિ અને બહુ સારો બોધ લેવા લાયક છે. (ટેક) (૩) સૌંદર્યરૂપી વાડીની શોભાનું હું વર્ણન કરું. તે સુંદર, કુશળતા ભરેલી, હોંસથી લાડ કરતી ઠામે ઠામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત ઉપજાવે છે.

૮૬] બીજી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

નિયમરૂપી સુંદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હંમેશાં મધુરાં ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે.

તેં દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમાં પાણી આપ્યું છે. જંગલ, વનસ્પતિ અને પર્વતોની સુદરતા આપી. ઘણાં પક્ષીઓનું મધુર ગાયન સંભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કંને દાન કરાવ્યું, હે ! પાપને બાળનાર પરમેશ્વર, અમને બધાને ઘણી બુદ્ધિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો ! ત્રણ વધારે શું વખાણ કરું ! તમારી સૌદર્યરૂપી અમૃતની ધારા-વૃષ્ટિ ને ધન્ય છે. (૪) (ટેક)

પાઠ પપ.

સુધારાની ટોચ ઉપર હતો=ઘણોજ સુધરેલો હતો

તત્ત્વજ્ઞાન=(તત્ત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય કારણ શાસ્ત્ર; ફિલસોફી

લોકોકલિત=લોકનું બોલવું; લોક-વાયકા

સોનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=પુષ્કળ પૈસાની આવક થઈ છે;

પુષ્કળ કમાણી થઈ છે,

ગોદી=બાંધેલી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂ+રચના) જમીનની બનાવટ

આબોહવા=હવાપાણી

રાજ્યબંધારણ=રાજ્ય બેંડવણ

સાહિત્ય=સામાન

ગ્રેટબ્રિટન=ઈંગ્લાંડ, વેલ્સ અને સ્કોટલેન્ડ મળીને થયેલો બેટ

જોગવાઈ=સગવડ; અનુકુળતા

બારક્સો=વહાણો; જહાજો

જોસથી=જુસ્સાથી

ખનીજ=ખાણુમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ; આખર

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિંતન=(હિત=બહુ+ચિંતન=વિચાર) ભલાનાં વિચાર

સ્વાર્થત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પોતાનો

લાભ છોડી દેવો તે

તરંગી=મનમાં બુદ્ધિવાળો; ખોટા

વિચારવાળો

ફરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ

નૌકાસેનાપતિ=(નૌકા+સેના+પતિ)

=વહાણના લશ્કરનો ઉપરી

ઁષ્ટતા=મોટાપણું; મોટાઈ

સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી

મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી;

નિખાલસ મનથી

સંમતિ=સલાહ

સ્વાભિમાન=સ્વમાન; ટેક

સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની જાત

ઉપર ભરોસો રાખવો તે

સ્વાભાવિક=કુદરતી; ઈશ્વરી

પ્રતાપ=તેજ; મોટાઈ

સમૃદ્ધિ=દોલત

પાઠ પઢ (ભાગ બીજો.)

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો

વિકળ=દીલાં; દોદરાં

ક્ષણભંગુર=થોડીવારમાં નાશ પામનાર

ઉપભોગ=ભોગવટો; સુખ વિલાસ

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર; બચાવનાર

પાલક=પાળનાર

એળે=ફેકટ; નકામી

છાવણી=લશ્કરનો પડાવ

ભયભીત=(ભય+ભીત=ખીધેલો)

ભયથી ખીધેલો

ગમગીન=દીલગીર

વૃત્તિ=વલણ

ઈનસાન=આદમી; માણસ

આલીશાં=ધણું મોટું

જર્જર=છેકજ જુનું; ખખળી ગએલું

જીર્ણોદ્ધાર=જુનું હોય તેને સમ-

રાવવું તે

કાબેલ=હોશિયાર; માહિતગાર

બાહોશ=ચાલાક

સાંકડામનનો=મખિલ

રોમ રોમ=ફેલે ફેલાં

પાયમાલ=ખરાબ હાલત

નિષ્ફળ=ફળ વગરના; ફેકટ;

નકામી

જીજીઆનો કર=માથા દીક વેરો

નામની=ઉપલક; કહેવા માત્રની

સધિ=સલાહ

તખ્ત=ગાદી; રાજ્ય

સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી

કાવતફ=દગો; પ્રપંચ

૮૮] બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના.

શિરચ્છેદ=માથું કાપવું તે

સર=તામે

વ્યર્થ=ફેાકટ; નકામી

અલોપ=જતાં રહેવું

ઐક્ય=સંપ; એકતા

ઝનુન=જુસ્સો

ચોથ઼ખડીઆ રાજ પાસેથી તેની

ઉપજનો ચોથો ભાગ લેવો તે;

ચોથાઇ

પાઠ પઢ.

કળા=તેજ; આખાદી

ફતેહમંદી=જીતવાળી

યશસ્વી=કીર્તિમંત; જશવાળી

ઉધરાત=ઉધરાવવું તે; વસુલાત

મરણીઆ=મરવાની બીક વગરના

સુરક્ષિત=સારી રીતે રક્ષણ કરેલા

કટ્ટો=ખારીલો; જખરો

વિગ્રહ=લડાઈ; જુદ્ધ

દરમિઆન=વચલા વખતમાં

વ્યવસ્થા=ગોઠવણ

આખાદ=મુખી

કારકીર્દી=અમલ

વિસ્તાર=ફેલાવો

પગપેસારો=દાખલ થવું તે

અણુખનાવ=તકરાર

ધર કુટવાનો=માંહોમાંહે લડાઇ થવાનો

સમયસૂચકતા=વખત વિચારી ચલા-

વવાનો ગુણ; ઘટતો ઉપાય જલદી

સૂઝે એવી બુદ્ધિ

પ્રસંગોપાત=વખતો વખત

જહોજલાલી=આખાદી

અનુપમ=(અન+ઉપમ) = જેની

સરખામણી ન થાય એવી

આણુ=દુવાઇ; હુકમ

અધાધુધી=ગેરખદોખસ્ત; અવ્યવસ્થા

પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર

ડોલાવી=કમજોર કરી

અભિષેક=ગાદીએ બેસનાર નવા રાજા

ઉપર પાણી દૂધ વગેરેની જે

ધારા કરવી તે

છત=જાજ

અલંકાર=ધરેણાં

પાઠ પઢ.

કલાઇવ=ઇસ્ટ ઇન્ડિઆ કંપની તરફનો

અંગ્રેજ સરદાર અને ગવર્નર

જનરલ

પહેલીનો "ડિક્શન શિક્ષક" અઢી આના. [૮૯

પલાસી=ખંગાળમાં એક શહેર છે
(એનું મૂળ નામ પલાસ હતું
કારણ કે એ ઠેકાણે અકબરના
વખતમાં પલાસ=ખાખરનું વન
હતું.)

હયાત=જીવતો

સંભવ=આશા

કાઠી=વખાર; જથાખંધ માલ ભર-
વાનું ઠેકાણું.

વિષ=ઝેર

કારામહ=કેદખાનું

નૌકાધિપતિ=દરિઆઈ લશ્કરરતો
સેનાપતિ

સમર્થ=જોરાબર

હલ્લો=હુમલો

ધડો=વિચાર

જલદ=તીખો; ગુસ્સાવાળો

આવેશ=જુસ્સો ઝનૂન

સલામતી=કાયમપણું

કામળ=જડમૂળ

પરિચય=સહવાસ; ઓળખાણ

તરકટ=કાવતરું

દસ્તાવેજ=લેખ

કુચ=મુકામ ઉઠાવી આગળ ચાલવું તે

ભેટો=મેળાપ

વફાદાર=નીમકહલાલ; રાજલકત

ધસારો=હલ્લો; ચઢાઈ

પાંખ=ખાજુ

મોરચો=લશ્કરના જે ભાગમાં તોપ

ગોદવેલી હોય તે જગો.

પાટનગર=રાજધાનીનું શહેર

ફરમાન=હુકમ

પાઠ પદ.

કૌસીલ=કારભારી મંડળ

જમીન=કબુલાત આપનાર

રેસિડન્ટ=મોટા દેશી સંસ્થાન પર

દેખરેખ રાખનાર અંગ્રેજ સરકાર

તરફનો અમલદાર

આડત્યા=મારફતીઆ; એજન્ટ

પરવાનો=રજા ચિઠ્ઠી; પાસ; સનદ

સોસવું=વેડવું; ખમવું

સમાધાન=નિવેડો; તોડ

પરાભવ=હાર

ઉઘાડો સ્વાર્થ=ખુદી મતલબ

નિર્મૂળ=(નિર+મૂળ)=ખંધ; સમાપ્ત

વેરાગી=વેપધારી રખડતા સાધુ

૬૦] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યેકોત્તરમાળા ઠાઠા આના.

ચાંચીઆ=દરિઆઈ લુટારા

ઇલકાબ=પદવી; ખિતાબ

જનરલ=મોટા

દુરદેશીપણું=દીર્ઘ દષ્ટિ; લાંબો વિચાર

તહ=સલાહનો ઠરાવ

વિધન=હરકત

ફાટફૂટ=કુસંપ

ડોલમડોલા=કમજોર

મસલત=છુપો વિચાર

વાલી=રક્ષક; હિમાયતી

ચીરીને=ઓળંગીને

નામોશી=કલંક

ખુશકી=જમીન માર્ગ

જખરદસ્તી=જોરજીલમ

ખંભીર=મોટા

આરોપ=દોષ

રખર=સનમુખ; સામે

સદર દિવાની કોરટ=હાઇ કોરટ

અદાલત=કચેરી; કોરટ

પાઠશાળા=ઉચ્ચ જ્ઞાન આપનારી

શાળા

ઉત્તેજન=મદદ

પાઠ ૬૦

આગળ પાડેલો=આગેવાન કરેલો

અમલ=સત્તા

ધુસરા=ખોળ

પ્રતિષ્ઠા=આખર

સન્નિધિ=પાસે; નજીક

સમર્થ=દલાડાવાળી

પ્રતિષ્ઠિત=માન પામેલા

મંત્રી=સલાહ આપનાર

દહ=કાયમ; અચળ

ઉદ્ધાર=તારણ; ઉચ્ચ સ્થિતિ

કુમક=મદદ

ભરમાવે=ભોળાવે; ખોટું સમજાવે

નાખુદ=નાશ

સનંદ=પરવાનો

સમારંમ=મોટા કામની ઠાઠમાઠથી

કરેલી શરૂઆત

દખદખો=દમામ; ધામધુમ

ખિલત=ભેટ; સરપાવ

નજર=નજરાણું; ભેટ

આભૂષણ=કીમતી ધરેણું

કલમ દાન=કલમ રાખવાનું યોજનું

પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૯૧

સાત્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય
 સિધાવી=માન સાથે પધારી
 વંશપરંપરા=એકજ કુળમાં ઉતરી
 આવેલા
 પ્રતિનિધિ=ખીજને બદલે કામ કરવા
 નિમાયલો માણસ; એજટ
 ધનાયત ક્યો=ભેટ ક્યો
 પૂર્વજ્ઞે=(પૂર્વ=પહેલાં+જ્ઞ=જ્ઞ-મેલા)
 પહેલાં જ્ઞ-મેલાં તે; ધરડાંવરડાં
 પદવી=દરજ્જો
 સ્મરણ કરાવી=યાદ દેવડાવી
 પગરખાં=(રખાં એ રક્ષા ઉપરથી)
 પગનું રક્ષણ કરનાર; જોડા
 કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કારભાર ટકે
 ત્યાં સુધીનો વખત; અમલ
 ટીકા કરવી=ગુણ દોષ દેખાડવા તે
 નજીવી=(ન+જીવ+ધ) જીવ વગરની;
 હલકી
 પતરાજી=સેખી; ખડાઈ
 નામોશી=હીણપત; શરમ
 અધમ=નબળી
 અદ્સોસ=પસ્તાવો
 જાગીર=રાજ્યના અંગની કોઈ મોટી

સેવા બજાવ્યા બદલ રાજા તર-
 ફથી જે જમીન, ગામ કે વર્ષાસન
 મળે છે તે
 વડીલે મુતલક=સ્વતંત્ર એલચી
 ડોલી=હાલી; નરમ પડી
 ધોકો=હરકત; નુકસાન
 રાજ્યદારી=રાજ્ય કારભારી
 ગણના=ગણતરી
 પાઠ ૬૧.

પલટણુ=લશ્કરની ટુકડી
 નામના=આખર; ખ્યાતિ
 ખટપટ=તકરાર
 અલગ=અળગું; આધું
 રૂચું=ગમ્યું
 વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ
 ઝંઝુમતાં=વિંટાઈ વળતાં
 ક્વાયતી=ઢિલથી કેળવાયલું
 પાયદળ=પગે ચાલનાર લશ્કર
 રસાલો=ધોડેસ્વાર પલટણુ
 મહાસમર્થ=ઘણો જખરો
 યોજના=ગોઠવણ
 કુશળ=હોશિયાર
 જળાશયો=પાણીનાં સ્થળો

૯૨] ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

ભાગણી=ધનુષ

પ્રખળ=જેરાવર

તત્પર=તૈયાર

જીમર=દિલ

ખરબાદ=નકામો; પાયમાલ

ખહેતર=કલ્યાણ; ભલું

નામાંકિત=નામીયો

ખિતાબો=ધલકાળ

સૂઝ=નજર

પાઠ ૬૨

સંધિ=સલાહ

અંધાધુંધી=અધેર; અવ્યવસ્થા

જીમો=જોખમ; જવાબદારી

ગુપ્ત મસલત=છુપા વિચાર

દહાડો વળવો=ઉંચી સ્થિતિ થવી

આગ્રહ=અતિશય કહેવું તે; કાલાવાલા

ઉત્તેજન=ઉશ્કેરણી; પુષ્ટિ

વ્યર્થ=ફેાકટ; નકામું

રાહ=વાટ

વિષમ=તરેહવાર; ગભરામણવાળા

તત્ક્ષણુ=તરતજ; તેજ વખત

ઉદ્ધત=ખેઅદમ; વિવેક વગરનો

પેન્સન=નોકરી પરથી છુટા થવા

પછી ગુજરાનને માટે નાણું

આપ્યા કરવું તે

તજરકેદ=ખેડી વગેરેનું બંધન નહિ

પણ મુકરર કરેલી જગાએથી

ખસાય નહિ તેવી રીતની કેદ

પાઠ ૬૩

મહંત=મોટો પુરુષ; મહાત્મા

વચનામૃત=વાણી રૂપી અમૃત;

બોધના શબ્દો

પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના

માંસાહારી=(માંસ+આહાર=ખોરાક +ધ) માંસ ખાનાર

મંડાણુ=પાયો; શરૂઆત

શિરચ્છેદ=(શિર=માથું+છેદ=છિદ્ર

ખતુ, કાપવું)=માથું કાપવું તે

દહતા=અડગપણું

ગુરમંત્ર=કામ પાર પાડવા માટે

કરેલા યુક્તિવાળા વિચાર

ઉપરવાસના=ઉપલાણના

અજીત=જીતાય નહિ એવો

જેર કરવું=તાખે કરવું

વર્તાવી=ફેાવાવી

ખાંખ=પક્ષ; આશ્રય

નિર્ભય=(નિર્+ભય)=ભીક * વગરનું
અભિપ્રાય=વિચાર; તર્ક
પ્રસક્ષ=(પ્રતિ=સામે+અક્ષ=આંખ)
આંખની સામે; નજરો નજર
ખેવફા (ફ)=(ખે=બિના+વફા=ભલું
ચહાવું)=ભલું નહિ ચાહનાર.

કેર=જીલમ
રણુક્ષેત્ર=લડાઈનું મેદાન
પીછો=પૂંઠ; પીક

પાઠ ૬૪.

ધોર=ભયંકર
અંકાએલી=નિશાન થએલી; ઓળ-
ખાએલી

કસોટી=પરીક્ષા
ખાલસા કરવું=જે જમીન કે
ગામની પેદાસના વસુલ લેનાર
માલીક સરકારે થવું તે
અસંતોષ=ધીરજ નહિ તે
અત્રે=અહિં

ભથ્થુ=ભાથું; મુસાફરી ખરચ
પ્રકોપ=ગુસ્સો
ચેપ=અસર; લાગણી
સિમાડો=સરહદ

તખ્તસીન=ગાદીએ બેસવું તે
ઔથ=આધાર
સરંજામ=સામાન
પગરવ=પગલાનો અવાજ (રવ=
અવાજ)

સીડી=નીસરણી
મોખરો=આગળનો ભાગ
ડોળી=ધાયલ માણસને ઉંચકી લઈ
જવાની ઝુલતી માચી
જંગ=મોટી લડાઈ.

અખળા=(અ+ખળ+આ=નારી
જાતિનો પ્રત્યય)=ઝેર વગરની; સ્ત્રી

પાઠ ૬૫.

દત્તક=દીકરા વગરના માણસે બીજાના
દીકરાને લઈ પોતાનો વારસ
ઠરાવવો તે

સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઈત) સારી રીતે
ખચાવ કરેલો

વૃદ્ધિ=વધારો

તગાવી=ખેડુત પાસે ખેતી કરવાનું
સાધન ન હોવાથી સરકારે તેની
પાસે ખત લખાવી લઈ જે નાણું
અથવા સાધન આગળથી ધીરેલું તે

૯૪] ચોથી ચોપડીના અર્થ સાડા સાત આના.

સમગ્ર=બધી બાબતનો

દુખળાં=બળ વગરનાં; દુકાળીઆં
(સંસ્કૃત દુર્બળ ઉપરથી)

દાષ=જાણનારી; સોયાણી
સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને નાણાંની

મદદ આપવી તે

વરિષ્ઠ=મોટી

ભરતી થવી=વધારે થવો.

ફિલસુફી=તત્ત્વજ્ઞાન; હરકોષ વિષયના
ધર્મ શોધવા સંબંધીનું જ્ઞાન

અગ્રણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬.

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીનાં ૫૩ ઓળખવાની વિદ્યા

વેત્તા=જાણનાર

સમાવેશ=સમાસ

ઉદ્ભિજ્જ=વનસ્પતિ

કવચ=ઢાંકણ

પોપડો=ઉપરનું ૫૩

અનુમાન=અટકળ; ધારણા

પૃષ્ઠ=ઉપરનું ૫૩; બાજુ;

અંશ=ભાગ

પાઠ ૬૭.

સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય
સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે. એ પહેલાં
સયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯
માં એ નહેર ખુલ્લી મુકાઈ.

ટાયર અને સીડન=એ એશિઆઈ
તુર્કસ્તાનમાં શહેર હતાં એમાં
પ્રથમ કાચ બન્યો હતો.

પાલેસ્ટાઇન=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનનો
નૈર્ઋત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનું
પવિત્ર સ્થાન છે

પોઠો=પીઠપર માલ ભર્યો હોય
એવા બળદોનાં ટોળાં

રૂમી=રોમના રહેવાશી

અલેક્ઝાંડ્રિઆ=એ મિસરમાં
બંદર છે

સ્મર્ના=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનનાં
એશિઆમૈનરનું મુખ્ય શહેર છે

બસરા=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનમાં
યુફ્રેતિસ નદીને કાંઠે બંદર છે

ટ્રેબિઝાંડ=કાળાસમુદ્રને કાંઠે મોટું
બંદર છે (એમાં સુતરાઉ કાપડ
પર રાતો રંગ સારો ચઢાવે છે)

જનોઆ=છટાલીમાં જનોઆ નામના

પાઠ ૬૮.

અખાત ઉપર બંદર છે

પ્રસંગ=લાગ; વખત

ઘાટ=પર્વતમાંથી જવાઆવવાના રસ્તા

કેરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર

સફળ થયા=પાર પડ્યા; ફાળ્યા

નીલ નદીને કાંઠે છે.

સોઈ=સવડ

ખેદીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ—મુંબઈથી એડન જળ માર્ગે કેટલાક મૈલ દૂર છે ? એ શહેર અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં કયા સનમાં આવ્યું ? એડનથી સુએઝ બંદર કેટલા મૈલ દૂર છે ? એ નહેર કોણે બાંધવા માંડી અને તે ક્યારે પુરી થઈ ? એ નહેર બાંધતા કેટલો ખર્ચ થયો ? એ નહેરની લંબાઈ પહોળાઈ કેટલી છે ?

પાઠ ૬૯,

પોર્ટ=બંદર

કાલે=ફ્રાન્સમાં શહેર છે.

જોગવાઈ=વખત; તક

જીપ્સાલ્ટર=એ એજ નામની સામુ-

પ્રિડિસી=છટાલીમાં બંદર છે

દ્રધુનીપર ધણો મોટો કિલો છે

માર્સેલસ=ફ્રાન્સમાં ભૂમધ્ય સમુદ્ર

(એ સને ૧૭૦૪ માં અંગ્રેજ

કાંઠે બંદર છે

સરકારના તાબામાં આવ્યો)

વમળ=પાણીમાં થતાં કુંડાળાં; ભરમા

ખેચેની=અસુખ

સાર્ડીનિઆ=એ છટાલીમાં બેટ છે

પ્રિમથ=ઈંગ્લાંડમાં નૌકાસેનાનું

કાર્સીકા=એ ફ્રાન્સમાં બેટ છે

સ્થળ છે.

ઓનીફ્રીશીઓ=એ છટાલીમાં સાર્ડી-

બીચીહેડ=એ ઈંગ્લાંડમાં ભૂશિર છે

નિઆ ને કાર્સીકાની વચ્ચે

ડોવર=એ ઈંગ્લાંડમાં શહેર છે

સામુદ્રધુની છે

ટેમ્સ=ઈંગ્લાંડમાં નદી છે એ

નદીપર લાંડન શહેર છે

વિલાયત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલાં પોર્ટગીઝ, અંગ્રેજ

ફ્રેંચ વગેરે આટલાંટિક મહાસાગરમાં થઈ કેપ ઓવ ગુડ હોપ ઓળંગી હિંદી મહાસાગરમાં થઈ હિંદુસ્તાન જતા હતા. આ રસ્તે વિજાયતથી હિંદુસ્તાન આવતાં ત્રણ મહીના લાગતા; હાલમાં એ સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે. (૨) મુંબઈથી આગબોટમાં બેસી અરબી સમુદ્રમાં થઈ એડન ઉતરે છે, ત્યાંથી લાલ સમુદ્રમાં થઈ સુએજની સામુદ્રધુની આગળ મિસરમાં અલેક્ઝાંડ્રિયા બંદરે ઉતરે છે. અલેક્ઝાંડ્રિયાથી ચાર રસ્તે જવાય છે. (૧) અલેક્ઝાંડ્રિયાથી આગબોટમાં બેસી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં માલ્ટાબેટ આગળ થઈ જીબ્રાલ્ટરની સામુદ્રધુનામાં જાય, પછી આટલાંટિકમાંથી પોર્ટગાલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇંગ્લિશ ચાલનમાં સૌધામ્પટન બંદરે ઉતરે. એ રસ્તે જતાં ૧૬ દિવસ લાગે છે, (૨) અલેક્ઝાંડ્રિયાથી માલ્ટા બેટ આગળ થઈ ફ્રાન્સના માસેલ્સ બંદરે ઉતરે ને ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતાં ૨૧ દિવસ લાગે છે. (૩) અલેક્ઝાંડ્રિયાથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં અને ત્યાંથી આડ્રિઆટિક સમુદ્રમાં થઈ વેનિસ બંદરે ઉતરે ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી ઇટાલી, સ્વિટ્ઝરલંડ, જર્મનીમાં થઈ ફ્રાન્સના કાલે બંદરે ઉતરે અથવા બેલજિયમના એસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગબોટમાં બેસી ડોવર કે લંડન જાય એ રીતે જતાં ૧૯ દિવસ લાગે છે. (૪) અલેક્ઝાંડ્રિયાથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં થઈ ઇટાલીને પૂર્વ કાંઠે ટ્રિડિસી બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી બોલોના, મિલાન અને સ્વિટ્ઝરલંડમાં થઈ ફ્રાન્સમાં કેલે બંદરે અથવા બેલજિયમમાં એસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે; પછી ત્યાંથી આગબોટમાં બેસી ડોવર કે લંડન જાય આ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિજાયતની ટપાલ તથા ધણી ખરા ઉતાડિઓ આ રસ્તે જાય છે.

પાઠ ૭૦.

ખારું=ઢરીઆનું મુખ; ખંદર
 ધ્રિજ=પૂલ
 ધ્રિટશ્ચમેટ=ગ્રેટધ્રિટન અને આય-
 લાંડ બેટ
 સમૃદ્ધિ=દોલત
 ચોડા=પહોળા
 પીત્તા=ફણગા
 હિંસારી=હિંસા કરનાર; હિંસક
 માવજત=સંભાળ; ખરદાસ
 ગ્રેનિટ=એક જાતનો દાણાદાર પથર
 સુવડતા=ચોકખાઇ
 આરંભ=શરૂઆત

પાઠ ૭૧.

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત
 પાર્લમેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય
 સભા (સાધારણ લોકોની, અમી-

કોમન્સની સભામાં મુખ્ય બે પક્ષ છે, (૧) લિબરલ=રૈયતના
 હાલમાં રહેનાર. કોન્ઝરવેટીવ=રાજ્યના હાલમાં રહેનાર. એમાં જે પક્ષના
 વધારે મત આવે તે પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે છે. પ્રથમ કોઇ
 કાયદો કરવો હોય તે રૈયતની સભામાં મુકાય છે, તે ત્યાં ત્રણ વાર
 પસાર થઇ અમીરોની સભામાંથી કેબીનેટમાં જાય છે, તે કેબીનેટવાળા
 પછી રાજની સહી માટે મોકલે છે. પાર્લમેન્ટમાં કોમન્સની સભાનું

રોની અને રાજની સભા મળાને
 પાર્લમેન્ટ કહેવાય છે)
 ઉમરાવ=લૉર્ડસ
 ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઓફ-
 લૉર્ડસ
 હાઉસ=સભા
 કોમન્સ=સાધારણ લોક
 રૈયત સભા=હાઉસ ઓફ કોમન્સ
 ધર્માવ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ+અક્ષ=
 આંખ) ધર્મગુરુ (ઇંગ્રેજમાં
 બીશપ અને મોટા ગુરુને આર્ય
 બીશપ કહે છે)

લસ્ટક=હાથમાં; તાબામાં
 પ્રિવિકાઉન્સિલ=એ નામની ઈંગ્લાંડમાં
 સૈથી મોટી ટ્રસ્ટ છે.
 મંત્રિમંડળ=પ્રધાન મંડળ; કેબીનેટ
 કાઉન્સિલ

૬૮] ચોથા મિત્રણે “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના

જેર વધારે છે. વિલાયતમાં કાયદાનું માન ધણુંજ છે. રાજ પશુ કાયદા વિરુદ્ધ ચાલે તો શિક્ષાપત્ર ગણાય છે. આગળ ઇ. સ. ૧૬૪૯માં પહેલા ચાર્લ્સને તથા બીજા જેમ્સ રાજને ૧૬૮૮માં રૈયત વિરુદ્ધ વર્તવાથી સજા ખમવી પડી હતી. ઈંગ્લેન્ડ કાયદામાં હાલ એવી કહેવત ચાલે છે કે ‘રાજ કદી ચુનો કરતોજ નથી’ એની મતલબ એ છે કે રાજના હુકમથી કોઈએ કંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય તો તેની સજા રાજના તરફનો હુકમ માનનાર અમલદારને થાય છે, પણ રાજ તે બાબત જોખમદાર નથી. કારણ કે રાજનું કહેવું કાયદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવું જોઈએ. આવા સારા કાયદાને લીધે ઈંગ્લાંડનો કાયદો બાબત દેશ કરતાં વખણાય છે. એથી લોકોના જનમાલનું બરાબર રક્ષણ થાય છે. લોકોના આત્માની વધે છે, કોઈ નાથી જીલમ થતો નથી અને ચઢતી હાલતમાં આવે છે.

પાઠ ૭૨.

ફ્રાન્સ=એ યુરોપખંડમાં ગ્રેટબ્રિટનની

દક્ષિણમાં દેશ છે

બ્રાઇરા=થોડા ઉંડા

ધાડી=વધારે ગાંઠ

ફળદ્રુપ=રસાળ

મોર=આંબા, આમલી વગેરેના ફૂલ

મધમધાટ=બહેક બહેક

દોળાવ=ઢાળ

લેઓન્સ=હોનને સોન નદીના સંગ-

મપર બીજા નંબરનું કહેર છે.

ક્રાંક=ફ્રાન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆની કિંમતનો રૂપાનો સિકકો

દશાંશ=જે અપૂર્ણાંકના છેદ દસ, સો, હજાર એમ દસના દસ ગણા હોય તે

સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય ઉપ્યુટિ=મદદગાર [સભા

પ્રેસિડન્ટ=અધ્યક્ષ; પ્રમુખ

સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ

અરમાર=લડાઈના વહાણનો કાફલો

પાઠ ૭૩.

અધોર=મયંકર; બિહામણા
કલણુ=જે પાણીવાળી જગામાં
પગ ઉંડા ઉતરી જાય છે તે;
ખુંચી જવાય એવી જમીન
સરાસરી=સરેરાસ
કવાસ=જળ, મધ, અને મીઠું

મેળવીને તેનું પાણી કરે છે તે
પેટ્રોગ્રેડ=નીવા નદી પર રશિઆની
રાજધાનીનું શહેર છે
પ્લાટિનમ=એક જાતની ધાતુ
સેન્ટપીટર્સબર્ગ=રશિઆની રાજ-
ધાનીનું શહેર નીવા નદીપર હતું.
એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળું

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં પહેલા બીજા અને ત્રીજા નંબર-
રનું રાજ્ય ગણાવો. વસ્તીના પ્રમાણમાં પહેલા, બીજા અને ત્રીજા
નંબરનું રાજ્ય ગણાવો. રશિઆના રાજ્યના મુખ્ય ફેટલા તે કયા
કયા ભાગ છે? યુરોપખંડમાં સૌથી મોટામાં મોટી નદી, મોટામાં
મોટું મીઠા પાણીનું સરોવર અને મોટામાં મોટું ખારા પાણીનું
સરોવર કયું છે? એશિઆઈ રશિઆના ભાગ ગણાવો. રશિઆમાં
કયા કયા પર્વતો છે અને તેમાં શેની શેની ખાણો છે? ફેરોસીન
તેલ કયાંથી નીકળે છે? બાકુથી બાતુમ ફેરોસીન લઈ જવા માટે શી
ગોઠવણ કરી છે? રશિઆની હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું છે,
અને જુની રાજધાનીનું શહેર કયું હતું? રશિઆના રાજ્યને શું
કહે છે? રશિઆના રાજ્યના ઇતિહાસનો આરંભ ક્યારથી થયો?

પાઠ ૭૪.

બાબીલન=એ એશિઆઈ તુર્કસ્તા-
નમાં શહેર છે (એમાં સિકંદર
ઈ. સ. પૂર્વે ૩૨૩માં મરણ
પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચઢતીમાં આવી
અસ્ત થયાં=નાશ પામ્યાં
આર્મિનીઅન=આર્મિનીઆના
રહેવાસી

૧૦૦] બીજી ચોપડીનો "ડિક્શન શિક્ષક" ત્રણ આના.

કોન્સ્ટિટ્યુટીનો પદ્મ=મસ્તબુલ
લાદીને=નાખીને
બેદાના=એક જાતની આપધી
કમાવેલાં=પકવેલાં
સર્વોપરિ=(સર્વ+ઉપરી)=મધ્યથી
ચલિઆતું
ઉર્મિઆ=એ ઇરાનમાં સરોવર છે
સંત=સાધુ; ત્યાગી; વેરાગી
પરસેપોલીસ=પારસીપુરી
શિરાજ=ઇરાનમાં શહેર છે એમાં
સાદી અને હાજી નામે કવિ
જન્મ્યા હતા.

આયાત=પરદેશથી આવતો માલ
નિકાસ=પરદેશ જતો માલ
તહેરાન=ઇરાનની રાજધાનીનું
શહેર

અરથોસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫.

ક્ષેત્રફળ=લંબાઈ અને પહોળાઈનો
ગુણાકાર

બોડા=ઝાડખાત વગરના

પુરાં=પુરતા; બોધએ તેટલા

જમાનો=બુગ
ધાધરો=ધેરવાળો રણીઓ
બૂપણુ=શણાગાર
પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીનું
શહેર છે.

ધરડા વરડા=પૂર્વજો; આપદાદા
કોરીઆ=એ ચીનમાં ક્ષીપકલ્પ છે
નવાસવા=અબ્નણુ
પકિત=વર્ગ
નિપુણુ=હોશિયાર
ટોકિઓ=યદો; જાપાનની રાજધાની
નું શહેર છે

પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદાર્થ
વાસ્તવિક=ખરેખર
રપટ્ટ=અરાખર
અવકાશ=ખાલી જગ્યા; પોલાણ
સિદ્ધ=સાબીત
સંબંધાકર્ષણુ=(સંબંધ+આકર્ષણ)
=પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને
જેથી રાખે છે તે.
સમુહ=જથો

સવાલ—દુનિયાની વસ્તુઓ જોતાં તેના કેટલા ભોટા વર્ગ

ત્રાજા ધોરણનો “મુખ્યચલિત શિક્ષક” અહીં આના. [૧૦૧

પાંડી શકાય અને તે કયા કયા ? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ શાને લીધે પડ્યા ?
દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમાં ફેર પડવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૭.

છલાછલ=માથામાથ; ટંકોટક
અભેદપણું=સુદા ન પડવાપણું
બુંદ=ટીપું
પરમાણુ=કોઈપણ વસ્તુનો અત્યંત
ઝીણો ભાગ
છિદ્રાણુ=(છિદ્ર+આણુ)=કાણુંબાણું
સંકેતન=સંકેત જવું તે

જડ=ચેતન વચરતું
અદૃશ્ય=નહિ દેખાવું; શુપ્ત
બાધ્ય=માફ; વરાળ
જડત્વ=જડપણું; પોતાની મેળે હાલે
નહિ તેવું
સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=
અસલ રૂપનસ્થાપક=સ્થાપનાર)
અગાઉની સ્થિતિમાં આવનાર

સવાલ—પદાર્થમાં સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮.

સમતોલપણું=સરખાપણું
સ્થળાંતર=(સ્થળ+અંતર)=જગ્યામાં
ફેરફાર
સ્થિરતા=દાયમપણું
ક્રિયાધિ=કારણ

વિકાર=ફેરફાર
બાહ્ય=બહારની
ગતિમાન=ગતિવાળું; ગતિમાં હોય
તેવું
અવસ્થા=હાલત
વલણુ=ધ્વજા

સવાલ—જળનું સમતોલપણું દાખલો આપી સમજાવો. પદાર્થો
સ્થળાંતર થવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૯

હાળ=દોળાવ; સરખી હાળ પડતી
સપાટી
અર્થાત્=મતલબ કે

ટોટા=ખેડ
સાદું=મદલો; અવેજ
યાંત્રિક=યાંત્રની

સવાલ—દાદરો, સીડીઓ અને કુંગરના રસ્તા એ કયા યંત્રના સાદાં રૂપાંતર છે? ઢાળ શી રીતે બને છે? ઢાળમાં ઉંચાઈ વધે તેમ લાભ ઓછો થાય કે વધારે? ઢાળમાં કેટલી રીતે બળ લગાડાય છે અને કદ કદ? જૉ બે રીતે લગાડાય છે. ૧) ઢાળની સમાંતર દિશામાં. ૨) પાયાની સમાંતર દિશામાં. બળમાં લાભ કયારે વધારે અને કયારે ઓછો થાય? ઢાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જોવો છે?

પાઠ ૮૦.

ફાયર=પાયા આગળ જોડાઈ ગએલો.

બે ઢાળવાળો કડકો.

પેચ=ફેર; રફૂ

સ્થાયી=કાયમ

વકાસ=ફાટ

ગોદી=ખાંધેલી ખાડી; વહાણ

સમારવાની જગા

મરોડી=ફેર

આસ=ધરી

દુમકલાસ=એ નામનું યંત્ર, (એ

ધરના થાંભલા ઉંચકવા વગેરે

કામમાં વપાય છે)

પસિઆર=ખીલી ધાલવાનું નાકું

અન્ય=ખીજા

વા=અથવા

નર=ખીલીના દોરા

ફાયર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઈ ગએલા બે ઢાળને ફાયર કહે છે. એમાં બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે. ફાયરની લંબાઈ તે ઢાળનો પાયો છે સુધાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાંસલો, કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે ફાયર છે. તેનાપર બેંચાણ કે દબાણ કરવાથી બળ લાગતું નથી. પણ ઉંચેથી ધા માર્યાથી બળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપવું સહેલું પડે છે, તેથીજ હોડી, વહાણ, પક્ષીની પાંખ, માછલાં વગેરેનો આકાર ફાયર જોવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાંતર બળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે; અંગ્રેજીમાં એને રફૂ કહે છે. પેચ

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૧૦૩

ચોપડીઓ, ગાંસડીઓ વગેરે દાખવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

સાર—બધી યાંત્રિક શક્તિઓમાં આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવાનો છે કે “અંતરમાં જેટલો ટોરો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે.”

પાઠ ૮૧.

ગુરુત્વાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=ભારેપણું+
આકર્ષણ=ખેંચાણું)=પૃથ્વી ભારના
પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને ખેંચે છે તે
આકર્ષણ=ખેંચાણું(આ=મર્યાદા+
કૃષ=ખેંચવું+અન)=ખેંચવું તે;
ખેંચાણું. આકર્ષણ મુખ્ય પાંચ
જાતનું છે ૧) ગુરુત્વાકર્ષણ ૨)
સ્નેહાકર્ષણ ૩) કેશાકર્ષણ ૪)

લોહચુંબકાર્ષણ ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ
કેશાકર્ષણ=લુગડાની કાર પાણીમાં
ખોળાએ છીએ ત્યારે ઉંચે પાણી
લુગડું ભિંન્નય છે તે
તત્ત્વવેતા=તત્ત્વજ્ઞાની
નિરીક્ષા=ધારીને જોવું તે
ચાંપનો કાંટો=કાટલાં વગર તોળા
શકાય એવો કાંટો

ઉપયોગી સાર—બધી વસ્તુઓને આકર્ષણ બે પ્રમાણમાં
લાગે છે. ૧) રજકણના પ્રમાણમાં. ૨) અંતરના પ્રમાણમાં. રજકણનું
સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછું; અને અં-
તરનું વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અંતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછું. ને
અંતર થોડું તેમ આકર્ષણ વધારે. ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ
તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનું કારણ એ છે, કે હવાપર વધારે આકર્ષણ
થવાથી તે ચારે તરફ દબાણ કરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો, વરાળ
વગેરે હલકાં હોવાથી તેના પર તરે છે. મતલબ કે હવા તેને ટેકવી
રાખે છે, જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચેજ પડે
ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના પૃષ્ઠ

ઉપર મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ધરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાભાગર હોઈ સકતજ નહિ. પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમાં રહેતી છે. આકર્ષણની શોધ સર આસાફ ન્યૂટન નામના એક વિદ્વાને કરી છે. એ વિદ્વાન ઇ. સ. ૧૬૪૨થી ૧૭૨૭માં થઈ ગયો.

પાઠ ૮૨.

ગુરુત્વમધ્યબિંદુ=ભારની વચ્ચેનું
ટેકાણું; હરકોઈ પદાર્થના જે
ટેકાણેને ટેકા લીધાથી તે પદાર્થ
બરાબર લોળાય તે ટેકાણાને
તેનું ગુરુત્વમધ્યબિંદુ કહે છે.
ગુરુત્વમધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ
હોય એમ નથી; પણ ભારની

વચ્ચેજ હોય છે,

ગુરુત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યબિંદુથી
પૃથ્વીના મધ્યબિંદુ સુધી દોરેલી
જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર
રહેવાનો અને પડવાનો આધાર
એના પર રહેલો છે)
સમતોલ્ય=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી.
પણ ભારની વચ્ચે હોય છે. પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો
આધાર ગુરુત્વરેખા પર રહેલો છે. જે ગુરુત્વરેખા પાયામાંથી ખસી
જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી
પડતો નથી. કુસ્તી કરનારા મગ પહોળા રાખે છે તેનું કારણ એજ
છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે.

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ; નાદ
ઇન્દ્રિય બોધ=ઈન્દ્રિયને જ્ઞાન
લોલક=લટકણ

બેશક=(બેનશક) નક્કી
પડ્યો=સામે અવાજ; પ્રતિધ્વનિ
તરંગો=ભોળાં
ગુચવણુ=અવધડ; અગવડ

અવાજ—અવાજ એટલે શું તે સમજવો. મોજાં શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજવો. અવાજ બધી દિશામાં સંભાળવાનું કારણ શું? અવાજને ગતિ કોણુ આપે છે? અવાજ દર સેકન્ડે કેટલા કુટ ચાલે છે? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાય છે?

પાઠ ૮૪.

ઉણ્ણતા=(ઉષ+ઉનું થવું+તા)=ગરમી

ધર=ધણો ઠંડો અને પાતળો વાયુ

રૂપી પદાર્થ

ધટ=જડો

પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+પ્રત)=તેજસ્વી

ત્વરા=ઝડપ

પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક

મોજાં=તરંગો

ગતિ=ગળિ; શક્તિ

અવકાશ=ખે જગા વચ્ચેનું છેદું

પસરે=ફેલાય

સહજ=થોડી મહેનતે

અણુ=રજકણ

પ્રતિસારક=ફટું પાડનાર

મનોરંજક=આનંદકારક

વિરંગી=(વિ+રંગ+ઈ)=તરેહ તર-

હના રંગવાળું

ન્યોતિ=દીવાની સળગતી વાટ

પાઠ ૮૫.

વાહક=લપ જનાર; લેનાર

મંદવાહક=(મંદ=ધીમું+વાહક=

લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લપ

જનાર

મધાર્ક=દારનો અર્ક

સંસર્ગ=સંબંધ

ભ્રમણ=ભટકવાપણું

ઉણ્ણતાનયન=રજકણોને સાથે

લપતે ગરમીનું પસાર થવું તે

ઉણ્ણતાવહન=રજકણોમાં થઈને

ગરમીનું પસાર થવું તે.

આંદોલન=(આંદોલ=ડોલાવવું+

અન)=હાથ કરવું તે; ગતિ;

હાલવાની ક્રિયા.

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણુ=ઓગાળવું

દ્રાવણુમિંદુ=ઓગાળવાની હદનું

મિંદુ

આદિલી=હાલી

કૃતિમ=ખનાવટી

અભ્યાસ=મનન; અધ્યયન

ઉષ્ણતાબિંદુ=ગરમીનું બિંદુ

નિકટ=પાસે

કાલોનવોટર=એકઁ અગ્રેજી ક્લિપ

સવાલ—સેન્ટિગ્રેડ: ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં બિંદુ બરફ, સીસું, રૂપું, તથા સોનું કેટલે અંશે ઓગળે છે? બરફનું પાણી “ચતી વખતે ઉષ્ણતા-માપક યંત્ર પર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી? તે ગરમી કયા કામમાં ખપે છે અને તેને કેવી ગરમી કહે છે? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો. પાણીને સો અંશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃતિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનું બરફ કયા નિયમે ખનાવવામાં આવે છે તે કહો. માથું દુખતું હોય ત્યારે કાલોનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા શા માટે મૂકે છે? કુળમાંનું પાણી શા કારણથી ઠંડું રહે છે?

પાઠ ૮૭.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતાની

મળે પ્રકાશનાર; જે પદાર્થમાંથી

પ્રકાશ નીકળે છે તે. જેવા કે

સૂર્ય. દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે

પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશક)=બીજાના

તેજથી પ્રકાશનાર, જેવા કે ચંદ્રમા,

કાચ, લાકડું, માટી વગેરે

પરાવર્તન પામી=(પરા=પાછું+વર્ત

=વળવું+અન)=પાછો ફેંકાઈ

ત્વચા=ચામડી

જ્ઞાનનંતુ=(જ્ઞાન+તંતુ) શરીરમાં

ઝીણા તાર જેવી મગજને ખબર

પહોંચાડનારી નસો; જ્ઞાનરજ્જુ

કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

ભેદીને=અંદર પેસીને

સવાલ—અજવાળા ને ગરમીનું મોટું મૂળ કયું? આંધળા માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી? હરકોઈ પદાર્થ જેવા માટે કઈ

કદ ત્રણ ચીજો જોઈ એ ? જ. પદાર્થ, અજવાળું ને આંખ. સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રકાશનાં કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનો ઓળો શા માટે પડે છે તે સમજાવો. જાયડામાં અને આપણા ઘરમાં પ્રકાશ જોઈ શકીએ છીએ તેનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮.

ઘાડાઈ=જાડાપણું; જાડાઈ
અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)=
સરખાપણું નહિ તે
અનિયમિત=(અ+નિયમ+ઈત)=
નિયમ વગર
વક્રીભવન=(વક્રી=વાંકું+ભવન=
થવું)=એક જાતના પારદર્શક
પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પાર-
દર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશના

કિરણ વાંકા વળે છે તે.

પ્રમાણ=માપ

બેશ=સારી

પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ+સામું+બિંબ=
આકાર)=સામે આકાર

ઉંધી=અવળી; સામી

અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર નહિ તે

અસમાન=(અ+સમાન=સરખી)

સરખી નહિ તે.

સવાલ—આરસી સુરજની સામી ઘરવાથી આપણી મરજી પ્રમાણે કિરણો હરકોઈ દિશામાં શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાંથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનું પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતું નથી ? આરસીની સામે સીસાપેનની અણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શું માલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯.

રેખા=લીટી

અદ્ધધા=ઘણું કરીને

ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ મળી

ગએણું જતાવનાર લીટી

વસ્તુતઃ=ખરી રીતે

૧૦૮] મુખ્ય ઇલાકાની બુગોળની પ્રત્યેક ભાગના જાણના.

પાક ૮૭, ૮૮, ૮૯, નો સાર—અજવાળા તથા ગરમીનું મૂળ સુરજ છે. પ્રકાશના કિરણ વસ્તુઓ પર પડે છે, તે ત્યાંથી પાછા ફેંકાઈ આપણી આંખમાં પેસે છે તેથી હરેક વસ્તુઓ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. હરકોઈ પદાર્થ જોવાને માટે તે પદાર્થ, અજવાળું અને આંખ એ ત્રણ જોઈએ. પ્રકાશના કિરણના ગુણ—(૧) પ્રકાશના કિરણ પરાવર્તન પામે છે. જે પદાર્થનાં ઘૂંટ ચળકતાં છે તે ઉપરથી પરાવર્તન થાય છે, તે આંખ પદાર્થ પરથી પરાવર્તન થોડું થાય છે. (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાંથી પ્રકાશ આરપાર જઈ શકે છે. પણ અપારદર્શક પદાર્થમાં તેમ થતું નથી, કેમકે ત્યાંથી કિરણો પાછા ફેંકાઈ બીજે રસ્તે ચાલ્યાં જાય છે. પ્રકાશના કિરણ દબાતા જાય તેમ સામેના પદાર્થનો ઝોળો પડે છે. (૩) પ્રકાશના કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે. પ્રકાશ એક સેકન્ડમાં એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે. સૂર્યથી પ્રકાશને આવતાં ૮૧ મિનિટ લાગે છે, એની શોધ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળવેત્તાએ ઇ.સ. ૧૬૩૫માં કરી. (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમાં પોતાનું તેજ નથી, પણ બીજાનું તેજ તેમના ઉપર પડીને તે બધું પરાવર્તન પામે છે; તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશના કિરણ આપના મોં ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી આરસીપર પડે છે તે ત્યાંથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આંખમાં પેસે છે, તેથી આરસીમાં આપણું મોં દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણનો પતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણ=પાછા ફેંકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે. (૫) પ્રકાશના કિરણ ત્રાંસી લીટીમાં જવાથી તેનો આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉઘી દેખાય છે તેને લીધેજ પાણીમાં

ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉંચે જણાય છે. અથવા આરસીમાં બેઠાંજો તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે. બીજું પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે. (૬) પ્રકાશનાં કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશનાં કિરણ વાંકાં વળે છે. એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમાં મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડી વાંકી જણાય છે. કારણ કે કોડીઆમાં જે સળી મૂકેલી છે તેમાંથી નીકળતાં કિરણ દીવેલની બહાર સીધી લીટીમાં જતાં નથી પણ ખરડાય છે તેથી સળી વાંકી જણાય છે. વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આધેનાં પદાર્થ પાસે જણાય છે, સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રમાં અથવા દૂરબીનમાંથી જેતાં પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે. વક્રીભવન થવાથી અજવાળાના કિરણનું પૃથ્કરણ થાય છે ને તેથી તેના સાતે રંગ ભુદા જણાય છે.

પાઠ ૯૦.

ગર=અંદરનો માવો; ગર્ભ
ધર્ષણવીજળી=જે પદાર્થોને ધસવાથી

જે વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે
આકર્ષાય=ખેંચાય

સવાલ—ધર્ષણ વીજળી એટલે શું તે પ્રયોગ કરી સમજાવો. કયા કયા પદાર્થમાં વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે? કાચમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. વિરૂદ્ધ ગુણવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી ખતાવો. વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

દૂધો=પતંગની વચ્ચેની ઉભી ઢાંડી

બનધાર=અધારાએલું

ભંગ=નાશ

વિદ્યુતવાહક=(વિદ્યુત+વાહક)=જેમાં

ચક્રને વીજળી ઝટ વહી શકે
છે તે

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)સાપના

જેવો ઘાટ

ધારણા=અટકળ; અનુમાન

ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—વાદળામાંથી વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફેંકલીને શી ચોજના કરી? વાતાવરણમાં વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય છે એ બાબત કંઈ નિયમ છે? વીજળી ક્યારે પડે છે? મોટી ઇમારતનો વીજળીથી અચાવ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે? કેવા પદાર્થ પર વીજળી પડવાનો સંભવ વધારે છે? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થાય છે ને ગર્જના મોડી સંભળાય છે તેનું કારણ શું?

સાર—વીજળી કોઈ પદાર્થ પર પડી નુકસાન કરે છે તેમ એનાથી લાભ પણ ધણા છે. ૧) હલકી ધાતુ પર કીમતી ધાતુ ચઢવી શકાય છે. ૨) આગબોટ ચાલે છે. ૩) ભાંગેલા વહાણના ખોખાં દરીઆમાંથી ઉડાવી દે છે. ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા બનાવે છે. ૫) લાખો ગાઉની ખમર ટુંક વખતમાં પહોંચાડે છે. ૭) આગગાડી ચાલે છે. ૮) છખીઓ પડે છે. ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સંચાઓ એની મદદથી ચલાવાય છે. વગેરે વગેરે.

પાઠ દર.

વટી; સુકાની; ટંડેલ

નાવિક=(નૌ=વહાણ+ધક)=વહાણ-

અન્વય—(લોહ)ચુંબક લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે (છે); નાવિક હોકાયંત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજુતી—લોહચુંબક લોહને નચવે છે અને (હોકાયંત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામાં રાખે છે; માટે હોકાયંત્રથી વહાણવાળા ખરેખર

આશીશ દે છે.

લોહકાંત=લોહાને ખેંચનાર; લોહચુંબક
ચમક્યાણુ=એક જાતનું મટોડી
સાથે મળી ગએલું લોહું
આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણુ શક્તિ
ધુમરી=ચકરી

આભ=વાદળ
માલમ=કમોનના હાથ નીચેના
અમલદાર
ધર=હરકોષ વસ્તુ મૂકવા માટે
અંદરથી પોલી જે વસ્તુ તે; ખોખું

સવાલ—લોહાને ખેંચવાનો ગુણ શેમાં હોય છે? લોહાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોહચુંબકના કયા ભાગપર ચુંબક ગુણ હોય છે? લોહચુંબકનો ગુણ કઈ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે, એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હોકાયંત્રની શોધ આજથી કેટલા વર્ષ પર થઈ અને જ્યારે એ યંત્ર નહોતું ત્યારે શી શી શી હરકતો પડતી હતી? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો, જમીનપર વાપરવાનું હોકાયંત્ર અને દરીઆમાં વાપરવાનું હોકાયંત્ર એ બેમાં શું ફેર હોય છે?

પાઠ ૯૩.

ઘટના=અનાવડ
અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવું; ગુપ્ત
વહેર=ઝીણો ભુકો

કિંચિત=જરા જેટલો; થોડો
હન=સળગવું તે; બળવું તે
સેંદ્રિય=(સન્દ્રિય)=ઈંદ્રિયવાળા
અંગ=ભાગ

સવાલ—હવામાં ઓક્સિજન શા પ્રમાણમાં છે? હવામાં ઓક્સિજન પાંચમા ભાગ જેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હવામાં બીજું કયું મુખ્ય તત્ત્વ છે? નાઇટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે? હવામાં એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે? પાણીની વરાળ શા પ્રમા-

શુમાં છે ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શા પ્રમાણમાં છે ?

પાઠ ૯૪.

ઘટકાવયવ=(ઘટ=તત્ત્વ+અવયવ=

ભાગ)=તત્ત્વનો ભાગ

પેશી=ઝીણા તંતુ

તેજાન=એસિડ

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)=

સોડાવાળું પાણી

ઉચ્છવાસ=(ઉત=ઉંચો+વાસ=દમ

કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે.

પૂર્તી=પૂરણી

ઉત્કૃષ્ટ=ધણું સારું; શ્રેષ્ઠ

સવાલ—ઓક્સિજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. નાઈટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શું શું મળીને બનેલો છે ? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતાં ભારે છે તે તમે શાથી જાણ્યું ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાયદો કરતા છે ? પ્રાણીઓ શ્વાસમાં હવામાંથી શું લે છે તે શું બહાર કાઢે છે ?

જવાબ—શીશીમાં દીવો બાળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમાં જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઈ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે, પ્રાણીને તે કામનો નથી; પણ વનસ્પતિને તે ધણો જરૂરનો છે; પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઓક્સિજન. ઓક્સિજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ, માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે. જો આપણે બરણીમાં ફેસ્ફરસ બાળીશું તો તેમાં ફેસ્ફરસ એસિડ બનશે અને તેમાંની હવામાંનો નાઈટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ દહન ક્રિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતાં પ્રાણીને ઉપયોગી નથી, વળી તેમાં ઉંદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે. એમાં સ્વાદ અને વાસ નથી. ઓક્સિજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે, માટે તેને મંદ કરવાને

નાદ્રોજન ઉપયોગી છે, જે તમે સ્ટેટ પર ઉચ્ચવાસ મૂકશો તો તે બીની થશે. એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામાં પાણીની વરાળ છે. જે હવામાં પાણીની વરાળ ન હોય તો સબળી વનસ્પતિ સુકાઈ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય. એને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે, યુતામાં નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. વાતાવરણમાં (હવામાં) ઓક્સિજન, નાદ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ આસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે. ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા) માં ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮ $\frac{૧}{૪}$ ભાગ નાદ્રોજન અને $\frac{૧}{૪}$ ભાગ કાર્બોનિક એસિડ આસ; પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી રજ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૯૫.

કાળજી=કલ્પણ; પેટમાંનું જમણી

તરફનું એક અંગ

બરાજ=પેટમાંની ડાબી બાજુની

ગાંઠ; તક્લી

મૂત્રપિંડ=ચુરદા; પેટમાં રહેલી

પિશાબની ગાંઠ

ઉદર=પેટ

પ્રત્યક્ષ=ખુલ્લી

પરોક્ષ=અદ્રશ્ય; ગુપ્ત

પિત્તશય=(પિત્ત+આશય=ઠેકાણું)

પિત્તને રહેવાનું ઠેકાણું; કાળજી

મંદુર=હૃદય; કાળજી

આંતરકું=પેટના ડાબા છેડાથી

ગાંડની કુલ્લી સુધીની જે નળીમાં

નર્ક રહે છે અને જેમાંથી નર્ક

નીચે ઉતરે છે તે; મળનળી

રતુમડે=રતાશ પડતો

કોષો=શરીરમાં પાંચ ધર કલ્પ્યા

છે તે (પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞા-

નમય, આનંદમય, અન્નમય)

માતાબર=ધાડું ને મેલું

પિત્ત=કાળજીમાં લોહીથી ભરેલો

પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ

દાર=આરણ્ય; રસ્તા; કાણું

માંસરસ=માંસગોળમાંથી નીકળેલો

રસ, જેમાંથી માંસ બને છે તે
 શર્કરા=ખાંડ; સાકર
 બેચેની=ઉદાસી; અસુખ
 ગંભીર=ભયંકર
 પ્લીહા=ખરોળ
 અંતર્ગોળ=માંહેથી ગોળ
 ગુરદા=મૂત્રપિંડો
 રગસીઆ=લાંબો વખત પહેાંચે એવા
 પાઠ ૯૬.
 મુકાબલો=સરખામણી

પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તેજસ્વી
 તેજેમય=પ્રકાશિત
 તેજવરણુ=(તેજ+આવરણુ=ઢાંકણુ)
 પ્રકાશનું ઢાંકણુ
 રંગાવરણુ=(રંગ+આવરણુ)=રંગનું
 ઢાંકણુ.
 મુકટાવરણુ=(મુકુટ+આવરણુ)=
 કિરણોનું ઢાંકણુ
 વિલક્ષણુ=નવાઈ જેવા

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આધો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ કેટલા ગણો મોટો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ઘણો મોટો છે તેટલા ગણો બારે છે કે નહિ ? અને નહિ તો તેનું કારણ શું ? સૂર્ય પોતાની ધરીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં ફરી વળે છે ? તેજવરણુ સિવાય બીજા આવરણુ છે કે નહિ અને છે તો કયા કયા ? રંગાવરણુ શેનું બનેલું હોય છે ? મુકટાવરણુ શેનું બનેલું છે ? એ આવરણો દેખતાં કેમ નથી ? એ આવરણો કયારે દેખી શકાય છે ?

પાઠ ૯૭.
 કળા=ચંદ્રબિંબનો ૧૬ મો ભાગ; તેજ
 સૂર્યગ્રહણુ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી
 એ બેની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે
 ત્યારે ચંદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર
 પડવાથી પૃથ્વીના લોકોને સૂર્ય

દેખાતો નથી. (એ અમાસે થાય છે) કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લીટીમાં આવે છે સૂર્યગ્રહણુ ત્રણ જાતનું થાય છે (૧) ખગાસ, (૨) કંકણાકાર, (૩) ખંડીત

અહણુ=(અહ=લેવું+અન=ક્રિયા બ-
તાવનાર પ્રત્યય)=આકાશમાં એક
પદાર્થનો જાયો બીજા પદાર્થપર
પડે છે ત્યારે તે બીજા પદાર્થનું
અહણુ થયું કહેવાય છે

ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો અહ શા માટે કહે છે ? પૃથ્વીની
આસપાસ કેટલા દિવસમાં એક ફેરો ફરી વળે છે ? ચંદ્રનો અર્ધોજ
ભાગ આપણને શા માટેજ દેખાય છે ? ચંદ્રની કળા સમજાવવા માટે
શા પ્રયોગ કરશો ? એ પ્રયોગ કરી બતાવો. સૂર્યઅહણુ અને ચંદ્ર-
અહણુ થવાનાં કારણ કહો. ચંદ્ર, પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે ? ચંદ્રમા
કરતાં પૃથ્વીનું વજન કેટલા ગણું છે ? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનું વજન
૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમાં લઈ જવાથી તેનું કેટલું વજન થશે
અને શા કારણથી ? ચંદ્રને દુરબીનમાંથી જોવાથી તેમાં શું શું
દેખાય છે ? ચંદ્રમાં કેટલા દિવસનો દહાડો ને કેટલા દિવસની રાત
હોય છે ? આપણા જોવામાં જેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે
તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમાં કેમ જીવી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીને
ફરવાનો માર્ગ

મુખ્ય અહ=સૂર્યની આસપાસ ફર-
નાર અહ; એ આઠ છે. (૧)
પૃથ્વી ૨) શુક્ર ૩) શુક્ર ૪) મંગળ

પષ્ઠાંશ=(પષ્ઠ=છ+અંશ) છઠો ભાગ
નિરીક્ષક=ધારી ધારીને જોનાર
નિરીક્ષણુ=ધારી ધારીને જોવું તે.
સેન્ટિગ્રેડ=સો અંશનું ગરમીમાપકયંત્ર
અમાસ=સંસ્કૃત અમાવાસ્યા ઉપરથી
(અમા=સાથે+વસ=રહેવું)

૫) બૃહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) યુરે
નેસ ૮) નેપચ્યુન
ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ
=ગોળા+વિદ્=જાણવું+તા=પણું)
=આકાશ સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર
અવગણના=(અવ+ગણના=ગણત-
રી)=તીરસ્કાર

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ ક્યા ક્યા ગ્રહો ફરે છે? અંદરના ને બહારના ગ્રહોનાં નામ દો. ક્યા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી? ક્યા દેશમાં બુધને જોવાનું અધરું છે? બુધ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમાં ફરી રહે છે? બુધનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમાં વધારે ને ઓછામાં ઓછા કેટલો દૂર છે? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતાં શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઈએ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુ બેદ થાય છે તેમ શુક્ર પર થતાં હશે કે નહિ?

સમાપ્ત

મેસર્સ સી. ડી. સાહ એન્ડ કો. કૃત. અર્થની નોટ

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	કન્યા રજીના અર્થ	૦-૫-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	કન્યા ૩જીના „	૦-૭-૦
બીજીના „	૦-૪-૦	ત્રિવેદિ વા. પુ. ૧ „	૦-૪-૦
ત્રીજીના „	૦-૫-૦	„ પુ. ૨ „	૦-૫-૦
ચોથીના „	૦-૭-૬	„ પુ. ૩ „	૦-૬-૦
પાંચમીના „	૦-૮-૦	„ પુ. ૪ „	૦-૭-૦
છઠ્ઠીના „	૦-૯-૦	„ પુ. ૫ „	૦-૮-૦
સાતમીના „	૦-૧૦-૦	„ પુ. ૬ „	૦-૯-૦
કન્યા ૧લીના અર્થ	૦-૪-૦	„ પુ. ૭ „	૦-૧૦-૦

જમનલાલ મોતીલાલ સાહ સાહપોર—મુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા.

બ્રિટિશ શાળા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થ

પુસ્તક ૧લાના	૦-૪-૦	પુસ્તક ૫માના	૦-૮-૦
પુસ્તક ૨જાના	૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ઠ્ઠાના	૦-૯-૦
પુસ્તક ૩જાના	૦-૬-૦	પુસ્તક ૭માના	૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪થાના	૦-૭-૦		

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકોના અર્થ.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	પાંચમીના	૦-૮-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	સાતમીના	૦-૧૦-૦
બીજીના	૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના	૦-૪-૦
ત્રીજીના	૦-૫-૦	કન્યા ૨જીના	૦-૫-૦
ચોથીના	૦-૭-૬	કન્યા ૩જીના	૦-૭-૦

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ”

બાળપોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-

દરેક ધોરણના “ મુખ્યગણિત શિક્ષક ” તૈયાર છે.

હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

મુખર્ષ હલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫૫ આના.

સુરત જિલ્લાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“ મુખ્યગણિત શિક્ષક ” વગેરેના કર્તા. શાહપોર- પુરત.

